KB2566

HONORÉ DE BALZAC

LOUIS LAMBERT

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİRENLER:
OKTAY RİFAT - SAMİH RİFAT

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

HONORÉ DE BALZAC

LOUIS LAMBERT

Fransızca aslından çeviren:

Oktay Rifat - Samih Rifat

Louis Lambert
HONORÉ DE BALZAC
Özgün adı: LOUIS LAMBERT
Fransızca aslından çeviren: OKTAY RİFAT - SAMİH RİFAT
Editör: ALİ ALKAN İNAL
Görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
Düzelti: MÜGE KARALOM
Grafik tasarım ve uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, No: 144/4 Beyoğlu 34430 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Genel Yayın: 2101

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

Louis Lambert'le Bir Zaman...

Louis Lambert'le ilk karşılaşmam, doksanlı yılların ortalarında, çalıştığım yayınevinde basılan bir *Balzac Kitabı* için, bir zamanlar babamın çevirdiği bu romandan bir bölümü gözden geçirip günümüz diline aktarmam istendiğinde oldu. Kitabın aslını hiçbir zaman okumamıştım, babamın bu çevirisinin varlığını bile unutmuştum ve ilk kez elime aldığımda, çevirinin dilinin eskiliği, metindeki Osmanlıca sözcüklerin, babamın dilinde ve kaleminde hiç alışık olmadığım bolluğu, epeyce şaşırtmıştı beni. Çevirinin günümüzden yaklaşık elli yıl önce, benim tanımadığım bir "babam" tarafından, bambaşka bir dil ortamında kaleme alındığını ve o dönemde yazılmış metinlerin, yapılmış çevirilerin çoğunda bu tür sorunlar olduğunu anlamam biraz zaman aldı. Sabahattin Eyüboğlu'nun bir sözünü anımsamıştım o zamanlar. Yetmişli yıllarda, Mina Urgan'la birlikte yaptıkları *Moby Dick* çevirisini yeni bir basım için gözden geçirdiğinde: "Sanki dedem yapmış çeviriyi!" demişti. O zaman çok iyi kavramamıştım söylediğini; ama önce babamın *Louis Lambert*'inin kısa bir bölümünü, daha sonra da Ataç'ın Lukianos ve Andersen çevirilerini yayına hazırladığımda, bir nedenle Eyüboğlu'nun Montaigne çevirisinin birbirini izleyen basımlarına yazdığı önsözleri karşılaştırdığımda çok iyi anladım. Kırklı yıllarla altmışlı yıllar arasında çok hızlı bir değişim olmuş, yazarlarımızın, çevirmenlerimizin dilleri çok hızlı bir değişim geçirmiş, arınmış, bir sürü Osmanlıca artığından kurtulmuş ve büyük ölçüde bugün kullandığımız Türkçe'ye dönüşmüştü besbelli. Bu değişimde başı çeken, bu değişim uğruna herkesle kavgalar eden Ataç'ın çevirilerinde çok açık ve belirgin bir biçimde görülüyordu bu gelişme; örneğin basımı beş altı yıla yayılan üç kitaplık Lukianos çevirisinin her kitabında dil değişiyor, arınıyor, giderek son kitapta Ataç'ın kimisi tutmuş, kimisi unutulup gitmiş "aşırı" önerileriyle donanıyordu. Bu

gelişimin çeviri metinlerde daha belirgin olmasının nedeni de, yazarların kendi yazdıklarında Arapça Farsça sözcüklerden daha kolay kaçınabilmeleri, buna karşılık çevirilerde belirli sözcüklere belirli karşılıklar bulma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmalarıydı büyük olasılıkla. Birçok kavramın karşılığı daha bulunmamıştı; Tahsin Saraç'ın o görkemli sözlüğü henüz ortalıkta yoktu (Fransızca için konuşuyorum), sorunlar Şemsettin Sami Bey'in 19. yüzyıldan kalma, çok değerli, ama çok eski *Kâmus-u Fransevi*'siyle çözülüyordu.

Louis Lambert'in bu ilk çevirisiyle ilgili bir de küçük öykü var, annemin anlattığı. Babam bu çeviriyi yaparken, evde epeyce gülünç bir kaza geçirmiş, bacağında çok derin bir yara açılmış (bu kocaman yara izini görmüştüm sonradan, bugün de gözümün önünde; gelse tanırım Eurykleia gibi) ve bu yüzden uzunca bir süre yatağa düşmüş. "*Louis Lambert*'i yatakta çevirdi" demişti annem. Benim gözümün önüne de hemen, hayal meyal anımsadığım bir yer, Ankara, Uludağ Sokak'taki evimiz (o şiirdeki sokak), evin ortasındaki sofaya benzer mekân ve orada babamın yatarak çalışan görüntüsü gelmişti. Bu manzarayı görmüş olamazdım oysa; kitap yayınlandığında bir yaşında bile değildim. Olsun; yine de görür gibiyim şimdi: Benden yaklaşık yirmi beş yaş daha genç (ne tuhaf), koyu siyah saçlı, yakışıklı bir adam yatağın üstüne kâğıtlarını saçmış (gözlük kullanmıyor daha), yanı başında *Kâmus-u Fransevi*'yle *Kâmus-u Türkî*; bir de eski püskü *Larousse*. Bir iki tümce okuyor; sonra kaba "müsvedde" kâğıtlarına eski yazıyla (hep öyle yazardı) çeviriyor; sık sık sözlüklere el atıyor. İyi bildiği sözcüklere bile bakıyor kendine güvenmeyip: "Bir başka anlamı olabilir mi?" (Ondan öğrendim; ben de bakarım.) Annem akşamları kâğıtları temize çekiyor. Birileri geliyor ara sıra; Orhan Veli ("Bu çocuk, gözleri açık uyuyor" demiş beni uyurken gördüğünde; bense hiç bakamadım ona). Melih Cevdet'le

Sabahat Hanım, Cahit Sıtkı (daha sonrasını anımsıyor olmalıyım: bana çikolata getiriyor çünkü).

Neden Balzac? Neden çeviri? Bir nedeni: Karı koca çok parasızlar, çeviri yaparak bellerini doğrultmaya çalışıyorlar. Ve ikisi de Balzac'ı çok seviyor, biliyorum. "Bir gün Paris'e gidersen, Vavin metrosunun çıkışında Rodin'in yaptığı müthiş bir heykeli vardır. ...Git de gör!" diyor babam. Sanki adamın kendisini gör der gibi. Birkaç Balzac çeviriyorlar art arda (tek ya da ikili): *Mutlak Peşinde, Ursule Mirouet, Modeste Mignon...* (Onlar da şimdi masamda, elden geçirilmeyi bekliyorlar). Yıllar sonra (seksenlerin ortaları olmalı) bir gün bir yayıncı, bu çevirileri basmak istediğini söyledi bana. Bu dileği ilettiğim babam da (bu kez o bildiğim, benden büyük babam) o çevirilerin dillerinin çok eskidiğini, tümüyle elden geçirilmeleri gerektiğini söyledi. Biraz konuşuldu, sonra da unutuldu bu konu; besbelli buna harcayacak zamanı yoktu; yolun sonuna geliyordu ve yapacak başka işleri vardı. "Bir gün sen yaparsın bu işi" demiş miydi?.. İyi anımsamıyorum, ama demişti gibi geliyor şimdi.

Balzac ne kadar okuduğumuz, ne kadar tanıdığımız bir yazar? Bu soruyu yanıtlamak çok kolay değil. Bir "klasik"tir Balzac; demek ki –o ünlü sözün dediği gibi– okunmamak içindir. Bu yazıyı yazmaya oturduğumda, ülkemizdeki bilgisayarla alışveriş kanallarını karıştırdım biraz; on-on beş başlık çıktı karşıma (en ünlüleri: *Goriot Baba, Vadideki Zambak, Eugénie Grandet* vb). Kimileri çok nitelikli çevirmenlerden (Tahsin Yücel'in birkaç çevirisinin yanı sıra Cemal Süreya'nın adına bile rastladım); kimilerinde çevirmenin adı kapağa yazılmamış bile. Bir zamanların Tercüme Bürosu seferberliğinde de yirmi beşe yakın yapıtı çevrilmiş; çevirmenlerin arasında Reşat Nuri, Nurullah Ataç, Vedat Günyol, Yaşar Nabi, Mina Urgan gibi ilginç adlar var. Ama bu çevirilerin de büyük bölümü ortalarda yok bugün.

Sonuç olarak yazarımızın doksanı aşkın roman kaleme aldığını ve bununla çok geniş bir "insan manzaraları" freskosu boyamayı amaçladığını düşünürsek, Türk okurunun Balzac'ı oldukça sınırlı boyutlarda okuduğunu ve tanıdığını söyleyebiliriz.

Balzac'ı yeniden okuma gerekir mi peki bugün? Ben gerektiğini düşünüyorum. Kralcılık, tutuculuk gibi düpedüz olumsuz yanlarının yanı sıra biraz eskimiş yanları da var belki Balzac'ın. Düşkün olduğu bazı yarı-bilimsel olgular, modası geçmiş kimi düşünürlere verdiği önem, bize uzak gibi duran kimi toplumsal ya da yerel ayrıntılar... Bütün bunlar yer yer sevimsiz, giderek sıkıcı gelebilir okura. Gel gelelim, inanılmaz bir de büyüsü ve çekiciliği vardır yazarımızın. Elinize aldınız mı, bırakamazsınız. Gerçekçi romanın gelmiş geçmiş en büyük ustası sayılan, keskin bir gözlem gücüyle döneminin insanlarını ve olaylarını aktardığı söylenen Balzac'ın, bütün bunlara eklenen bir özelliği daha vardır ki bence asıl önemli ve çekici yanını o oluşturur. Baudelaire'in ünlü bir tümcesi, altını çiziyor bu özelliğin: "Balzac'ın en büyük başarısının, kendini bir gözlemci olarak kabul ettirmesi olduğu söylendiğinde hep şaşırmışımdır. Bence onun başlıca erdemi, bir *visionnaire*, tutkulu bir *visionnaire* olmasıdır." *Visionnaire* sözcüğünü bilerek Fransızca bıraktım; çünkü dilimizde onu tam olarak karşılayan bir kavram yok. "Gönül gözüyle insanlardan gizlenmiş şeyleri gören ya da gördüğünü sanan kişi" diyor sözlükler. "Keşif sahibi" demiş Tahsin Saraç. Théophile Gautier'nin de benzer bir tümcesi var: "Balzac'ın değişik kimliklere bürünme yetisi vardı. O bir *voyant*'dı" diyor. Yine Fransızca bıraktım; çünkü *voyant* da Fransızca'da karmaşık yazınsal çağrışımları olan, çokanlamlı bir sözcük (Rimbaud, aynı yüzyılda bu kavramı tüm poetikasının merkezi yapacak ve ozanın bir *voyant* olması gerektiğini söyleyecek). Gizli şeyleri gören kişi, falcı, yalvaç gibi anlamları var. Bu iki değerlendirmede sözü edilen "görü" olgusu, bu yalvaçlık

yakıştırması, bence Balzac'ı anlamada çok önemli bir ipucu veriyor elimize. Romanlarına o benzersiz, o kimselerde olmayan tadı da, her şeyden çok, bu tutkulu, bu delici bakışlı "gönül gözü" veriyor bana sorarsanız. (Böyle baktınız mı, Vavin metrosunun çıkışındaki yontunun, ilk bakışta biçimsiz bir lav akıntısına benzeyen o ağır, yabanıl, biraz ürkütücü, insanda tuhaf duygular uyandıran yontunun, ne denli başarılı bir Balzac portresi olduğunu da anlıyorsunuz.)

Louis Lambert'in, küçük boyutlarına karşın Balzac'ın önemli metinlerinden biri olduğu söyleniyor. Romancının yaşamından, çocukluğundan bir çok öğe barındıran bu metni, büyük ölçüde "otobiyografik" bir roman sayıyor yazın tarihçileri; anlattığı olaylarla kendi yaşamöyküsü arasında benzerlikler bulup çıkarıyorlar. Oysa benzerlik, ayrıntıları aşan bir benzerlik bence. Toplumun ve insanın derinliklerini tarayan bu "keşif sahibi" gözlemci, tıpkı başka bir romanının kahramanı Balthazar Claës gibi "saltığın" peşine düşen, hem maddeyi, hem ruhu, hem insanı, hem de evreni açıklayacak bilgiye ulaşmaya çalışan biri. Louis Lambert tipi de, tam bu arayışın ete kemiğe bürünmüş biçimi. Balzac'ın tutkusunun, heyecanının, özleminin, korkusunun, umudunun, umutsuzluğunun, bir bedende canlanmış simgesi. Balzac'ın olmak istediği ve olmaktan korktuğu kişi. Kendisi ve başkası! Öyle mi gerçekten? Belki, kim bilir!.. Büyük bir roman, görkemli bir metin, gerçek bir yazın yapıtı var elinizde. Ve tüm büyük sanat yapıtları gibi kolay açıklanabilir, giderek "açıklanabilir" bir kitap değil *Louis Lambert*. Açın sayfalarını, tanışın onunla, o dünyada yaşayın biraz. Baudelaire'le Gautier'nin ne denli haklı olduğunu görecek, Balzac'ın bu romanda, bilginin, bilincin, zekânın ve deliliğin sınırlarında ne denli ince izlerde yürüdüğünü sezecek, kim bilir, belki de yazıyla, evrenle, kendinizle ilgili daha önce düşünmediğiniz şeyler düşünecek, duyumsayacak, hiç tanımadığınız hazlarla tanışacaksınız.

Roman dediğiniz de ne için okunur, böyle şeyler için okunmazsa eğer!..

SAMİH RİFAT

İstanbul, Ağustos 2003

Et nunc et semper dilectae dicatum.[1]

Louis Lambert

Louis Lambert 1797'de Vendômois'nın küçük bir kasabasında, Montoire'da dünyaya geldi. Babası burada küçük bir tabakhane işletiyor, kendinden sonra da oğlunu yerine geçirmeyi düşünüyordu. Ama çocukta erken yaşta görülen okuma yeteneği kararını değiştirdi. Tabakla karısı da, başka çocukları olmadığı için Louis'nin gözünün içine bakıyor, bir dediğini iki etmiyorlardı. Beş yaşında Louis'nin eline Tevrat'la İncil geçti. İçine sayısız kitaplar sığdıran bu kitap, onun yazgısını belirledi. Acaba bu çocuk düş gücü, o çağda Tanrı sözünün derinliğini anladı mı? Kutsal Ruh'un âlemler arasında uçuşunu izleyebildi mi? Yoksa sadece bu Doğu şiirlerinden taşan hülyalı güzelliğe mi vuruldu? Ya da ilk masumluğu içindeki ruhu, tanrısal ellerin bu kitabın sayfalarına saçtığı dinsel yüceliğe mi kapıldı? Öykümüz kimi okuyucular için bu soruları yanıtlayacaktır. Bu ilk Kutsal Kitap okumasının hemen ardından Louis, Montoire'da sokak sokak dolaşıp kitap aramaya, sırrını yalnızca çocukların bildiği karşı durulmaz cilvelerle, istediği kitabı ele geçirmeye başladı. Böylece, bir yol gösterenі olmadan on yaşına bastı. O zamanlar askerlik çağı gelen gençlerin yerine parayla askere gidecek birini bulmak kolay değildi. Zengin ailelerin çoğu, kura[2] zamanında bulunmaz korkusuyla önceden böyle birini peyliyorlardı. Yoksul tabaklar, oğullarının yerine birini tutacak kadar zengin değillerdi. Onu askerden kurtarmak için yasaya göre tek çare kalıyordu: Çocuğu papaz yapmak. Louis'yi 1807 yılında, Loire kıyısında, Blois'ya yakın bir kasabanın, Mer'in papazı olan dayısına gönderdiler. Bu karar hem Louis'nin bilgi aşkına, hem de ana babanın, çocuklarını savaşın tehlikelerinden koruma kaygılarına uygun düşüyordu. Çalışmayı sevmesine, erken uyanan zekâsına bakılırsa kilisede iyice yükseleceği de belliydi. Louis, oldukça bilgili eski bir *oratorien*[3] olan

dayısının yanında yaklaşık üç yıl kaldıktan sonra, 1811 yılının başlarında Vendôme Koleji'ne girmek için buradan ayrıldı; onu okula Madam de Staël yazdırdı, kendi hesabına da okuttu.

Lambert, bu ünlü kadının koruması altına alınışını hem rastlantıya, hem de kimsesiz dâhilerin yolunu açmayı her zaman bilen Tanrı'ya borçludur büyük olasılıkla. Ama bakışları insanların dünyasının yüzeyinden ötesine işlemeyen bizim gibilere, büyük adamların yaşamlarında onca örneğine rastladığımız bu ani değişimlerin nedeni, tümüyle fiziksel bir olgunun sonucu gibi görünüyor. Biyografi yazarlarının çoğu aynı şeyi söyler: Tarlada parlak renkleriyle botanikçinin gözünü alan güzel bir bitki benzeri, kalabalığın arasından sıyrılıverir dâhi. Bu benzetme, Louis Lambert'in başından geçenlere de uyar. Dayısının tatil yapmasına izin verdiği süreleri Louis genellikle gelip babasının evinde geçirirdi. Ama bütün okul çocukları gibi, bizi her yaşta baştan çıkaran o tadına doyulmaz *farniente*'ye[4] kendini kaptıracak yerde, sabah karanlığında ekmeğini, kitaplarını yanına alır, durmadan çalışmasını tehlikeli bulan annesinin uyarılarından kaçmak için ormana, kitap okumaya, düşünmeye giderdi. Analar nasıl da iyi sezerler! Daha o günlerde okumak, doymak bilmeyen bir tür açlığa dönüşmüştü Louis'de. Eline geçen her kitabı bir solukta bitiriyor, ayrım yapmadan din, tarih, felsefe, fizik kitaplarıyla besleniyordu. Bir gün bana, okuyacak bir şey bulamadığında sözlük okuyarak inanılmaz hazlar yaşadığını söyledi; ben de inandım ona. Bilmediği bir sözcüğün ne anlama gelebileceğini ararken bundan hoşlanmayan okul çocuğu var mıdır? Bir sözcüğün çözümlenmesi, yapısı, tarihi, Lambert'in uzun uzun düşlere dalmasına yol açardı çoğu zaman. Ama bu, çocukları yaşamın olaylarına alıştıran, onları fiziksel ya da tinsel algılamalarında yüreklendiren, içgüdüsel bir düşlere dalış, hem akılda hem kişilikte yemişlerini sonradan veren, istençdışı bir yetişme biçimi değildi; hayır;

Louis olayları bütünüyle kavrıyor, bir vahşinin keskin anlama gücüyle ilkelerini, sonuçlarını araştırıyor, sonra da açıklıyordu. Bu yüzden, doğanın kimi zaman oynadığı o korkunç oyunlardan biriyle –ki bu onun yaradılışındaki aykırılığı gösterir– Louis, on dört yaşından başlayarak büyük bir kolaylıkla, benim derinliğini çok sonra kavrayabildiğim kimi düşünceler ortaya atmaya başladı.

— Çoğu zaman bir sözcüğün sırtına biner, geçmişin uçurumunda tadına doyulmaz yolculuklar yaparım, diyordu okumalarından söz ederken. Tıpkı bir çöpün üstüne konup ırmağın götürdüğü yere giden böcek gibi. Yunanistan'dan yola çıkar, Roma'ya varırım, yeni zamanların üstünden aşarım. Ne güzel bir kitap yazılabilir, bir sözcüğün yaşamını, serüvenlerini anlatarak! Aracılık ettiği olaylar, kuşkusuz çeşitli izler bırakmıştır üstünde. Yerine göre insanlarda değişik düşünceler uyandırmıştır. Öte yandan bu sözcüğü, ruhun, bedenin ve devinimin üçlü görüntüsü içinde ele alırsak, daha da büyümez mi gözümüzde? Gördüğü işleri, etkilerini, görevlerini bir yana bırakıp, ona öylece bakmak, insanı bir düşünceler deryasına düşürmez mi? Sözcüklerin çoğu, dışarıya yansıttıkları düşüncenin rengine boyanmış değil midir? Hangi dehaya borçluyuzdur onları kim bilir? Bir sözcük yaratmak için büyük bir zekâ gerekiyorsa eğer, insan sözünün yaşı nicedir? Harflerin bir araya gelişi, biçimleri, sözcüğe verdikleri çehre, her kavmin özelliklerine göre değişen kesin çizgilerle, kimsenin bilmediği ama anısı içimizde yaşayan varlıklar canlandırır gözümüzde. Duyudan düşünceye, düşünceden söze, sözden onun hiyeroglif dışavurumuna, hiyerogliften abeceye, abeceden düşüncenin hiyeroglifleri olan ve güzelliğini usta konuşmacıların düzene koyduğu bir imgeler dizisinden alan yazılı "güzel konuşma"ya geçişi, felsefe açısından kim açıklar bize? Hayvan biçimlerine dökülen insan düşüncelerinin eskil resimleri, Doğu'nun dillerini yazmak için kullandığı ilk işaretleri belirlememiş midir? Sonra da bu resimler, ilkel

ulusların sözünü –toplumlar yaşlandıkça görkemi de, debdebesi de azalan o görkemli, o debdebeli sözün kırıntılarını– paylaşan bütün yeni dillerde gelenekler yoluyla birtakım izler bırakmamış mıdır? O sözün İbrani Tevrat'ında onca ahenkle ses veren, Yunanistan'da da hâlâ o kadar güzel olan yankısı, art arda gelen uygarlıklarımızın gelişmeleri içinde gitgide hafiflemiştir besbelli. İnsanoğlunun her sözünde gömülü duran sırlar, bu eski Ruh'tan mı kalmadır yoksa? Örneğin *doğru* sözcüğünde olağanüstü bir doğruluk, "düz"lük yok mu? Onu söylemek için çıkartmak zorunda olduğumuz kısacık seste her şeydeki doğruluğun, sade, el değmemiş çıplaklığın belli belirsiz bir imgesi göze çarpmıyor mu? Bu iki hecede tanımlanması zor bir tazelik var bence. Örnek olarak soyut bir düşüncenin karşılığını aldım; sorunumuzu, anlaşılması daha kolay, her şeyiyle duyularımıza seslenen bir sözcükle, sözgelimi *uçuş* sözcüğüyle açıklamak istemedim. Her sözcük böyle değil midir peki? Hepsi de ruhtan aldıkları canlı bir gücün izini taşırlar; sonra da bu gücü sözle düşünce arasındaki bir etkinin ve olağanüstü bir tepkinin gizemiyle ruha geri verirler. Tıpkı yavuklusunun dudaklarından, ona verdiğine bedel sevda alan sevgili gibi. Sadece dış görünümleriyle bile sözcükler, onları birer giysi gibi üstlerine geçirmiş yaratıklar canlandırır zihnimizde. Ve bütün varlıklar gibi, özelliklerinin etkisini bütünüyle gösterebileceği, gelişebileceği tek yerleri vardır. Ama bu iş başlı başına bir bilimin konusudur belki de! Sonra da omuzlarını silkiyordu: Bizler hem çok büyüğüz hem çok küçüğüz, der gibi.

Louis, okuma tutkusunu fazlasıyla doyurabiliyordu öte yandan. Mer papazının ikiyle üç bin arası kitabı vardı. Bu hazine, devrim sırasında manastırlardan, komşu şatolardan yağmalanmıştı. Adamcağız yeminli papazlardan olduğu için o sıralar okkayla satılan değerli koleksiyonlar arasından en iyi yapıtları seçebilmişti. Louis Lambert, dayısının kütüphanesinde okunmaya değer ne kadar kitap varsa

okudu, içindekilerin hepsini sindirdi. Okurken rastladığı düşünceleri, artık garip bir tarzda emiyor, gözleri yedi sekiz satırı birden görüyor, aklı bu satırların anlamını aynı hızla kavrıyordu. Kimi zaman tümcedeki tek bir sözcük, o tümcenin özünü anlayıvermesi için yetiyordu. Olağanüstü bir belleği vardı. Okurken edindiği düşünceleri de, düşünme ya da bir konuşma sonucunda içinde uyananları da, aynı kesinlikle anımsıyordu. Kısacası belleğin her türü vardı onda: Yer, ad, sözcük, eşya, yüz, hepsini anımsardı. Üstelik yalnızca her şeyi istediği zaman anımsamakla kalmıyor, onları kendi içinde, ilk rastladığında oldukları gibi, aynı renkte, aynı ışıkta, aynı yerde buluyordu. Bu güç, usun en anlaşılmaz eylemlerine de uygulanabiliyordu. Kendi deyimiyle, yalnızca bir kitaptan alınmış düşüncelerin o kitabın tabakaları arasındaki kaynağını değil, ruhunun uzak geçmişteki durumlarını da anımsıyordu. Böylece, görülmemiş bir üstünlükle zihinsel yaşamını ilk edindiği düşünceden sonuncuya, en karışığından en aydınlığına kadar, olduğu gibi, bütün gelişmeleriyle gözünün önüne getirebiliyordu. Beyni insana özgü güçlerin yoğunlaştırılması işine –bu zor işleme– genç yaşta alıştığı için, bu zengin hazineden gerçekliğiyle, tazeliğiyle insanı hayran bırakan bir sürü imge çekip çıkarabiliyordu ve Lambert derin, duru düşüncelere daldığı zaman bunlarla besleniyordu.

— İstediğim zaman, diyordu bana –bellek hazinelerinin biraz erken bir özgünlük kazandırdığı konuşmasıyla– bir perde çekerim gözlerime. Birdenbire kendi içime kapanırım ve karanlık bir oda bulurum orada: Doğa olaylarının duyu organlarıma ilk kez göründükleri zamanki biçimlerinden çok daha saf bir biçimde yeniden canlandığı bir karanlık oda.

On ikisine bastığında, yeteneklerinin durmadan işlemesiyle uyarılan imgelemi iyice gelişmişti ve yalnızca okumayla algıladığı şeyleri bile kafasında öylesine kesin çizgilerle canlandırıyordu ki, onları gerçekten görseydi ruhundaki

izlenimleri bundan daha canlı olamazdı; belki kıyaslama yoluyla varıyordu buna; belki de içinde doğayı bütünüyle kavramasına olanak veren bir tür ikinci görüş vardı.

— Austerlitz Savaşı'nın öyküsünü okurken, orada bütün olup bitenleri gördüm, demişti bir gün bana. Topların hep birden ateş edişi, savaşçıların çığlıkları kulaklarımda çınlıyor, içimi eziyordu; burnuma barut kokusu tütüyor, atların gürültüsünü, insanların seslerini duyuyordum. Sanki Santon'un tepesindeymişim gibi, silahlı ulusların çatıştığı ovayı seyrediyordum. Bu manzara bana Vahiy'den bir sayfa kadar korkunç görünüyordu.

Bütün gücünü böylesi bir okumaya verdiğinde sanki fiziksel yaşamı unutuyor, her yana yetişme becerisi son derece gelişmiş iç organlarının güçlü etkinliği sayesinde sürdürüyordu varlığını; kendi deyimiyle, *uzamı arkada bırakıyordu*. Ama Louis'nin yaşamındaki düşünsel aşamaları anlatırken acele etmek istemiyorum. Daha şimdiden, istemeye istemeye bozdum, bütün yaşamlarını eyleme bağlayan insanların tersine, bütün eylemini düşüncesine taşıyan bu adamın öyküsünde tutturacağım sırayı.

Mistik yapıtlara karşı büyük bir eğilim duyuyordu Louis:

— *Abyssus abyssum*,[5] diyordu bana. Aklımız, uçurumlardan hoşlanan bir uçurumdur. Bizler, küçük büyük, yaşlı genç, hangi biçimde karşımıza çıkarsa çıksın, gizemlere düşkünüz.

İşte bu eğilim Louis'nin felaketine neden oldu diyebiliriz, eğer onun yaşamını sıradan yasalar çerçevesinde değerlendirmeye ve bir başkasının mutluluğunu kendimizinkiyle ya da toplumun önyargılarıyla ölçmeye hakkımız varsa. Tanrısal işlere duyduğu bu yakınlık, yine sık sık kullandığı bir başka deyimle, bu *mens divinior*,[6] belki de dayısında okuduğu ilk kitapların ruhundaki etkisinin

sonucuydu. Kutsal Kitap'ın hemen ardından okuduğu Azize Theresa'yla[7] Madam Guyon,[8] ergin zekâsının ilk ürünlerini derlediler; onu aracı da sonucu da esrime olan güçlü ruh tepkilerine alıştırdılar. Bu çalışma, bu eğilim, gönlünü yükseltti, arındırdı, yüceltti; tanrısal âleme yönelen bir açlık aşıladı ona; büyük adamlarda içten gelen, o neredeyse kadınsı incelikleri öğretti – bu adamların yüceliği, kadını farklı kılan o özveri gereksiniminden başka bir şey değildir belki de; ama büyük şeylere yönelmiştir. İşte bu ilk izlenimler sayesinde Louis kolejde tertemiz kaldı. Bu soylu el değmemişlik, ister istemez kanının ateşini zenginleştirdi, düşünce yeteneklerini çoğalttı.

Paris'in kırk fersah uzağında yaşamaya hükümlü Barones de Staël, sürgünlüğünün dört beş ayını geçirmek için Vendôme yakınlarındaki topraklarına gelmişti. Bir gün gezinirken, parkın kenarında tabağın oğluna rastladı; çocuk hemen hemen çullar içindeydi ve bir kitaba dalmıştı. Kitap *Du Ciel et de l'Enfer*'in çevirisiydi.[9] O tarihlerde Saint Martin, de Gence ve birkaç –yarı Alman– Fransız yazarından başka, Fransa imparatorluğunda Swedenborg'un adını bilen kimse yoktu. Şaşıran Madam de Staël, sorularına, bakışlarına ve hareketlerine vermeye özen gösterdiği o sertlikle kitabı çekip aldı; sonra Lambert'e bir göz atarak,

— Anlıyor musun bunu? dedi.

Çocuk:

— Tanrıya dua eder misiniz? diye sordu.

— Tabii... evet.

— Peki onu anlar mısınız?

Barones bir süre sesini çıkarmadan durdu; sonra Lambert'in yanına oturdu, onunla konuşmaya başladı. Ne yazık ki benim belleğim, epeyce geniş olmasına karşın,

olaylara arkadaşımınki kadar sadık değil ve ilk birkaç sözcük dışında bu konuşmadan hiçbir şey kalmadı aklımda. Bu karşılaşma, Mme de Staël'i gerçekten etkilemiş olmalıydı; şatoya döndüğünde, o gevezelik derecesine varan açılma gereksinimine karşın bundan pek söz etmedi; ama görünüşe bakılırsa olay kafasını kurcaladı durdu. O sıralar Madam de Staël'in söylediği tek tük sözleri derleyebilmek için sorguya çektiğini, bu olayın anısını saklayabilmiş ve hâlâ sağ biricik insan, Barones'in Lambert için "*Gerçek bir yalvaç*" dediğini güçlükle anımsayabildi. Kendini koruyucu kanatları altına alan bu kadında büyük umutlar uyandıran Louis, dönemin kibarları üstünde hiç de aynı etkiyi bırakmadı. Ona gösterilen bu geçici ilgiyi, bir kadınlık hevesi, sanatçılara özgü o çılgınlıklardan biri gibi gördüler. Mme de Staël, Louis Lambert'i İmparator'un ve Kilise'nin elinden kurtararak onu bekleyen –kendi deyimiyle– soylu yazgıya geri vermek istedi; çünkü daha şimdiden, sulardan kurtarılmış yeni bir Musa gibi görüyordu onu. Gitmeden önce dostlarından birini, Blois Valisi Mösyö de Corbigny'yi zamanı gelince Musa'sını Vendôme Koleji'ne yerleştirmesi için görevlendirdi. Sonra da büyük olasılıkla unuttu Louis'yi. 1811 yılının başlarında koleje başlayan Lambert, 1814 yılı sonunda, felsefe sınıfını bitirdikten sonra oradan ayrılmış olmalı. Louis'nin bu süre içinde, kendisine iyilikler eden kadından tek bir haber aldığını sanmıyorum; iyilikler eden diyorum ama, bir çocuğu belki de mutlu olacağı bir meslekten ayırdıktan sonra, geleceğini hiç düşünmeden üç yıl boyunca okul ücretini karşılamak, bilmem iyilik sayılır mı? Ama dönemin koşulları ve Louis Lambert'in yaradılışı düşünülürse Madam de Staël'in hem tasasızlığı, hem de eli açıklığı fazlasıyla hoş görülebilir. Madam de Staël'in çocukla ilişkilerine aracı seçtiği kişi, tam Louis'nin kolejden çıkacağı sırada Blois'dan ayrıldı. O tarihte baş gösteren siyasal olaylar adamın Barones'in koruması altındaki çocukla ilgilenmeyişini yeterince açıklar. *Corinne*'in yazarı bir daha küçük Musa'sından söz edildiğini duymadı. Sanırım 1812'de ölen

Mösyö de Corbigny'ye verdiği yüz louis,[10] 1814-1815 yıllarının olayları sırasında bütün çıkarları tehlikeye düşen ve heyecanlı ruhuna aradığı avuntuyu bulan Mme de Staël'in anılarını uyandırabilecek kadar önemli bir para değildi. O dönemde Louis Lambert, Avrupa'da oradan oraya gezen bu hayırsever kadını arayamayacak kadar gururlu ve yoksuldu. Yine de onu görmek için yürüyerek Blois'dan Paris'e geldi; ama ne yazık ki Paris'e Barones'in öldüğü gün varabildi. Ona yazdığı iki mektup da yanıtsız kalmıştı. Böylece Madam de Staël'in Louis'ye karşı beslediği iyi niyetlerin anısı bu öykünün masalsı yanından etkilenen benim gibi bir iki gencin belleğinde kaldı yalnızca. Gerek bir "*yeni öğrenci*" haberinin içimizde çoğunlukla uyandırdığı heyecanı, gerek Lambert'in serüveninin üstümüzde bıraktığı özel izlenimi anlayabilmek içinse bizim kolejde bulunmuş olmak gerekir.

Lambert'in sürdüreceği yeni yaşamı anlatabilmek için burada, bir zamanlar yarı askeri, yarı dinsel bir kurum olan okulumuzun ilkel yasalarıyla ilgili bilgi vermek gerekiyor biraz. Devrimden önce, tıpkı Cizvit papazları gibi kendilerini öğretim işlerine veren, bir iki kurumda da Cizvitlerin yerine geçen Oratorien papazların taşrada birkaç okulları vardı ve bunların en ünlüleri, Vendôme, Tournon, La Flèche, Pont-le-Voy, Sorrèze ve Juilly kolejleriydi. Vendôme Koleji gibi öteki kolejler de, sanırım, orduya belirli sayıda subay adayı yetiştiriyordu. Öğretim kurullarının *Convention*[11] kararıyla kaldırılması, Vendôme Koleji'ni çok az etkiledi. İlk kriz geçiştirilince kolej, yapılarını yeniden ele geçirdi. Sağa sola dağılan bir iki Oratorien, geri geldiler ve eski yönteme göre, alışkanlıkları, âdetleri, töreleri koruyarak koleji yeniden kurdular. Bütün bunlar bu okula Vendôme'dan çıktıktan sonra gittiğim liselerin hiçbiriyle kıyaslayamayacağım bir görünüm veriyordu. Kolej, kentin ortasında, yapıların duvarlarını yalayan küçük Loir Irmağı'nın kıyısında, böyle bir kurum için gerekli yapıları barındıran, sıkı sıkıya kapalı bir

alan oluşturuyordu ve bu alanda bir kilise, bir tiyatro, bir hastane, bir fırın, bahçeler ve akarsular vardı. Merkez illerdeki öğretim yuvalarının en ünlüsü olan kolejin öğrencileri bu illerden ve sömürgelerden gelirdi. Uzaklığı yüzünden ana babalar çocuklarını sık sık gelip göremezlerdi. Öte yandan kurallar okul dışına tatile çıkılmasını da yasaklıyordu. Bir kez girdi mi ancak okulu bitirince çıkardı buradan öğrenciler. Papazların yönetiminde yapılan okul dışı geziler bir yana bırakılacak olursa, her şey bu okula manastır disiplininin üstünlüklerini sağlamak üzere hesaplanmıştı. Benim zamanımda falaka henüz bir anı olmamıştı; klasik meşin kırbaç korkunç göre-vini onurlu bir biçimde sürdürüyordu. Bir zamanlar Cizvit papazlarınca keşfedilen, insanın hem bedeninde, hem de ruhunda korkunç izler bırakan cezalar eski programla birlikte olduğu gibi korunmuştu. Belirli günlerde günah çıkarmak, ana babalara mektup yazmak zorunluydu. Böylece günahlarımız da, duygularımız da bir düzene bağlanmış oluyordu. Her şeyde bir manastır tekdüzeliği vardı. Eski kurumun kalıntıları arasında bir de her pazar yapılan denetimi anımsarım: Tören giysilerimiz içinde asker gibi sıraya dizilir, iki yöneticinin gelmesini beklerdik; onlar da peşlerinde malzemeciler ve öğretmenlerle, bizi üç açıdan, giysi, sağlık ve ahlak açısından gözden geçirirlerdi.

İki üç yüz öğrenciyi barındırabilen kolejimiz, eski alışkanlığa uyularak dörde bölünmüştü ve bunlara *En Küçükler, Küçükler, Ortalar* ve *Büyükler* denirdi. En Küçükler'in bölümünde yedinci, sekizinci adı verilen sınıflar, Küçükler'in bölümünde altıncı, beşinci, dördüncü sınıflar, Ortalar'da üçüncü, ikinci sınıflar, Büyükler'de de edebiyat, felsefe, özel matematik, fizik ve kimya sınıfları vardı. Bu ayrı kolejlerin her birinin büyük bir ortak alan üstünde ayrı bir yapısı, sınıfları, avlusu vardı; sınıflardan hem bu büyük alana çıkılır, hem de yemekhaneye gidilirdi. Eski bir manastıra yakışır yemekhane, bütün öğrencileri içine alacak kadar

büyüktü. Başka öğretim kurumlarının tersine, burada yemeğimizi yerken konuşabiliyor, bu *Oratorien* hoşgörüsü sayesinde sevdiğimiz yemekleri birbirimizle değişebiliyorduk. Bu yiyecek alışverişi, kolej yaşamımızın en değişmez, en büyük keyiflerinden biriydi. Masanın başında oturan *Orta*'lardan birinin canı tatlı yerine bezelye çekse –çünkü bize tatlı da veriliyordu– şu öneri oburun biri kabul edinceye kadar ağızdan ağıza dolaşırdı: "*Bezelyeye tatlı!*" O zaman, öneriyi kabul eden bezelyesini yola çıkarır, tabak elden ele öneriyi yapana gelir, tatlı da aynı yoldan geri dönerdi. Hiçbir zaman yanlışlık yapılmazdı. Aynı anda benzer birkaç öneri olursa her birine numara konur ve: "*Bir numaralı bezelyeye bir numaralı tatlı.*" denirdi. Masalar uzundu ve bitip tükenmek bilmeyen alışverişimiz yüzünden üstlerinde her şey hareket ederdi; konuşur, yemek yer, görülmemiş bir canlılıkla kıpırdar dururduk. Üç yüz çocuğun bir ağızdan konuşması, tabaklarımızı değiştiren, yemekleri dağıtan, ekmek veren hizmetlilerin gidiş gelişi, yöneticilerin denetimi, Vendôme yemekhanesini eşsiz bir gösteriye dönüştürür, ziyaretçileri de her zaman şaşırtırdı.

Dışarıyla hiçbir ilişkisi olmayan, aile sevecenliğinden yoksun yaşamlarımızı biraz tatlandırmak için, papazlar güvercin beslememize ve bahçe işleriyle uğraşmamıza izin verirlerdi. İki üç yüz kulübemiz, çevre duvarlarına tüneyen bine yakın güvercin ve otuza yakın bahçe, yemeklerimizden de tuhaf bir manzara oluştururdu. Ama Vendôme Koleji'ni, orada çocukluğunu geçirmiş biri için anılarla dolu, farklı bir okul haline getiren özelliklerin hepsini anlatmak sanırım çok sıkıcı olur. Derslerin çekilmezliğine karşın, bu manastır yaşamının tuhaf yanlarını içimizden hangimiz hâlâ büyük bir zevkle anımsamaz? Gezintilerimizde gizlice eğlencelik satın almalar, kâğıt oynama ve tatil günlerinde temsiller verme izni: Bütün bunlar, yalnızlık içinde geçen yaşamımızın zorunlu kıldığı kaçamaklar ve özgürlüklerdi. Ya subay adaylığı günlerinden kalma o askeri bando; akademimiz,

kilisemiz, papaz hocalarımız; son olarak da kimi zaman izin verilen, kimi zaman verilmeyen oyunlarımız: Cambaz ayaklıklarıyla koşuşmalarımız, kışın kızak sefaları, kaba galoşlarımızın gürültüsü, özellikle de avludaki dükkândan alışverişlerimiz. Bu dükkânı bir tür Maître Jacques[12] işletir, büyüklü küçüklü hepimiz, listesine bakarak, kutular, cambaz ayaklıkları, çeşitli aygıtlar, küpeli paçalı güvercinler, dua kitapları (en az bunlar satılırdı), çakılar, kâğıtlar, kalem uçları, kurşunkalemler, renk renk mürekkepler, toplar, zıpzıplar satın alırdık ondan. Kesip yiyeceğimiz güvercinlerin salçasından tutun da, akşamdan ertesi günkü yemeğe ayırdığımız pilavları saklayacak çanak çömleğe kadar her şeyi, kısacası o büyüleyici çocukluk heveslerinin dünyasını baştan aşağı bu dükkânda bulabilirdik. Pazar teneffüslerinde dönem dönem açık duran, sırayla gidip haftalıklarımızı harcadığımız bu dükkânın görüntüsünün yarattığı yürek çarpmasını unutan var mıdır içimizde? Unuttuysa ne yazık! Harçlık olarak anamız babamız pek az para verdiği için, bayıldığımız bu şeyler arasında bir seçme yapmak zorunda kalırdık hep. Evliliklerinin ilk zamanlarında kocasından yılda on iki kez, gönlünün çektiği şeylere harcamak için bir kese altın alan genç kadın, bizim her ayın ilk pazarının arifesinde düşündüğümüz gibi, her biri parasının tamamını tüketecek bunca çeşit şey almayı düşlemiş midir acaba? Altı frankla bütün bir gece, bu bitip tükenmek bilmeyen dükkânın mallarının tümüne sahip olurduk ve ayin sırasında kilisede okuduğumuz her ilahi içimizden yaptığımız hesapları altüst ederdi. İkinci pazara cebinde harcanacak birkaç metelik kaldığını hangimiz anımsayabilir? Ve babalarının talihsizliği ya da pintiliği yüzünden parasız kalmış paryalara acıyarak, yardım ederek ya da onları hor görerek, hangimiz daha o yaşta toplum yasalarına ayak uydurmaya başlamamışızdır?

Bu büyük kolejin manastırlara yakışır yapılarıyla küçük bir kentin ortasında yaşadığı yalıtılmışlığı, sınıf sınıf yerleştirildiğimiz o dörde bölünmüş bahçeyi gözlerinin

önüne getiren biri, okula bir *yeni öğrenci* gelmesinin uyandıracağı ilgiyi kolayca kestirebilir; tıpkı vapura sonradan binen yolcu gibidir bu yeni gelen. Saray törenlerine ilk kez katılan genç bir düşes bile, hiçbir zaman kendi bölümünün öğrencileri tarafından inceden inceye tartılan bu yeni öğrenci kadar haince eleştirilmemiştir. Genellikle akşam teneffüsünde duadan önce, sırayla birer hafta başımızda duran iki papazdan o sırada nöbetçi olanıyla konuşmayı âdet edinen yağcılar, doğruluğundan kimsenin kuşkulanamayacağı haberi herkesten önce duyarlardı: "Yarın yeni bir arkadaşınız olacak." Birdenbire, "Yeni bir öğrenci, yeni bir öğrenci!" çığlığı teneffüshanelerde çınlar, hepimiz koşup öğretmenin çevresinde halka olur, sonra da sıkı sıkıya sorgulardık onu: Nereden geliyordu bu çocuk? Adı neydi? Hangi sınıfa girecekti? vb...

Louis Lambert'in gelişi, *Binbir Gece Masalları*'nı andıran bir öykü oldu. Ben o sıralar Küçükler'de, dördüncü sınıftaydım. İki öğretmenimiz vardı. Papaz değillerdi ama geleneğe uyarak onlara da *Père* derdik. Benim zamanımda Vendôme'da bu adı yasal olarak hak eden üç gerçek *Oratorien* vardı. 1814'te yavaş yavaş papazlardan temizlenen kolejden ayrılan *Oratorien*'ler, tıpkı Mer papazı gibi kimi kasaba kiliselerine sığınmışlardı. O haftanın nöbetcisi *Père* Haugoult kötü bir adam değildi ama öyle yüksek bilgilere sahip biri olmadığı için çocukların huyunu suyunu ayırt edecek, cezalarını dayanma derecelerine göre ayarlayacak incelikten de yoksundu. Ve *Père* Haugoult, ertesi gün bize yenilerin en olağanüstüsünü kazandıracak olan garip olayları hemen büyük bir tatlılıkla anlatmaya koyuldu. Oyunlar hemen durdu. Bütün Küçükler, Madam de Staël'in gökten düşmüş bir taş gibi bir koruluğun kenarında bulduğu Louis Lambert'in öyküsünü dinlemek için sessizce yaklaştılar. Bay Haugoult, Madam de Staël'in kim olduğunu açıklamak zorunda kaldı: O akşam üç metre boyunda biri gibi gelmişti bana bu kadın. Sonradan şu *Corinne* tablosunu

gördüm; Gérard resimde onu hem çok güzel, hem de çok uzun boylu göstermiş, ama hayalimde canlanan ideal kadın tablodakini o kadar aşmıştı ki, gözümde gitgide küçüldü ister istemez gerçek Madam de Staël; *De l'Allemagne* adlı o erkekçe kitabını okuduktan sonra bile. Ama Lambert de başka bir harikaydı doğrusu. *Père* Haugoult'nun söylediğine göre derslere bakan yönetici Mösyö Mareschal, onu sınavdan geçirdikten sonra Büyükler'in arasına almaya çekinmiş. Latincesi biraz zayıf olduğu için dördüncü sınıfa koymuşlar. Ama büyük olasılıkla her yıl bir sınıf atlayacaktı; bir ayrıcalık olarak akademiye de girecekti. *Proh pudor!*[13] Demek bundan böyle Küçükler'in arasında da Vendôme'un akademi üyelerinin giydiği o kırmızı kurdeleli giysiyi görmek onuruna erişecektik. Akademi üyelerinin parlak ayrıcalıkları vardı. Çoğu zaman müdürün masasında yemek yerler, her yıl iki edebiyat oturumu düzenlerler, biz de gidip onların yapıtlarını dinlerdik. Akademi üyeleri küçük birer büyük adamdı. İçten düşüncesini sorarsanız her Vendôme'lu daha sonra gerçek Fransız Akademisi'nin gerçek bir üyesini gördüğünde, onu bizim akademinin işaretleri olan haçı ve o saygın kırmızı kurdeleyi taşıyan devleşmiş çocuktan çok daha az şaşırtıcı bulduğunu itiraf edecektir size. İkinci sınıfa gelmeden bu onurlu birliğe katılmak çok güçtü. Çünkü akademi üyeleri tatillerde her perşembe günü herkese açık toplantılar yapmak, bize koşuk ya da düzyazıyla yazılmış öyküler, mektuplar, incelemeler, tragedyalar, komedyalar okumak zorundaydılar; bunlar da küçük sınıf öğrencilerinin zekâsını aşacak şeylerdi. Bu kimselerin bilmediği akademinin sanırım en güzel yapıtı olan *Yeşil Eşek* adlı masalı uzun zaman unutmadım. Bir dördüncü sınıf öğrencisi akademiye girecek ha! Mme de Staël'in sevdiği, şimdiden şiirler yazan bu on dört yaşındaki çocuk artık aramızda olacaktı demek. *Père* Haugoult, geleceğin bir dâhisi olduğunu söylüyordu onun; bir büyücü, sınıfta bir yoklama zamanında kendi dilinden başka bir dile ya da tersi çeviriler

yapabilecek, derslerini bir okuyuşta öğrenebilecek bir çocuk. Louis Lambert kafaları altüst ediyordu. Öte yandan *Père* Haugoult'nun merakı ve bu yeni öğrenciyi görmek için sabırsızlanması da ateşli imgelemlerimizi büsbütün körüklüyordu. Sonradan büyük bir çiftçi olan arkadaşlardan biri: "Güvercinleri olsa da güvercinlik bulamaz, ne yapalım, yer yok" diyor, başka biri: "Acaba kimin yanında oturacak?" diye soruyordu. Heyecanlı bir çocuk: "Ah onun *ortağı* olsam!" diye bağırıyordu. *Ortak* (başka okullarda *arkadaş*) sözcüğü, bizim okulun dilinde başka sözcüklerle açıklanması zor, özel bir deyimdi. Çocukluk yaşamımızın acılarını, sevinçlerini dostça paylaşma; bozuşması barışması bol bir çıkarlar birliği, bir savunma ve saldırıya geçme antlaşması anlamlarını taşırdı bu sözcük. Tuhaftır, benim zamanımda ortak olmuş iki kardeşe hiç rastlamadım. İnsan yalnızca duygularıyla yaşayan bir yaratık olduğuna göre, yeni bulunmuş bir sevgiyi, doğal bir sevgiye karıştırırsa, yaşamının yoksullaşacağını sanıyordur belki de.

O akşam *Père* Haugout'nun sözlerinin bende bıraktığı izlenim çocukluğumun en canlı izlenimlerinden biridir; olsa olsa *Robinson Crusoe*'yu okuduğumda duyduklarıma benzetebilirim bunu. Dahası, bu olağanüstü duyguların anısı, sözcüklerin her bilinçte uyandıracağı değişik etkiler konusunda –belki de yeni– bir gözlem esinledi bana sonradan. Söz'ün saltık hiçbir yanı yoktur: Biz sözcükleri sözcüklerin bizi etkilediğinden daha çok etkileriz. Bir sözcüğün gücü önceden edindiğimiz ve bu sözcüğe sığdırdığımız imgelerin çokluğuna bağlıdır; ama bu olgunun incelenmesi uzun açıklamalar gerektirir ki bu da bizi konunun dışına çıkarır. O gece uykum kaçtı; yatak komşumla ertesi gün aramıza katılacak o olağanüstü çocuk konusunda uzun bir tartışmaya giriştim. Komşum, önceleri subay, şimdiyse yüksek felsefi görüşlere sahip bir yazar olan Barchou de Penhoën, bugün Vendôme'un adlarından söz edildiğini duyduğu iki Vendôme'lu öğrenciyi –bu kitap

yayınlandığı sırada, arkadaşımız Dufaure parlamentodaki politik yaşamına henüz başlamamıştı– aynı çatı altında, aynı sınıfta, aynı sırada birleştiren rastlantıyı da, yeteneğini de yalancı çıkarmadı. Yakın zamanlarda Fichte'yi dilimize çeviren, Ballanche'ın da yorumcusu ve dostu olan De Penhoën, o sıralar benim gibi metafizik sorunlarla uğraşıyordu. Tanrı, insan, doğa konularında saçma sapan şeyler düşünüyorduk birlikte. O zamanlar Pyrrhon'cu olma savındaydı ve bu felsefeye sadık kalma çabasıyla Lambert'in yeteneklerini yadsıdı; bense *Ünlü Çocukları* yeni okumuştum ve küçük Montcalm'ı, Piç de La Mirandole'u, Pascal'i, kısacası bütün zamanından önce gelişmiş beyinleri sayıp dökerek bir sürü örnek gösteriyordum ona; düşünce tarihinin çizgi dışı ünlüleri ve Lambert'in öncelleriydi bunlar. O zamanlar ben de okumaya çok düşkündüm. Babam *Ecole Polytechnique*'e okumamı pek istediği için bana özel matematik dersleri aldırıyordu. Kolejin kütüphaneciliğini yapan öğretmenim kütüphaneden istediğim kitabı almama göz yumuyor, derslerini de teneffüs zamanlarında beni yine bu sakin yere çağırarak veriyordu. Sanırım ya bu işte pek usta olmadığı ya da başka önemli bir işle uğraştığı için, ders zamanında istediğim şeyi okumama seve seve razı oluyor, ne olduğunu bilmediğim bir şeyler üstünde çalışıyordu. Böylece, tek söz etmeden varılan karşılıklı bir anlaşma sayesinde, ben hiçbir şey öğrenmediğim için şikâyetçi olmuyordum, o da aldığım kitaplara ses çıkarmıyordu. Bu zamansız tutku yüzünden, şiir yazmak için derslerimi savsaklıyordum. İnkalar üstüne yazdığım bir destanın arkadaşlarım arasında ün salan şu fazla uzun ilk dizesine bakılırsa, belli ki pek umut verici şeyler değildi bu şiirler..

Ey İnka! Ey bahtsız, zavallı kral!

Şiirlerimle dalga geçmek için *Şair* adını taktılar; ama alaylar beni yola getirmedi. Kanatları çıkmadan uçmak isterken yuvasından düşen çalıkuşunun acılarını ibretlik bir

öyküyle anlatarak, ne yazık ki artık yer etmiş bir hastalıktan beni kurtarmaya çalışan müdürümüz Mösyö Mareschal'in akıllı uslu öğütlerine karşın, beyit düzmekten alamıyordum kendimi. Okumalarımı sürdürdüm ve Küçükler bölümünün en silik, en tembel, en dalgın, bu yüzden de en çok ceza gören öğrencisi oldum. Asıl öyküyü bir yana bırakıp kendi yaşamöyküm üstüne verdiğim bu bilgiler, Lambert'in gelişiyle içime üşüşen düşüncelerin niteliğini anlatmaya yardımcı olur sanırım. O sıralar on iki yaşındaydım. Bu huyu suyu biraz bana benzeyen çocuğa belli belirsiz bir yakınlık duydum önce. Demek bir düş ve düşünce arkadaşı çıkacaktı karşıma. Şan şöhret nedir henüz bilmeden, ölümsüzlüğü Madam de Staël tarafından ilan edilmiş bir çocuğun arkadaşı olmayı şanlı bir durum gibi görüyordum. Louis Lambert bir dev gibi görünüyordu gözüme.

İple çektiğimiz ertesi gün sonunda geldi. Öğle yemeğinden biraz önce sessiz avluda Mösyö Mareschal'le yeni öğrencinin ayak seslerini duyduk. Bütün başlar hemen sınıfın kapısına çevrildi. Bizim gibi meraktan kıvranan *Père* Haugoult, mırıltılarımızı susturan, çalışmamız için bizi uyaran düdüğünü çalmadı. İşte o zaman Mösyö Mareschal'in elinden tuttuğu, ünlü, yeni öğrenciyi gördük. Öğretmen kürsüden indi; müdür okulun âdetine uyarak tumturaklı bir edayla: "Bayım, size Mösyö Louis Lambert'i getirdim. Dördüncü sınıfa koyarsınız; yarın derse başlayacak," dedi. Ardından öğretmenle alçak sesle biraz konuştu; sonra yine yüksek sesle: "Onu nereye oturtacaksınız?" diye sordu. Yeni öğrenci için aramızdan birini yerinden kaldırmak haksızlık olacaktı. Sınıfta da bir tek boş yer vardı ve bu yer sınıfa en geç geldiğim için benim yanımdaydı. Lambert gelip yanıma oturdu. Çalışma saatinin bitmesine daha zaman vardı ama Lambert'i inceleyebilmek için hepimiz yerlerimizden kalktık. Mösyö Mareschal fısıltılarımızı duydu, ayaklandığımızı gördü ve onu herkesten çok sevmemize neden olan her zamanki

iyiliğiyle: "En azından uslu durun," dedi, "öteki sınıfları rahatsız etmeyin!"

Bu sözler öğle yemeğinden epeyce önce teneffüse çıkarmıştı bizi; Mösyö Mareschal avluda *Père* Haugoult'yla dolaşırken gidip Lambert'in etrafına halka olduk. Alıcı kuşlar gibi gözü pek, seksene yakın yaramaz çocuktuk. Hepimiz bir kez bu amansız "yeni"likten geçtiğimiz halde, böyle bir durumda yenilerden hiçbirine acıyıp da alaylı alaylı gülmekten, sorular sormaktan, saygısızlık etmekten geri kalmazdık. Çocuk yerin dibine geçerken biz onun huyunu suyunu, gücünü kuvvetini, yaradılışını sınamış olurduk. Lambert ya sakinliğinden, ya şaşkınlığından, sorularımızın hiçbirine yanıt vermedi. O zaman aramızdan biri: "Pythagoras'ın okulundan çıkmış bu!" dedi. Bir gülmedir koptu. Yeni gelene bütün kolej yaşamınca taşıyacağı *Pythagoras* adı takıldı hemen. Bununla birlikte keskin bakışları, düşünce tarzına hiç uymayan çocukluklarımız karşısında yüzünde beliren küçümseme, kendine güvenerek duruşu, yaşıyla uyumlu gözle görülür gücü, aramızdaki en haylazlarda bile belirli bir saygı uyandırmıştı. Bana gelince, yanında duruyor, onu sessizce gözden geçiriyordum.

Louis bir elli boylarında, ince, zayıf bir çocuktu. Güneşten yanmış yüzüne, kararmış ellerine bakılırsa, güçlü kuvvetliye benziyordu; oysa doğal halinde o kadar güçlü değildi. Koleje girdikten iki ay sonra, sınıfta otura otura yüzünün o neredeyse bitkisel rengini yitirince, bir kadın gibi beyazlaşıp solgunlaştığını gördük. Başı göze batacak kadar büyüktü. Tutam tutam bukleli ve güzel bir siyah renkteki saçları alnına tanımlanması olanaksız bir zarafet veriyordu ama, o sıralar yeni bir bilim olan *phrénologie*'nin kestirimlerinden doğal olarak haberi olmayan bizler için bile, bu alnın ölçülerinde olağanüstü bir şeyler vardı. Bir yalvaca yakışır alnının güzelliği, özellikle parlak siyah gözlerini çevreleyen, kaymaktaşından yontulmuşa benzer iki kemerin pürüzsüz

biçiminden ileri geliyordu ve bu kemerlerin çizgileri eşine güç rastlanır bir çekicilikle burun başlangıcında birleşerek tam bir koşutluğa ulaşıyorlardı, insan onun gözlerini görünce, aslında hiç de düzgün olmayan yüzünü düşünemiyordu; olağanüstü bir anlam çeşitliliği sergileyen bakışlarında bir ruh parlıyordu sanki. Kimi zaman durulaşan, insanı şaşırtacak kadar keskinleşen, kimi zaman da göksel bir tatlılığa bürünen bu bakış, kendini düşünceye kaptırdığı zamanlarda donuklaşıyor, neredeyse renksizleşiyordu. Güneşin bir an aydınlatıp sonra terk ettiği bir cama benziyordu o zaman bu gözler. Gücü ve sesi de bakışı gibiydi: Aynı canlılık, aynı değişkenlik. Sesi bir şey itiraf eden kadının sesi gibi tatlılaşır, sonra da zaman zaman dayanılmaz, yanlış, pürüzlü bir hal alırdı – alışılmadık kimi izlenimleri betimlemek için bu sözcükleri kullanmak yerindeyse eğer. Gücüne gelince, çoğu zaman en küçük oyunun yorgunluğunu bile kaldıramazdı; dayanıksızdı, neredeyse sakat gibiydi. Ama okula girişinin ilk günlerinde azılılardan biri, o zaman kolejde moda olan yorucu oyunlardan onu alıkoyan bu nanemollalıkla alay edince Lambert, altışardan karşılıklı on iki büyük yazı tablası bulunan iki yana eğimli sıralardan birini ucundan iki eliyle yakalayarak öğretmen kürsüsüne dayanmış, ayaklarını sıranın alt kirişine geçirip: "Onunuz birden gelin kımıldatın da göreyim!" demişti. Ben de oradaydım ve bu tuhaf güç gösterisine tanıklık edebilirim: Sırayı elinden çekip alamadı kimse. Louis kimi anlarda olağanüstü yetilerine başvurabiliyor, bütün gücünü bir noktada toplayarak oradan yönlendirebiliyordu. Ama her şeyi –tıpkı erişkinler gibi– ilk izlenimlerine göre değerlendirmeye alışık çocuklar, Louis'yi yalnızca okula girişinin ilk günlerinde incelediler; o da ondan beklediğimiz mucizelerden hiçbirini gerçekleştirmeyerek Madam de Staël'in kehanetlerini bütünüyle boşa çıkardı.

Üç aylık bir sınama döneminden sonra Louis'ye çok sıradan bir öğrenci gözüyle bakılır oldu. Onun yüce –neden tanrısal demeyeyim– ruhunu bir ben anlayabiliyordum. Tanrı'ya bir çocuk ruhundaki dehadan daha yakın ne vardır? Hoşlandığımız şeylerin ve düşüncelerimizin benzerliği bizi dost ve ortak yaptı. Kardeşliğimiz o kadar ilerledi ki arkadaşlarımız adlarımızı birbirinden ayırmaz oldular. Biri öteki olmadan ağza alınmıyordu artık; ikimizden birini çağırmak için bile *Şair'le Pythagoras!* diye bağırıyorlardı (böylesi bir birleştirmeye örnek oluşturan başka adlar da vardı). Böylece iki yıl süreyle zavallı Louis Lambert'in okul arkadaşı oldum. Epeyce sıkı fıkı yaşadık bu dönemi; bugün onun düşünsel yaşamının öyküsünü de bu sayede yazabiliyorum.

Arkadaşımın gönlünde, kafasında saklı duran şiirin ve zenginliklerin uzun zaman farkına varmadım. O zamanlar beceriksizce tanık olduğum kimi olguları kavrayabilmem için otuz yaşına gelmem, gözlemlerimin olgunlaşması, yoğunlaşması, giderek parlak bir ışık huzmesinin onları yeniden aydınlatması gerekiyormuş demek. Ne büyüklüğünü ne de işleyişini anlamadan keyfini yaşamışım bu olayların, kimilerini de unutmuşum bile; yalnızca bellibaşlıları aklımda kalmış. Ama bugün belleğim onları yeniden düzene soktu ve ilk arkadaşlığımızın güzel günlerine dönerek bu doğurgan zekânın sırlarına erdim. Bilim adına yitirilmiş onca insan gibi, onun da bilinmeyen yaşamını dolduran sayısız olayın ve gerçeğin anlamını ancak zamanla kavrayabildim ben. Bu yüzden de bu öykü hem anlatımda, hem de değerlendirmelerde nedeni bütünüyle ruhsal, tarih yanlışlarıyla doludur; ama bunlar belki de hiçbir şey eksiltmeyecektir onun ilginçliğinden.

Vendôme'daki ilk aylarında Louis belirtileri denetçilerimizin gözünden kaçan bir hastalığa tutuldu; hastalık ister istemez onun yüksek yeteneklerini de etkiledi. Açık havaya,

gelişigüzel bir eğitimin bağımsızlığına alışan, gözünün içine bakan bir ihtiyarın tatlı sevecenliğiyle yetişen, güneşin altında düşünmeye alışmış bu çocuğa, okulun kurallarına boyun eğmek, sıra olup yürümek, tahta sıralarda, her biri kendi yazı tablasının başında sessizce oturmuş seksen çocukla birlikte bir sınıfın dört duvarı arasına kapanmak zor geldi. Duyularının kusursuzluğu, onları ince ve kolay örselenir hale getirmişti; bu yüzden de bu ortaklaşa yaşamdan zarar görmeyen yanı kalmadı. Okulun havasını kirleten çeşit çeşit buharlar, kahvaltı ve yemek kırıntılarıyla dolu, her zaman pis bir sınıfın ağır kokusuna karışıyor, bütün bunlar onun koku alma duyusuna zarar veriyordu – bu duyu ki, beyin sistemiyle ötekilerine göre daha doğrudan bağlantılıdır ve bozulması düşünce organlarında gözle görülmez sarsıntılara yol açabilir. Bu hava kirleticilerin yanı sıra, sınıflarımızda bir de dolaplar vardı ve herkes öteberisini, bayram günleri için kestiği güvercinleri, yemekhaneden aşırdığı yemekleri bunlara doldururdu. Bütün bunlardan başka her sınıfta çok büyük bir taşın üstünde ağzına kadar dolu iki kova durur; başımızda öğretmen, her sabah sırayla, bu yalağa benzer taşın üstünde elimizi yüzümüzü yıkardık. Oradan bir masaya geçerdik sonra ve kadınlar saçlarımızı tarar, bize pudra sürerlerdi. Her gün bir kez biz uyanmadan önce temizlenen okulumuz, yine de pislik içindeydi her zaman. Pencerelerin çokluğuna, kapının yüksekliğine karşın hava yıkanmalarla, taranmalarla, dolaplarla ve her öğrencinin bin bir çeşit işiyle durmadan ağırlaşırdı; üst üste istif edilmiş seksen beden de cabası! Okullara özgü bu küf türü, durmaksızın bahçelerden taşıdığımız çamura karışır ve kokusuna dayanılmaz bir gübre çıkardı ortaya. O güne dek içinde yaşadığı kırların temiz, güzel kokulu havasından ayrı düşmek, alışkınlıklarından vazgeçmek, disiplin, hepsi birden Lambert'in boynunu büktü. Başı her zaman sol eline yaslı, kolu da dirseğinden sıraya dayalı, çalışma saatlerini avludaki ağaçların yapraklarına bakarak ya da gökteki bulutları seyrederek

geçiriyordu. Ders çalışıyor gibi yapıyordu ama öğretmen bembeyaz kâğıdın üstündeki kaleminin kımıldamadığını görünce: "Yine dalga geçiyorsun Lambert!" diye bağırıyordu. Bu "dalga geçiyorsun" Louis'nin yüreğine bir hançer gibi saplanıyordu. Teneffüs saatlerinin avareliğini tadamaz oldu artık; çünkü *pensum*'lar yazması gerekiyordu. *Pensum*, her kolejin usullerine göre değişen bu ceza, Vendôme'da teneffüs saatlerinde belirli sayıda satırın kopya edilmesi demekti. Lambert'le ben o kadar çok *pensum* alırdık ki, iki yıllık arkadaşlığımızda altı gün bile özgür kalamadık. Kütüphaneden aldığımız kitaplar olmasaydı bu yaşam tarzı bizi bütünüyle serseme çevirebilirdi; kafalarımızdaki yaşamı onlar canlı tutuyordu neyse ki. Hareketsizlik çocuklar için ölümcüldür. Küçük yaşta edinilen "devleti temsil" alışkanlıkları kralların bedenlerini gözle görülür biçimde bozarmış, yazgılarının bu kusurunu savaş meydanlarının töreleriyle ya da av uğraşıyla düzeltmezlerse eğer. Tören ve saray kuralları kralların kalçalarını genişletip dişileştirecek kadar omuriliği etkiliyor, beyin liflerini gevşetiyor, böylece soyu bozabiliyorsa, sürekli olarak havadan, hareketten, sevinçten yoksun kalmak, okul çocuklarının bedeninde, ruhunda ne derin yaralar açar kim bilir. Ulusal eğitim yetkilileri arasında yalnızca kendini düşünmeyen düşünürlere rastlanmaya başlandığında, okullardaki ceza yöntemleri de bu yetkililerin dikkatini çekecektir sanırım.

Bin bir yolu vardı cezayı üstümüze çekmenin. Belleğimiz öylesine güçlüydü ki, hiçbir zaman dersimizi öğrenmezdik. Arkadaşlarımızın derse kalkıp Fransızca, Latince ya da dilbilgisi parçalarını ezbere okumaları, sıramız gelince bizim de bunları yinelememiz için yeterli oluyordu. Ama kazayla öğretmen sırayı değiştirir de önce bizi sözlüye kaldırırsa, çoğu zaman dersimizin ne olduğunu bile bilmezdik. Büyük bir ustalıkla ileri sürdüğümüz özürlere karşın, *pensum*'u başsardı öğretmen. Ödevlerimizi yapmak için de hep son dakikayı beklerdik. Elimizde bitirilecek bir kitap varsa ya da

bir hülyaya dalmışsak ödev unutulurdu: İşte yeni bir *pensum* nedeni daha. Kaç kez çevirilerimizi ders girişinde ödevleri toplamakla yükümlü *sınıf birincisi* onları herkesten tek tek isterken yetiştirmişizdir! Kolej iklimine alışırken çektiği ruhsal sıkıntılar yetmiyormuş gibi, Louis bir de bunlardan hiç de aşağı kalmayan, hepimizin tutulduğu ve çeşit çeşidini bildiği ağrılara sızılara tutuldu. Çocukların teni duyarlıdır; özellikle de kışın bin bir nedenle durmadan çamurlu bir avlunun dondurucu havasından sıcak sınıflara girip çıktıklarında özenli bir bakım ister. Bu yüzden, en çok da ana şefkatinden yoksun En Küçükler'le Küçükler'in her yanını soğuk ısırmaları, çatlaklar sarar ve bu yaralar öylesine acı verirdi ki, her öğle yemeğinde bunlara özel bir pansuman yapmak gerekir, ancak sızlayan el, ayak, topuk bolluğundan bu pansumanlar iyice baştan savılırdı. Öte yandan çocukların çoğu acıyı ilaca yeğlemek zorunda kalırdı: Bir yanda bitirilmesi gerekli ödev, bir yanda kızak eğlencesi dururken, gidip gelişigüzel sarılmış ve üstünkörü korunmuş sargılarını değiştirecek değillerdi ya! Üstelik kolej töreleri bir de moda yaratmıştır: Sargıya giden çelimsiz çocuklarla alay edilir, hastabakıcının ellerine sardığı sargıları sökmek için bir yarıştır başlardı. Böylece kışın çoğumuzun eli ayağı, ağrılar sızılar içinde işlemez hale gelir, acıdan çalışacak gücümüz kalmaz, çalışmayınca da ceza yakaya yapışırdı. Çoğu zaman uydurma hastalıklarımıza inanan papaz, gerçek acılarımıza aldırış etmezdi. Üstümüzü başımızı öğrencilerden alınan para karşılığında okul yapardı. Yönetim ayakkabı ve giysilerimizi belirli süreler için verir, bu yüzden de daha önce sözünü ettiğim o haftalık denetleme yapılırdı. Yöneten için kusursuz görünen bu yöntem, yönetilenler açısından hep acıklı sonuçlar vermişti. Kötü bir alışkanlıkla pabuçlarının ökçesini aşındıran, yırtılmasına yol açan, ya bir yürüme kusuru yüzünden ya da çalışma saatlerinde çocuklara özgü o hareket gereksinimiyle çekiştire çekiştire zamanından önce tabanını eskiten küçüğün vay haline! Bütün bir kış boyunca, ağrılar sızılar içinde zehir olurdu

gezintileri. Önce soğuk ısırıklarının gut ağrısına benzeyen o dayanılmaz sancılarına uğrar, daha sonra ya pabuçları ayağında tutmaya yarayan ipler, bağcıklar kaybolup gider ya da topuk açılınca o uğursuz pabuç ayağına oturmaz olurdu. O zaman buzlu yollarda bin zahmetle sürüklemek zorunda kalırdı pabuçlarını; kimi zaman da onları Vendômois'nın killi çamuruna kaptırır, kurtaracağım diye uğraşır dururdu. Son olarak da, çoğu kez gözden kaçan bir sökükten, kötü vurulmuş bir pençeden sızan suyla ve karla ayakları şişmeye başlardı. Altmış çocuk arasından, ağrısı sızısı olmadan, rahat rahat yürüyebilen on kişi çıkmazdı ama hepsi de yaşamın seline tutulan insanlar gibi, yürüyüşe kapılır, sürünün çoğunluğuna uyarlardı. İlerlemek ya da ağrıya sızıya karşın okula dönmek için son gücünü harcayan gayretli çocukların öfkeden ağladıklarını görmüşümdür kaç kez. Bu yaşlarda henüz yepyeni olan ruh öylesine çekinir alayın o iki biçiminden: Hem kendine güldürmekten, hem de acındırmaktan. Kolejde –tıpkı toplumda olduğu gibi– güçlü zayıfı daha o yaşta, asıl gücün ne olduğunu bilmeden hor görmeye başlardı. Dahası da var. Ellerimizde eldiven de olmazdı. Analar babalar, hastabakıcı ya da okul müdürü, aramızdan en çelimsizlerine birer eldiven verecek olsalar, sınıfın soytarıları ya da büyükleri bu eldivenleri sobanın üstüne koyup kurutur, çekiştirir, eğlenirlerdi onlarla. Hem eldivenler bu yaramazların elinden kurtulsa bile hemen ıslanır, sonra da bakımsızlık yüzünden kuruyup büzülürdü. Eldivene hayat yoktu aramızda. Eldiven giymek bize bir ayrıcalık gibi gelirdi; oysa çocuklar eşitlikten hoşlanır.

Bütün bu değişik dert türleri Louis Lambert'i de sardı dört bir yandan. Hülyalarının dinginliği içinde bilinçsiz hareketler yapan dalgın insanlar gibi Louis de pabuçlarıyla oynuyor ve çok geçmeden onları paralıyordu. Kız gibi nazik teni, kulaklarının derisi, dudakları, soğuktan hemen çatlıyor, o yumuşak, bembeyaz elleri şişiyor, kıpkırmızı kesiliyordu. Durmadan da nezle oluyordu. Kısacası Vendôme'un

âdetlerine alışıncaya kadar çok sıkıntı çekti Louis. Sonunda bütün bu amansız dertlerden gece gece –okul ağzıyla söyleyeyim– malına mülküne göz kulak olmayı öğrendi; dolabına, çekmecesine, giysilerine, pabuçlarına bakmak, mürekkebini, kitabını, defterini, kalemini çaldırmamak, kısacası çocukluk yaşamımızın bu bin çeşit ayrıntısını düşünmek zorunda kaldı. İyi davranış ya da çalışkanlık ödüllerinin şaşmaz sahibi, bencil ve orta zekâlı çocuklar çok dikkat ederlerdi bu ayrıntılara; oysa bu parlak gelecekli çocuk neredeyse tanrısal bir düş gücüne tutsak olup kendini düşüncelerinin seline aşkla kaptırırken savsaklıyordu onları. İş bu kadarla da kalmıyordu. Öğretmenlerle öğrenciler arasında sürekli, durmak bilmeyen bir çatışma vardır; bunu toplum içinde olsa olsa, temsile dayalı bir hükümetteki bakanlıklarla muhalefet arasındaki savaşa benzetebiliriz. Ama çocukların öğretmenlerine karşı davranışlarına kıyasla, bir muhalefetin gazetecileri ve sözcüleri, önlerine çıkan fırsatı kaçırmamakta daha az aceleci, bir kusuru yüze vururken daha az katı yürekli, alaylarında daha insaflıdırlar. Bu meslekte melek olsa sabrı tükenir. Az para alan, bu yüzden de anlayışı kıt, zavallı bir öğretmene kimi zaman haksızlık ettiği, öfkelendiği için fazla kızmamalı. Üstüne dikili bir sürü alaycı gözün önünde her zaman tuzaklarla çevrili yaşayan bir öğretmen, kendi kusurlarının acısını, bunları hiç gözünden kaçırmayan çocuklardan çıkarıverir bazen.

Başka cezalara çarptırılan büyük suçlar bir yana, Vendôme'da dayak, *Ultima ratio Patrum*'du.[14] Ödev yapmamaya, dersini bilmemeye, yılışıklığa karşı *pensum* yeterliydi. Ama öğretmeni incitecek bir şey yaptınız mı dayağı yerdiniz. Çarptırıldığımız bedensel cezalar içinde bize en ağır geleni, kuşkusuz öğretmenin bütün öfkesiyle, bütün gücüyle, çelimsiz ellerimize indirdiği, yaklaşık iki parmak kalınlığındaki o deri kayıştı. Bu klasik cezanın yerine getirilmesi için suçlu, sınıfın ortasında diz çökerdi. Bunun

için de sıradan kalkıp kürsünün yanına çömelmesi, arkadaşlarımızın meraklı, çoğu zaman alaycı bakışlarına katlanması gerekirdi. Eskiden idam mahkûmlarının Saray'dan Grève Meydanı'na götürülmesine benzeyen bu hazırlık, yufka yüreklere iki kat işkence olurdu. Çocuğuna göre, kimisi kayışı yemeden önce ya da sonra iki göz iki çeşme boşanır, kimisi acı karşısında umursamaz bir tavır takınır, ama en azılılarımız bile kayışın inmesini beklerken yüzlerinin gerilmesini güçlükle saklayabilirlerdi. Louis Lambert, yaradılışındaki bir özellik yüzünden –ki bu özelliğin farkına uzun zaman kendi de varmamıştı– pek çok dayak yedi. Öğretmenin: "Yine boş oturuyorsunuz!" diye bağırmasıyla derin düşüncelerinden hoyratça çekilip alındığında, önceleri kendi de bilmeden, bir tür yabanıl küçümsemeyle dolu, elektrik yüklenmiş bir Leyd şişesi gibi düşünceyle yüklü gözlerini dikiyordu adama. Bu bakış büyük olasılıkla öğretmeni ürpertiyor, bu sessiz iğnelemeye sinirlenerek, alev alev yanan gözlerini üstüne diken bu öğrenciye haddini bildirmek istiyordu. Bir şimşek gibi çakan bu küçümseme dolu parıltıdan ilk kez rahatsız olduğunda, unutmadığım şu sözleri söylemişti papaz: "Eğer bir daha bana böyle bakarsanız Lambert, kayışı yersiniz." Bunun üzerine bütün burunlar havaya kalkmış, bütün gözler bir öğretmene, bir Louis'ye dönmüştü. Bu sözler o kadar ahmakçaydı ki çocuk bir kez daha, aynı biçimde bakmaktan kendini alamamıştı. Lambert'in öğretmenle arası böyle açıldı; bu yüzden de epeyce kayış yedi. Bakışlarındaki ezici gücün de böyle farkına vardı.

Onca sinirli yapıdaki bu zavallı şair, sürüp giden bir hüznün pençesine düşmüş, çoğu zaman bir kadın kadar kararsız, istediği ama bilmediği bir aşkın hastası genç kız gibi, kendi dehasının sıtmasına tutulmuştu. Corinne, bu hem çok güçlü hem çok zayıf çocuğu o güzelim kırlardan kolejin kalıbına sokmak için çekip almıştı ve burada her zekâ, her beden, yeteneği, yaradılışı ne olursa olsun, para basma

makinesinin vuruşu altında sikke biçimi yuvarlanan altın gibi, buranın kuralına, tekbiçimliliğine uymak zorundaydı. Louis Lambert de, bedende ve ruhta acı çekebilecek ne kadar yer varsa hepsinin sızladığını, ağrıdığını gördü. Bir okul sırasının beyliğine köle gibi zincirlenmiş, kayışla dayak yiyor, hastalanıyor, bütün duyularıyla acı çekiyor, bir sıkıntı çemberinin içinde bunalıyor ve her şey dış kabuğunu kolejin sonsuz eziyetlerine bırakmaya zorluyordu onu. Bu yüzden, tıpkı işkencelere gülümseyerek bakan din şehitleri gibi, düşünceleriyle kapısını araladığı cennet bahçelerine sığındı o da. Belki de onca inandığı gizemleri sezmesine, hep kendi kendinin içinde yaşaması yardım etti.

Bağımsızlığımız, yasak uğraşlarımız, gözle görülür avareliğimiz, uyuşukluğumuz, durmadan çarptırıldığımız cezalar, ödevlerimize ve *pensum*'lara karşı duyduğumuz tiksinti, adımızın su götürmez biçimde yaramaza, adam olmaza çıkmasına neden oldu. Öğretmenlerimiz bizi küçümsemeye başladılar; alaylarından korkup kaçamak çalışmalarımızı kendilerinden sakladığımız arkadaşlar arasında da saygınlığımız korkunç biçimde azaldı. Öğretmenlerimizin gözünden haksız yere düşmüştük; ama arkadaşlarımızın duygusu doğaldı. Ne top oynamasını, ne koşmasını, ne de cambaz ayaklığına binmesini biliyorduk. Topluca affa uğradığımız günlerde ya da rastlantıyla biraz boş kaldığımızda, kolejde rağbet gören oyunlardan hiçbirine yanaşmazdık. Arkadaşlarımızın eğlencelerinden hoşlanmaz, gidip avludaki ağacın altında yalnız başımıza hüzünlü hüzünlü otururduk. Şair'le Phytagoras böylece bir ayrıksılık, ortak yaşamının dışında ayrı bir yaşam haline gelmişti. Onca güçlü sezileri, onca kırılgan özsaygıları öğrencilere bizim kendilerinden ya üstün ya da aşağı kimseler olduğumuzu hissettirmişti. Kimileri bu sessiz soyluluğa kinleniyor, kimileri yararsızlığımızı küçümsüyordu. O zamanlar aramızdaki bu duyguların farkında değildik, belki de ancak bugün anlayabiliyorum onları. Tıpkı iki fare gibi, sınıfta sıralarımızın

bulunduğu köşeye büzülüyor, hem ders, hem de teneffüs saatlerinde oradan ayrılmıyorduk. Bu tuhaf durum, bizi ister istemez sınıfımızın öğrencileriyle savaş haline getirecekti, getirdi de. Hemen her zaman unutulmuş bir halde, sessiz sedasız ve yarı mutlu, sınıfın uyumunu tamamlayan iki süs, iki çiçek saksısı gibi otururduk orada. Ama kimi zaman arkadaşlarımızın en sataşkanları durup dururken güçlerini göstermek için bizi aşağılarlar, biz de bunu küçümser bir bakışla yanıtlar ve çoğu zaman dayağı yerdik.

Lambert'in sıla hasreti aylarca sürdü. Kapıldığı hüznü betimleyebilecek hiçbir şey bilmiyorum. Louis nice başyapıtımın tadını kaçırmıştır benim. İkimiz de *Aoste Vadisi'ndeki Cüzamlı*[15] rolünü bir kez oynadığımız için Bay De Maistre'in usta kalemiyle anlattığı duyguları bu kitabı okumadan önce de yaşamıştık. Bir kitap çocukluk anılarından söz edebilir, ama hiçbir zaman onlarla yarışamaz. Lambert'in göğüs geçirmeleri, Werther'in en güzel sayfalarından daha dokunaklı hüzün şarkıları öğretti bana. Ama belki de yasalarımızın –haklı ya da haksız– yadsıdığı bir tutkunun neden olduğu acılarla, güneşin görkemli ışığına, vadilerdeki çiye, özgürlüğe susamış bir çocuğun acılarının karşılaştırılacak bir yanı yoktur. Werther bir arzunun kölesidir, Louis Lambert tepeden tırnağa köleleştirilmiş bir ruhtu. Eşit yetenekte kalemlerden çıkmak koşuluyla, en dokunaklı ya da en gerçek –çünkü en saf– isteklere dayanan bir duygu, dâhinin yakınmalarını gölgede bırakır doğal olarak. Avludaki ıhlamurlardan birinin yapraklarını uzun uzadıya seyrettikten sonra, Louis bana tek bir sözcük söyler, ama bu sözcükten onun sonsuz düşler içinde olduğu anlaşılırdı.

— Bereket versin, demişti bir gün heyecanla, öyle zamanlarım oluyor ki sınıfın duvarları göçüp gidiyor, kendimi uzaklarda, tarlalarda buluyorum. İstediği yere uçup giden kuş gibi düşüncelerin peşi sıra sürüklenmek ne hoş! —

Neden doğada yeşil bu kadar bol? diye soruyordu bana. Neden bu kadar az düz çizgi var? İnsan neden yapıtlarında eğrilere bunca az yer veriyor? Neden düz çizgi duygusu yalnızca insanda var?

Bu sözler onun uzamlar arası uzun bir yolculuğa çıktığını gösteriyordu. Besbelli boydan boya manzaralar görmüş, orman kokuları koklamıştı. Canlı, yüce, içli bir şiirdi o, her zaman sessizdi, boynu büküktü. Durmaksızın acı çekiyor, acı çekiyorum diyemiyordu. Dünyaları altında görmek isteyen bu kartal, dar, pis bir sınıfın dört duvarı içine hapsedilmişti; bu yüzden de –sözcüğün en geniş anlamıyla– düşünsel bir yaşam sürmeye başlamıştı. Öğrenmek zorunda olduğumuz, neredeyse yararsız dersleri hor gören Louis, çevremizi saran şeylerden bütünüyle uzak, kendi göksel yolunda yürüyordu. Çocuklara egemen olan o taklit gereksinimine boyun eğerek ben de yaşayışımı onunkine uydurmaya çalışıyordum. Louis'nin derin düş ve düşüncelerin bedeni içine sürüklediği o bir tür uykuya düşkünlüğü, hem daha küçük, hem daha kolay etkilenir bir çocuk olduğum için, bana kolaylıkla geçiverdi. İki sevgili gibi birlikte düşünmeye, düşlerimizi birbirimize söylemeye alıştık zamanla. Daha o günlerde Lambert'in içgüdüsel duyuşlarında büyük şairlerin zihinsel algılamalarında bulunması gereken ve çoğu zaman onları deliliğe yaklaştıran o *keskinlik* vardı.

— Sen de benim gibi, elinde olmadan, içinde tuhaf acıların oluştuğunu duyumsar mısın? diye sordu bir gün bana. Örneğin çakımın etime girerse canımı nasıl yakacağını ta içimden düşünmeye başlasam, sanki gerçekten bir yerimi kesmişim gibi güçlü bir acı duyuyorum birdenbire: Bir kan eksik. Ama bu duygu geliyor ve tıpkı derin sessizliği bozan apansız bir gürültü gibi şaşırtıyor beni. Bir düşüncenin bedene acı verdiği nerede görülmüş?.. Ha! Ne dersin?

Louis ortaya böyle ince görüşler attı mı, ikimiz de çocukça düşlere dalıyorduk. Düşüncenin doğuşuyla ilgili o

tanımlanması olanaksız olguları aramaya başlıyorduk içimizde; Lambert en ince gelişmelerine dek kavramak istiyordu düşüncenin doğuşunu ve bir gün onun bilinmeyen yapısını ortaya çıkartıp yazmak istiyordu. Çoğu zaman çocukça şeylerle karışık tartışmalardan sonra Lambert ateş saçan gözleriyle yüzüme bakıyor, elimi sıkıyor, ruhundan kopan bir sözcükle kendini anlatmaya çalışıyordu.

— Düşünmek görmektir, demişti bir gün bana, örgütlenmemizin ilkeleriyle ilgili karşı çıkışlarımızdan birine kapılarak. Bütün insan bilimleri çıkarsamaya dayanır; çıkarsama da yavaş yavaş gelişen ve bizi nedenden sonuca indiren, sonuçtan nedene çıkaran bir görme biçimidir ya da daha geniş bir deyimle, her şiir, her sanat eseri gibi, nesnelerin hızlı bir gözden geçirilişinden doğar.

Louis, "ruhçu"ydu; ama ben doğrudan onun gözlemlerine dayanarak söylediklerinin tam tersini ileri sürmeyi göze alıyor, zekâyı bile bütünüyle fizik bir ürün sayacak kadar ileri götürüyordum işi. İkimiz de haklıydık. Belki de maddecilik, ruhçuluk sözcükleri, tek ve aynı olayın iki ayrı yüzünü tanımlıyordu. Düşüncenin tözü üstüne yaptığı araştırmalar, tembellik ve ödevleri küçümseme alışkanlığımız yüzünden mahkûm olduğumuz bu yoksunluk dolu yaşamı Louis'nin bir tür gururla kabullenmesine yol açıyordu. Değerinin farkındaydı ve bu, düşünsel çalışmalarında destek oluyordu ona. Ruhunun ruhumu etkileyişini nasıl bir tatlılıkla duyumsadığımı anlatamam. Kim bilir kaç kez yan yana bir sıraya oturup kalmış, kitaplarımıza dalıp, birbirimizden ayrılmadan birbirimizi unutmuşuzdur; ama aynı sularda yüzen iki balık gibi bir düşünce denizine daldığımızı, yan yana bulunduğumuzu bilirdik her zaman. Yaşamımız bütünüyle hareketsiz, neredeyse bitkiseldi görünüşte; oysa biz gönlümüzle, beynimizle yaşıyorduk. Duygular, düşünceler, okul yaşamımızın biricik eğlencesiydi.

Lambert, düş gücümü öylesine etkiledi ki bugün bile duyumsarım bu etkiyi. Anlattıkları, gerçeği en olmayacak biçimlere sokan öyküleri bile çocuk büyük herkese büyük bir zevkle dinleten o masalsılığın izlerini taşırdı her zaman ve ben kulak kesilir onu dinlerdim. Gizemli şeylere karşı tutkusu, çocukça saflığımız, sözü sık sık Cennet'e, Cehennem'e getirmemize neden olurdu. Louis o zaman Swedenborg'u açıklamaya başlar ve beni de kendisi gibi meleklere inandırmaya uğraşırdı. En yanlış akıl yürütmelerinin arasında bile insanın gücüne ilişkin şaşırtıcı gözlemler olurdu ve bu bir gerçeklik edası verirdi sözlerine – ki hiçbir sanatta, hiçbir şey yapılamaz onsuz. İnsan yazgısına yakıştırdığı şairane son, el değmemiş düşlemleri inançlara bağlanmaya götüren eğilimi okşayacak türdendi. Halklar da gençlik çağlarında doğurmazlar mı dogmalarını, putlarını? Ve önlerinde titredikleri doğaüstü varlıklar, duygularının, gelişmiş gereksinimlerin kistleşmiş biçimi değil midir? Sonradan merak edip yapıtlarını okuduğum İsveçli peygambere ilişkin Lambert'le şiir dolu konuşmalarımızdan bugün aklımda kalanları şöyle özetleyebilirim:

Bizde birbirinden ayrı iki yaratık vardır. Swedenborg'a göre melek, dış varlığını iç varlığıyla alt edebilen kişidir. İnsan içindeki meleklik yeteneğine boyun eğmek istiyorsa eğer, düşüncesi ona iki varlığı olduğunu gösterir göstermez, içindeki o güzelim melek yaradılışını geliştirmeye bakmalı. Eğer yazgısını açık seçik göremeyip, akıl yaşamına hız verecek yerde beden etkinliğine ağırlık verirse, bütün gücü dış duyularının alanına geçer; melek de bu iki varlık biçiminin maddeleşmesi sonucunda yavaş yavaş ölüp gider. Tersi durumda, yani iç varlığını ona uygun özlerle beslerse, ruh maddeyi yener ve ondan ayrılmaya çalışır. Ayrılık, ölüm adını verdiğimiz biçimde baş gösterirse, kalıbından kurtulacak kadar güçlü olan melek, varlığını sürdürür, asıl yaşamına başlar. İnsanları birbirinden ayıran sonsuz sayıda

kişilik özelliği, olsa olsa bu iki varlıkla açıklanabilir; bu iki varlığı anlamamıza yardım eder, bize kanıtlar. Zekâ durgunluğunun gözle görülür bir aptallığa ittiği adamla, iç gözünü sık kullanmanın belirli bir güç kazandırdığı adam arasındaki fark, bize dâhilerle öbür insanlar arasında, körlerle görenler arasındaki kadar bir uzaklık olduğunu düşündürmelidir. Yaradılışı alabildiğine genişleten bu düşünce bize bir anlamda göklerin anahtarını sunar. Burada görünümleriyle birbirine karıştırdığımız yaratıklar, orada iç varlıklarının kusursuzluk derecesine göre değişik kürelere dağılmışlardır ve bu kürelerin töreleri de, dilleri de birbirine yabancıdır. Görünmeyen dünyada –tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi– alt tabakadan biri hak etmediği halde bir üst mertebeye çıkarsa, yalnızca alışkanlıkları, sözleri anlamamakla kalmaz, orada bulunuşuyla hem sesleri, hem yürekleri felce uğratır. Dante *İlahi Komedya*'sında acılar âleminden başlayıp döne döne göklere dek yükselen bu küreleri sezer gibi olmuştur. Demek ki Swendenborg'un öğretisi aydınlık görüşlü bir düşüncenin yapıtıdır ve meleklerin insanlar arasında kendilerini belli ettiklerini gösterir sayısız olguyu saptayıp kaydetmiştir.

Bugün mantıksal bir anlam vererek özetlemeye çalıştığım bu öğretiyi Lambert, çekici bir gizem havası içinde, söylence yazarlarına özgü tümcelerin kundağına sararak anlatmıştı bana; sözleri karanlıktı, soyutlamalarla doluydu; ama tıpkı Jacob Boehm'ün, Swedenborg'un, Madame Guyon'un dikkatle okunduklarında afyonun yarattığına benzer çeşitlilikte düşlere yol açan kimi kitapları gibi, güçlü bir biçimde etkiliyordu insanın beynini. Lambert bana gizemcilikle ilgili öylesine tuhaf şeyler anlatıyor, bunlarla düş gücümü öylesine etkiliyordu ki, neredeyse başımı döndürüyordu anlattıkları. Yine de duyularımıza kapalı duran, ama herkesin –ister onu geleceğin bilinmeyen biçiminde düşleyerek, ister masalların güçlü biçimlerine sokarak– içinde yaşamaktan hoşlandığı bu gizemli âleme

dalmayı seviyordum. Ruhun kendi kendine verdiği bu güçlü tepkiler sayesinde, farkında olmadan ruhun gücünü öğreniyor, düşüncenin çalışmasına alışıyordum.

Lambert'e gelince, o her şeyi meleklere ilişkin kuramıyla açıklıyordu. Onun için saf sevgi, gençlik çağında düşlenen biçimiyle sevgi, iki meleksi varlığın çarpışmasıydı. Bu yüzden de bütün yüreğiyle bir melek-kadına rastlamak istiyordu. Hey gidi dünya! Kim ondan çok sevmiş, sevilmiştir ki? İnce bir duyarlığa örnek göstermek gerekirse eğer, onun duygularındaki, sözlerindeki, hareket ve tavırlarındaki iyilikten, sevimlilikten ve birbirimize "ortak" diyerek açığa vurduğumuz, bizi birbirimize bağlayan o yakınlıktan daha iyisi gösterilebilir mi? Ondan gelen şeylerle benden gelenler arasında hiçbir fark yoktu. Gereğinde birimizin tek başına ikimizin ödevlerini de yapabilmesi için birbirimizin yazısını taklit ediyorduk. Eğer birimiz matematik öğretmenine geri vermek zorunda olduğumuz bir kitabı okuyup bitirecekse hiç durmadan okuyabilirdi; çünkü öteki onun ödevlerini yapar, *pensum*'unu yazardı. Ödevlerimizi rahatımıza yüklenmiş bir vergiyi öder gibi yapıyorduk. Belleğim beni yanıltmıyorsa, bu ödevleri Lambert yaptığı zaman çok daha güzel oluyordu. Ama ikimizi de sersem yerine koyan öğretmen, bunları önüne geçilmez birtakım önyargılarla inceliyor, kimi zaman da eğlendirmek için arkadaşlarımıza okuyordu. Bir gün, iyice anımsıyorum, ikiyle dört arasındaki dersten sonra öğretmen, Lambert'in bir çevirisini ele aldı. Yazı *Caius Gracchus, vir nobilis* cümlesiyle başlıyordu. Louis bunu

Caius Gracchus yüreği soylu bir adamdı diye çevirmişti.

— Yürek sözcüğünü *nobilis*'in neresinden çıkardınız? dedi ansızın öğretmen.

Bütün sınıf gülmekten kırılırken, Lambert şaşkın şaşkın hocaya bakıyordu.

— *Patricius*'lardan, "soylulardan" anlamına gelen bir sözcüğe bütünüyle ters bir anlam verdiğinizi Barones de Staël cenapları duysa ne der acaba?

— Sersemin biri olduğunuzu söyler, dedim alçak sesle, kendimi tutamayarak.

— Şair Bey, sekiz gün hapse gireceksiniz, diye yanıt verdi öğretmen; ne yazık ki beni duymuştu.

Lambert, anlatılmaz bir tatlılıkla yüzüme baktıktan sonra: *Vir Nobilis!* diye yineledi yavaşça. Lambert'in çektiklerinin nedenlerinden biri de Madam de Staël'di. Kimi zaman alay olsun diye, kimi zaman da azarlamak için öğretmenler, öğrenciler bu adı onun başına kakıyorlardı. Louis çok geçmeden benimle birlikte olmak için bir çaresini bulup hapse girdi. Orada her yerden daha özgürdük; yatakhanenin sessizliği içinde günlerce, sabahtan akşama kadar konuşabilirdik. Yatakhanede her öğrencinin iki metrekareye yakın bir hücresi vardı; hücre duvarlarının üstü parmaklıkla çevriliydi ve kafes parmaklıklı kapısı, yatıp kalkmamıza bakan papazın gözü önünde sabahları açılır akşamları kapanırdı. Yatakhane görevlilerinin şaşırtıcı bir hızla kapayıp açtıkları bu kapıların gıcırtısı da okulumuzun başka bir özelliğiydi. Bizi işte bu hücrelere hapsederlerdi. Kimi zaman aylarca kaldığımız olurdu. Hapsedilen öğrenciler disiplin işleriyle görevli papazın hükmü altına girerlerdi; bir tür denetçiydi bu ve belirli saatlerde ya da ansızın ayaklarının ucuna basarak gelir, *pensum*'larımızı yazıp yazmadığımıza,

konuşup konuşmadığımıza bakardı. Ama merdivene serptiğimiz ceviz kabukları ya da kulaklarımızın keskinliği sayesinde, gelişini hemen hemen her zaman önceden hissettiğimiz için, hiç aldırış etmeden sevdiğimiz işlere kendimizi verirdik. Hapiste kitap okumak yasaktı; bu yüzden de zamanımızı genellikle felsefi tartışmalarla ya da düşünce olgularıyla ilgili kimi meraklı olaylar anlatarak geçirirdik.

Başımızdan geçen en olağanüstü olaylardan biri, kuşkusuz şimdi anlatacağımdır; yalnızca Lambert'le ilgili olduğu için değil, onun bilimsel geleceğini de belirlediği için. Bütün kolejlerde usulden olduğu gibi biz de perşembe ve pazar günleri tatil yapardık. Ama hiç kaçırmadığımız ayinler bütün bir pazarı aldığı için yalnızca perşembeyi tatil günü sayardık. Sabah ayininden çıktıktan sonra Vendôme'un çevresindeki kırlarda uzun gezintiler yapmaya zamanımız kalırdı. Bunların en çok sözü edileni, belki de uzaklığı yüzünden Rochambeau Şatosu'na yaptığımız gezi olmuştu. Küçükler bu kadar yorucu bir gezintiye pek ender çıkarlardı. Yine de yılda bir iki kez öğretmenler onları ödüllendirmek üzere Rochambeau'ya götürmeyi önerirlerdi. Oraya ilk kez 1812 ilkbaharının sonuna doğru gitmiş olmalıyız. Şatonun sahibinin öğrencilere zaman zaman süt ürünleri verdiği söylenirdi ve bu ünlü şatoyu görmek isteğiyle hepimiz uslu durmuştuk. Böylece gezintimize hiçbir engel çıkmamıştı. Şatonun bulunduğu o güzel Loir Vadisi'ni Lambert de, ben de hiç görmemiştik. Okulda her seferinde öğrencileri sevindiren bu gezintiden bir gün önce, ikimizin hayal gücü de adamakıllı işliyordu. Bütün gece bunun sözünü ettik, Vendôme'un yasalarına bütünüyle aykırı olduğu halde, elimizdeki parayı yemiş ve süt ürünlerine harcamak için sözleştik. Ertesi gün yemekten sonra saat yarımda ikindi kahvaltısı için önceden dağıtılan küp biçimli birer somun parçasıyla yola düzüldük. Kırlangıçlar kadar çevik, sıra halinde ünlü şatoya doğru yürüdük; başlangıçta içimizdeki ateş yorgunluğumuzu fark ettirmiyordu bile. Tepeye

vardığımızda, hem yamaçtaki şatoyu, hem de girintili çıkıntılı vadiyi görebiliyorduk; zarif eğriliklerle uzanan bir çayırda yılan gibi kıvrıla kıvrıla akan bir ırmak parıldıyordu. Çocukluk çağının –ya da aşkın– doğurduğu güçlü duygular öylesine güzelleştirir ki böyle manzaraları; insan bir daha asla gidip görmemelidir onları. Louis Lambert:

— Ama ben burayı dün gece düşümde gördüm! dedi birden. Altında bulunduğumuz ağaç kümesini, yaprakların duruşunu, suların rengini, şatonun kuleciklerini, toprağın girinti çıkıntılarını, uzakları, kısacası ilk kez karşılaştığı bu manzaranın bütün ayrıntılarını tanıdı. İkimiz de bacak kadar çocuklardık, en azından on üç yaşında olan ben öyleydim; çünkü Louis, on beş yaşındaydı ve yaşlı başlı bir düşünce adamının olgunluğuna sahip olabilirdi pekâlâ; ama o dönemde arkadaşlık yaşamımıza en küçük bir yalan karıştırmamız olanaksızdı. Gerçi Lambert, düşüncesindeki o olağanüstü güç sayesinde olayların önemini önceden hissetse bile, bunların bütün boyutlarını tam anlamıyla kavramaktan uzaktı henüz. Bu işe de önce çok şaştı. Ona çocukluğunda Rochambeau'ya gelip gelmediğini sordum; sorumu ilginç buldu, ama anılarını yokladıktan sonra hiç gelmediğini söyledi. Birçok insanın uykuda başına gelen şeylere benzetebileceğimiz bu olay, Lambert'in ilk yeteneklerini anlamamızı sağlayacak bir olaydır. Başka bir alanda küçücük bir düşünce kırıntısına dayanarak bütün bir yaradılışı meydana çıkaran Cuvier gibi, Louis de bu olaydan yola çıkarak koskoca bir sistem kurmayı becerecekti.

O sırada ikimiz de kocamış bir çınarın dalları kesilmiş gövdesinin altına oturmuştuk; biraz düşündükten sonra Louis bana şöyle dedi:

— Eğer bu manzara bana gelmediyse –ki bunu düşünmek saçma olur– demek ben ona gittim. Eğer yatağımda uyurken buraya geldimse, bu olay bedenimle iç varlığımın birbirinden bütünüyle ayrılması demek değil midir? Bu bize

ruhun da bir tür devinim yeteneği olduğunu ya da bedenin deviniminden doğan sonuçlara benzer sonuçlar elde edebildiğini göstermez mi? Ruhumla bedenim uykuda birbirinden ayrılabildilerse, neden uyanıkken de onları birbirinden ayırmayayım? Bu iki önerme arasında bir başkasını düşünemiyorum. Şimdi biraz daha ileri gidelim, ayrıntılara girelim. Ya bu olaylar –yatağımdan kıpırdamadığım halde manzarayı gördüğüme bakılırsa– bedenimin içindeki ikinci varlığı harekete geçiren bir yetinin gücüyle baş göstermiştir, ki bu birçok kuramı altüst eder ya da bu olaylar, içinde duyguların kaynaştığı, adını bilmediğim bir sinirsel merkezde, belki de düşüncelerin kaynaştığı bir beyin merkezinde meydana gelmiştir. Bu sonuncu varsayım da bir sürü tuhaf soru çıkarır karşımıza. Yürüdüm, gördüm, duydum. Devinim bir uzam ister, ses ancak açılara ya da yüzeylere etki yapar, ışık olmazsa renk de olmaz. Eğer gece yarısı gözlerim kapalıyken içimde renkli nesneler gördüysem; eğer çıt çıkmazken, ses için gerekli koşullardan hiçbiri ortada yokken sesler duyduysam, eğer tam bir devinimsizlik içinde mekânlar aştıysam, bizim içimizde dışımızdaki fizik yasalarına bağlı olmayan yetilerimiz var demektir. Demek ki ruhla madde âlemine sızılabiliyor. Nasıl olmuş da şimdiye dek, insanda ikili bir yaşam olduğunu gösteren uyku arızaları üstüne bu kadar az düşünmüş insanlar?

Alnına hızla vurdu:

— Bu olguda yeni bir bilim saklı olamaz mı? Bir bilimin kaynağı değilse bile, kesinlikle insanda büyük güçler bulunduğunu gösteriyor bize. En azından, ne zamandır çevresinde dönüp dolaştığım bir olguyu açığa vuruyor; iki varlığımızın sık sık birbirinden ayrıldığını gösteriyor. Demek ki sonunda, gizli duyularımızı görünür duyularımızdan farklı kılan üstünlüğün bir kanıtını buldum. *Homo duplex!*

Biraz durduktan sonra, kuşkusunu belirten bir el hareketi yaptı:

— Belki de iki varlığımız yok, dedi; belki sadece daha kusursuz kılabileceğimiz iç yetilerimiz var; bunların harekete geçirilmesi, geliştirilmesi, bugüne dek incelenmemiş devinim, anlayış, görüş olguları doğuruyor içimizde. Olağanüstüye karşı duyduğumuz aşkla –gururun ayaklandırdığı o tutkuyla– bu yetilerimizi şiirsel yaratılar biçiminde ortaya dökmüşüz; çünkü onları anlamamışız. Anlaşılmazı tanrılaştırmak nasıl da işimize gelir! İtiraf ediyorum sana, hayallerim boşa çıkarsa ağlarım. İki varlığımız olduğuna, Swedenborg'un meleklerine inanmam gerekiyordu benim! Bu yeni bilim bunları öldürür mü dersin? Evet, bilinmeyen özelliklerimizin incelenmesi, görünüşte maddeci bir bilim gerektirir; çünkü AKIL maddeyi kullanır, böler, canlandırır, ama onu yok etmez.

Yarı hüzünlü, düşünceli durdu bir süre. Belki de yakında içinden sıyrılıp çıkmak zorunda olduğu bir kundak gibi görüyordu bu çocukluk düşlerini:

— Görme ve işitme, olağanüstü bir aygıtın kılıfları olmalı, dedi kullandığı deyime kendi de gülerek.

Cennet'ten Cehennem'den söz ettiği zaman, doğaya hep bir efendi edasıyla bakardı; ama bu bilgi yüklü son sözleri söylerken gözlerini şimdiye dek hiç görmediğim bir yüreklilikle dolaştırdı manzaranın üstünde; alnı dehanın gücüyle çatlayacak sandım. Şimdilik *tinsel* demekle yetineceğim güçleri, bu güçleri yansıtmak üzere yaratılmış organlarından fışkırıyor gibiydi; gözlerinden düşünceler saçılıyor, havadaki eli, sessiz, titreyen dudakları konuşuyor, yakıcı bakışları parlıyordu; sonunda başı gövdesine ağır gelmiş ya da çok şiddetli bir atılımdan yorulmuş gibi göğsüne düştü. Bu çocuk, bu dev kamburlaştı, elimi eline

aldı ve sıktı; avcu nemliydi, öylesine ateşlenmişti gerçeğin arayışıyla. Sonra bir an durdu ve:

— Ünlü olacağım, dedi bana. Ama sen de ünlü olacaksın, diye ekledi coşkuyla; istencin kimyacıları olacağız ikimiz de.

Ne güzeldi yüreği! Onun üstünlüğünü kabul ediyordum, ama o bana bunu hissettirmemek için elinden geleni yapıyordu. Düşüncesinin zenginliğini benimle paylaşıyor, buluşlarında bana da bir yer ayırıyor, sakat düşüncelerimi de bana bırakıyordu. Seven bir kadın gibi her zaman zarifti; yaşama hem tat, hem de iyilik katan bütün ruh incelikleri, bütün duygu utangaçlıkları vardı onda.

Hemen ertesi gün *İstenç Üstüne* adını verdiği bir kitap yazmaya koyuldu. Düşündükçe kitabının planını ve yöntemini sık sık değiştiriyordu; ama o unutulmaz günün olayı, yapıtın çekirdeği olmuştu besbelli. Tıpkı bir uşağın yanına her sokuluşunda elektriklendiğini hisseden Mesmer'in bu olaydan yola çıkarak manyetizma alanındaki buluşlarını yapması gibi. Oysa Gail'i önceleyen, Lavater'in[16] de iki adım ötesinde giden bu olağanüstü adam tarafından bulunmadan önce, İzis'in, Del-phoi'un gizemleri arasında, Trophonius'un[17] mağarasında saklı bir bilgiydi manyetizma. Lambert'in düşünceleri de bu birdenbire parlayan ışıkla aydınlanınca, daha geniş boyutlara ulaştı; elde ettiği sonuçlar arasındaki dağınık gerçekleri seçip ayırdı, bir araya getirdi; sonra bir döküm ustası gibi kalıba döktü bunları. Altı ay süren geceli gündüzlü bir çabadan sonra Lambert'in çalışmaları arkadaşlarımızın merakını uyandırdı ve sonu kötüye varacak kimi acımasız alaylara hedef olmaya başladı. Yazdıklarımızı görmeyi kafasına koyan baş belalarımızdan biri, günün birinde işkencecilerimizden birkaçını ayaklandırdı; bu hazineyi sakladığımız kutuyu zorla elimizden aldı; Lambert'le ben de görülmemiş bir gözü peklikle savunmaya giriştik. Üstümüze saldıranlar, kilitli olduğu için kutuyu bir

türlü açamıyorlardı; ama kavga arasında kırmaya uğraştılar; bu haince davranış karşısında biz de çığlığı bastık. Bir iki arkadaş, belki kahramanca savunmamızdan etkilendikleri için, belki de bir adalet duygusuyla, saldırganlara bizi rahat bırakmalarını söylüyor, bir taraftan da yüzümüze küstahça bir acımayla bakıyorlardı. Bu arada gürültüyü duyan *Père* Haugoult ansızın içeri girerek kavganın nedenini sordu. Rakiplerimiz bizi *Pensum*'larımızı yazmaktan alıkoymuşlardı; öğretmense kölelerini savunmaya gelmişti. Bunun üzerine saldırganlar, haklı çıkmak için yazıları ele verdiler. Amansız Haugoult, kutuyu kendisine vermemizi söyledi; karşı gelseydik kırdırabilirdi; Lambert anahtarı da uzattı. Öğretmen kâğıtları çıkardı, karıştırdı; sonra da onlara el koyarken:

— Demek bu saçma şeyler için ödevlerinizi savsaklıyordunuz ha! dedi.

Bir yandan tinsel üstünlüğünün saldırıya uğradığını bilmesi, bir yandan durup dururken hakaret görmemiz, ihanete uğramamız, Lambert'in gözlerinden kocaman yaşlar dökülmesine neden oldu. Bizi ele verenlerin yüzlerine acı acı, kınayarak baktık: Ortak düşmana satmamışlar mıydı bizi? Öğrenci Yasası'na göre, ellerinden gelirse, diyelim ki bizi dövebilirlerdi; ama suçlarımız konusunda sessiz kalmaları gerekmiyor muydu? Onlar da bir an yaptıkları alçaklıktan utandılar. *Père* Haugoult, *İstenç Üstüne*'yi içindeki bilgi cevherinin değerini bilmeden, büyük olasılıkla Vendôme bakkallarından birine sattı. Bu hazinenin filizlenemeyen tohumları böylece bilgisiz ellerde dağılıp gitti.

Altı ay sonra koleji bıraktım. Birbirimizden ayrıldığımız için kara kederlere kapılan Lambert'in yapıtını baştan alıp almadığını bilmiyorum. Kitabının başına gelen felaketin anısını yaşatmak amacıyla, bu *İncelemeler*'in ilkini oluşturan kitapta düş ürünü bir yapıta gerçekte Lambert'in bulduğu

bir adı taktım; kalbi sevgiyle dolu genç bir kıza da, onun sevdiği bir kadının adını verdim.[18] Ama yalnızca bunları almadım ondan: Konusunu çocukluk düşüncelerimizin anısına dayanarak tasarladığım o kitapta onun kişiliğinden ve çalışkanlığından da çok yararlandım. Şimdi de bana bütün varını yoğunu, düşüncesini bırakan dostumun yaşamını anlatan bu öyküyle gösterişsiz bir yazıt dikmek istiyorum ona. Lambert o çocukluk kitabında büyüklere yaraşır düşünceler ileri sürmüştü. On yıl sonra, bir zamanlar bizi etkisi altına alan ve Lambert'in mucizemsi bir tarzda incelediği o olaylarla ciddi biçimde uğraşan bir iki bilgine rastlayınca, Louis'nin o zamana dek bir çocukluk sayıp unuttuğum çalışmalarının önemini anladım. Zavallı arkadaşımın başlıca buluşlarını anımsamak için aylarca düşündüm. Anılarımı bir araya getirdikten sonra şunu söyleyebilirim ki, daha 1812 yılından başlayarak yapıtında birkaç önemli olayı saptamış, anlamış, incelemişti ve bunların kanıtları er geç ortaya çıkacaktır, diyordu. Felsefe alanındaki savlarıyla büyük düşünce adamlarının arasına katılmaya hak kazanmıştı besbelli; kökleri ağır ağır süren ama günün birinde akıl alanında güzel yemişler verecek, gelecekteki bir bilimin ilkelerini insanlara tüm çıplaklığıyla göstermek üzere zaman zaman yetişen o büyük düşünürlerin arasına. Tıpkı onun gibi, minelerin sırrını çözmek için toprakları eşeleyen zavallı bir zanaatçı, Bernard, dehanın şaşmaz yetkesiyle daha on altıncı yüzyılda, bugün Buffon'la Cuvier'nin kanıtlayarak şan şöhret kazandığı yerbilim olaylarının varlığını ileri sürmüştü. Lambert'in yapıtında temel işlevi gören ana önermeleri aktarmakla bu kitap konusunda bir fikir verebileceğimi umuyorum; ama bu önermeleri sarıp sarmaladığı ve onların vazgeçilmez eşlikçisi olan düşünceleri ister istemez bir yana bırakacağım. O zamanlar ondan ayrı bir yolda yürüyordum ve araştırmalarından yalnızca kendi dizgeme en uygun gelenleri seçip almıştım. Ben ki onun çırağıyım, ben ki onun

düşüncelerini benimseyip kendiminkilere benzettim, bunları tam olarak anlatabilecek miyim bilmem!

Yeni düşüncelere ya yeni sözcükler ya da anlamları genişletilmiş, yaygınlaştırılmış, daha iyi tanımlanmış eski sözcükler gerekir. Lambert de, dizgesinin temellerini açıklayabilmek için, düşüncesine şöyle böyle uyan, sıradan bir iki sözcük seçmişti. İSTENÇ sözcüğünü, *düşünce*'nin içinde geliştiği *ortam* ya da daha az soyut bir deyişle, insanın kendi dışında, dış yaşamını oluşturan eylemleri yapabilmesi için gerekli güç kütlesi anlamında kullanıyordu. Locke'un düşüncelerinden aldığı İSTEM sözcüğü de insanın *İstenç*'ini kullanma eylemi anlamını taşıyordu. İstenç'in öz ürünü saydığı DÜŞÜNCE de aynı zamanda bir *ortamı* tanımlıyor ve bu ortamda doğan DÜŞÜN'lerin tözünü oluşturuyordu. Bütün beyin ürünlerinin ortak adı olan DÜŞÜN, insanın düşüncesini kullanma eylemi demekti. Buna göre İstenç'le Düşünce iki doğurucu öğe, İstem'le Düşün de iki üründü. Ayırt edilmesi çok güç olan bu kavramları bu sözcüklerle anlatmak olasıysa eğer. İstem, sanki Düşün'ün soyut bir durumdan çıkıp somut bir duruma girmesi, akışkan bir doğum halinden, yarı katı bir dışavurum biçimine geçmesi gibi görünüyordu. Ona göre nasıl İstenç'le İstem dış yaşamımızın devinimleri, eylemleriyse, Düşünce ve Düşün'ler de iç yaşamımızın devinimleri, eylemleriydi.

İstenç'i Düşünce'nin önüne geçirmişti Lambert:

— Düşünmek için istemek gerekir, diyordu. Birçok insan yaşamlarını istenç durumunda sürdürür ama bir türlü Düşünme durumuna geçemez. Kuzeyde ömür uzun, güneyde kısadır; ama aynı zamanda kuzeyde uyuşukluk vardır, güneyde İstenç durmadan uyarılır; ya çok sıcaktan ya çok soğuktan bütün organların neredeyse işlemez hale geldiği o çizgiye dek.

Ortam dediği şeyi ona bir çocukluk gözlemi düşündürmüştü; o yaşta bu gözlemin önemini pek kavramamış, ama tuhaflığı onca ince bir duyarlığa sahip imgeleminde yer etmişti besbelli. Zayıf, sinirli, bu yüzden de çok kırılgan ama çok sevecen bir insan olan annesi, sanki Kadın'lığın kusursuz yanlarını temsil etmek üzere yaratılmış varlıklardan biriydi ama yazgı yanlışlıkla toplumun en alt tabakasında bırakmıştı onu. Tepeden tırnağa aşk dolu, bu yüzden de her zaman acılar içinde yaşayan bu kadın, kendini bütünüyle çocuğuna verdikten sonra genç yaşta ölmüştü. Altı yaşındayken, ana yatağının yanında büyük bir beşikte yatan ama her zaman uyumayan Lambert, taranırken annesinin saçlarından elektrik kıvılcımları çıktığını fark etmişti. On beş yaşındaki adam, çocukken onu eğlendiren bu olayı, yazgının bir biçimde açığa çıkacak anlaşılmamış duygular ya da harcanıp yitirilecek bir güç fazlası verdiği kadınların hemen hepsinde sayısız örneklerine rastlanan bu su götürmez olguyu bilim adına ele aldı bu kez.

Yaptığı tanımlara dayanarak ve bilime meydan okurcasına, çözülmeyi bekleyen birkaç sorun daha attı ortaya Lambert; bunların çözümünü aramaya karar verirken de kendi kendine şu soruları soruyordu: Düşün ve İstem'lerimizin içinden fışkırdığı özel akışkana, elektriği oluşturan ilke de bir temel olarak katılıyor muydu acaba? Düşünce'nin yitirilmesi ya da kristalleşmesinin çeşitli derecelerine göre beyazlaşan, seyrekleşen, dökülen saçların, bütünüyle elektrik olgusuna dayanan, emici ya da saçıcı bir kılcallık sistemi oluşturduğu söylenemez mi? İçimizde oluşan ve henüz incelenmemiş koşullara bağlı olarak onca ani tepkiler veren İstenç'imizin doğurduğu akışkan olgular, ölü bir adamın sinir sisteminde volta piliyle oluşturulan elle tutulmaz, gözle görülmez akışkanın doğurduklarından daha mı olağanüstüdür? Düşünce'lerimizin doğuşu, durmaksızın yayılışı, bir misk tanesinin, ağırlığından kaybetmeden, gözle görülmeyen ama

etkisi alabildiğine güçlü zerreler halinde havaya dağılışından daha kolay anlaşılır bir olay değil midir? Bedenimizin deri sistemine sadece korumayla, emmeyle, ter çıkarmayla, dokunmayla ilgili işlevleri bırakan kan dolaşımı ve aygıtı, İstenç'in tözel dönüşümünü de gerçekleştiriyor olamaz mı; tıpkı sinirsel akışkan dolaşımının Düşünce'nin tözel dönüşümünü sağlaması gibi? Ve son olarak bu iki tözün çok ya da az bulunur oluşu, kimi organların kusursuzluk kusurluluk derecelerine bağlı değil midir ve bunların durumlarını bütün biçimleriyle incelemek gerekmez mi?

Bu ilkeleri oturttuktan sonra Lambert, insan yaşamıyla ilgili olguları sonuçları bakımından birbirinden farklı iki diziye ayırmak istiyor, ateşli bir üsteleme ve inançla bunların her biri için ayrı bir çözümleme gerektiğini söylüyordu. Neredeyse bütün varlıklarda iki tür devinim bulunduğunu gözlemledikten sonra, bunların bizim için de geçerli olduğunu seziyor, kabul ediyor ve bu yaşamsal zıtlığa ETKİ ve TEPKİ adlarını veriyordu.

— Bir istek, diyordu, dışavurulmadan önce bütünüyle istencimizin içinde tamamlanan bir olaydır. Böylece İstem'lerimizin ve Düşün'lerimizin toplamı *Etki*'yi, dış eylemlerimizin toplamı da *Tepki*'yi oluşturur.

Daha sonraları Bichat'nın dış duyularımızın ikiliği üstüne gözlemlerini okuduğum zaman geçmişi anımsayıp donakaldım; bu ünlü fizyoloji bilgininin düşünceleriyle Lambert'inkiler arasında göze batan bir benzerlik vardı. Zamanından önce ölen bu iki adamın ikisi de aynı adımlarla, kim bilir hangi gerçeğe doğru yürümüşlerdi. Doğa her şeyde, yarattığı varlıkların değişik temel aygıtlarına ikili bir işlev vermekten hoşlanmış besbelli. Organizmamızın artık tartışılır bir olay olmaktan çıkan bu ikili etkinliği, gündelik yaşamdan kanıtlarla Lambert'in *Etki* ve *Tepki*'ye ilişkin buluşlarını destekliyor. *Etkisel* ya da iç varlığımız deyimini

Lambert, Düşünce'nin, İstenç'in yeterince incelenmemiş değişik güçlerinin kaynağı o gizemli lifçikler bütününü, o tanımadığımız düzeni anlatmak için kullanıyordu. Sonuç olarak, gören, devinen, başladığını sona erdiren, herhangi bir bedensel gösteriye gerek kalmadan her şeyi sonuca ulaştıran bu adı konmamış varlığın, doğası gereği, dış ya da *tepkisel* varlığımızı, gözle görülebilen insanı hareketlerinden alıkoyan fizik koşullardan hiçbirine bağlı olmaması gerekirdi. Buradan da, ikili varlığımızın yol açtığı, görünüşte epeyce tuhaf olaylara çok sayıda akla uygun açıklama getirilebiliyor, aynı zamanda hem doğru hem yanlış çok sayıda kuramın hataları düzeltilebiliyordu. Kimi insanlar *etkisel varlığın* doğal işleyişiyle ilgili birkaç olguyu sezer gibi olunca, tıpkı Swedenborg gibi ateşli, şiire âşık, tanrısal ilkeyle esrik ruhlarına kapılarak gerçek dünyanın ötesine sürüklenmişlerdi. Hepsi de nedenler konusundaki bilgisizlikleri ve sonuçlar karşısındaki hayranlıklarıyla bu iç aygıtı tanrılaştırmaya, mistik bir evren kurmaya yönelmişlerdi. Lambert'in bir türlü vazgeçmek istemediği melekler, o güzel düşler, işte buradan çıkmıştı ve dostum çözümlemesinin kılıcıyla bu yaratıkların göz alıcı kanatlarını uçurduğu sırada bile sürdürüyordu onlara inanmayı:

— Cennet, diyordu, geliştirilmiş yetilerimizin ölümden sonra da yaşamasıdır olsa olsa; cehennem kusurlu yetilerin yeniden içine düştüğü hiçliktir.

Öte yandan Mesih'le Descartes, inançla kuşku arasında geçen yüzyıllar boyunca ruhçuluğun, dinciliğin etkisinde kalmış insan aklı, iç varlığımızın gizlerine Tanrı'nın hikmeti gibi bakmaktan kendini nasıl alabilirdi? Etki ve tepkileriyle bunca duyarlı, kullanımla geliştirilmeye böylesine yatkın ve böylesine kapsamlı yetilerle donatılmış, kimi gizli koşulların etkisi altında bunca güçlü görünen, bu göze görünmez varlığın hesabını bilginler Tanrı'dan başka kime sorabilirdi? O bilginler ki, gün oluyor iç varlığımızın, bir görü ya da yer

değiştirme olgusuyla, hem zihinsel bir mekân olan Zaman'ı, hem de fizik bir mekân olan Uzaklık'ı, demek ki her iki biçimiyle mekânı hiçe sayabileceğini savlıyor; gün oluyor bu iç varlığın, ya geriye yönelik bir görüş yetisiyle ya da bir tohumun çizgilerinde, kabuğunda, baş vermemiş filizlerinde, geçmişteki çiçeklenmesinin tüm renklerini, kokularını, biçimlerini, sonsuz çeşitlilikleriyle görebilen kişinin gücüne benzer bir diriltme yetisinin gizemine dayanarak, geçmişi yeniden kurabileceğini ileri sürüyor; kimi zaman da, ya ilk nedenlerin fark edilmesi ya da fiziksel bir önsezişle, geleceği –eksik de olsa– keşfedebileceğini söylüyorlardı.

Dindarlıkta daha az şair mizaçlı, soğuk ve mantıkçı, belki de şarlatan, ama yürekleriyle olmasa bile en azından kafalarıyla heyecan duyan başka birileri de, bu tek tek olaylardan kimilerinin farkına varmışlar ve bir merkezden yayıldıklarını düşünmeksizin bunları gerçek saymışlar. Her biri tekil bir olayı bir bilim haline getirmek istemiş. Cincilik, remil, büyücülük benzeri, insandan insana ve henüz hiç bilmediğimiz kimi koşullara göre değişen, bu yüzden de tümüyle geçici olgulara dayalı bütün bilicilik türleri buradan türemiş. Ama bu bilgince yanılgılardan, güçlerinin kurbanı olmuş onca insanın kanına giren kilise mahkemelerinden *etkisel varlığın* büyük gücüne ilişkin parlak kanıtlar da elde edilmiş; Lambert'e göre *etkisel varlık*, kalıbını parçalayıp keskin görüşünün önündeki duvarları yıkarak bütünüyle ayrılabilirmiş *tepkisel varlık*'tan; misyonerlerine bakılırsa, Hintliler buna *Tokeiade* derlermiş; öte yandan, yine Lambert'in dediğine göre *etkisel varlık*, başka bir yetisiyle, en kalın kıvrımlarının ardından, beynin içinde doğmuş ya da doğmakta olan düşünceleri ve bilincin bütün geçmişini kavrayabilirmiş:

— Hayalet görmemiz olanaksız değilse eğer, diyordu Lambert, bize insanın en saf özünü oluşturan düşünceleri seçme olanağı veren bir yetiyle görüyor olmalıyız onları; bu

özün –belki de sonsuz– yaşamı dış duyularımızı etkilemiyor ve ancak ileri bir esrime halindeyken ya da büyük bir görüş kusursuzluğuna eriştiği zaman iç varlığımızca görülebiliyor.

Düşünce'yle İstenç'in etkilerini bütün biçimleriyle, adım adım izledikten ve bunların yasalarını belirledikten sonra Lambert'in o güne dek –haklı olarak– anlaşılmaz sayılmış bir sürü olguyu açıkladığını bugün biraz bulanık da olsa anımsıyorum. Büyücülere, meczuplara, keramet sahibi kişilere, her türden ecinnilere, ortaçağın tüm bu kurbanlarına öylesine doğal açıklamalar getiriyordu ki, çoğu zaman bu açıklamaların basitliği gerçekliklerini kanıtlayan birer mühür gibi görünüyordu bana. Gizem denen şeyi çekemeyen Roma kilisesinin odun yığınları üstünde cezalandırdığı Tanrı vergisi yetenekleri Louis Madde'nin ve Düşünce'nin aynı kaynaktan türeyen yapıcı ilkeleri arasındaki kimi yakınlıkların sonucu gibi görüyordu. Elinde bir fındık dalıyla kaynak arayan adam, kendisinin de bilmediği bir tür yakınlık duygusuna ya da iticiliğe boyun eğiyordu suyu bulurken.[19] Bu tür olayların kimileri tuhaflıkları sayesinde tarihsel bir kesinliğe kavuşmuşlardır. Yakınlık duyguları ender olarak kayda geçer. Bu duygulara sahip olma mutluluğuna erişen insanlar, onların yol açtığı hazları –ortada büyük bir tuhaflık olmadığı sürece– kolay kolay kimseye anlatmazlar; anlattıklarında da ancak çok yakınlarına anlatırlar ve her şey orada unutulur gider. Ama uyuşmazlıktan doğan iticilikler, nefretler, özellikle ünlü birilerinde görüldüğünde, hemen bir kenara yazılmıştır. Örneğin Bayle su fışkırdığını duyunca kıvranır dururmuş. Scaliger tere görünce sararıp solarmış. Balık kokusu duyunca Erasmus'un ateşi çıkarmış. Bu üç olay suyla ilgili nesnelere karşı duyulan nefreti gösterir. Epernon Dükü tavşan yavrusu görünce bayılırmış; Tycho Brahe tilki, III. Henri kedi, Mareşal Albert domuz yavrusu görünce. Bunların hepsi hayvanlardan yayılan ve çok uzaktan bile duyulan bir maddenin doğurduğu tepkilerdir. Guise Şövalyesi, Marie de Medicis ve

daha birçok kişi, değil gülün kendini, resmini bile görseler fenalık geçirirlermiş. Ay tutulduğunda, haberi olsun olmasın, Başbakan Bacon'ın eli ayağı kesilir, bu olay süresince yaşamı sanki askıya alınır, ama hemen arkasından hiçbir iz bırakmadan geçip gidermiş bu ölgünlük. Tarihin rastlantılarıyla ünlenen bu örnekler bilmediğimiz yakınlık olaylarını da kavrayabilmemiz için yeterlidir aslında. Lambert'in incelemeleri arasından anımsayıp çıkardığım bu araştırma parçası, onun yapıtında nasıl bir yol tuttuğunu gösteriyor bize. Gall'le Lavater'in bulduğu o birbirine koşut bilimlerle bu kuram arasındaki bağlar üstünde ısrarla durmayı da gereksiz görüyorum. Bu kuramın doğal sonuçlarıdır onlar; az çok okumuş bir kimse, birinin *frenolojik* gözlemleri, ötekinin *fizyognomik* kanıtlarıyla bu kuram arasında ister istemez kurulan dallı budaklı ilişkiyi kolayca kestirebilir. Mesmer'in onca önemli ama değeri bugün bile onca az bilinen buluşu da –Louis bu ünlü İsviçreli doktorun biraz bilmecemsi yapıtlarını okumamış olsa da– kitabın bir bölümünde baştan başa yer almıştı. İlkelerinden çıkan mantıksal ve basit bir akıl yürütme, İstenç'in iç varlığın bütünüyle sıkıştırıcı bir devinimi sonucunda birikip yoğunlaşabileceğini, sonra da başka bir devinimle dışarıya fırlatılabileceğini, giderek maddesel nesnelere bile aktarılabileceğini kabul etmeye yöneltmişti Louis'yi. Böylece bir adamın toplam gücü başkalarını etkileyebilecek, eğer karşı taraf bu saldırıya karşı koymazsa, onunkine yabancı bir tözle içine işleyebilecekti. İnsan bilimlerinin bu savı için çok sayıda kanıt ileri sürülmüştür, ama bunların gerçekliğini gösterir pek bir şey yoktur ortada. Ya Marius'un[20] o dillere destan bozgunu ve kendisini öldürmekle görevli Kimber'e[21] söylediği sözler ya da bir ananın Floransa aslanına görkemle hükmetmesi gerekmiştir, düşüncenin yıldırım gibi çarptığı durumlardan bir ikisini tarihin kaydetmesi için. Demek ki Louis'ye göre İstenç'le Düşünce *canlı güçler*'di; bu yüzden sizi de inandıracak biçimde söz ederdi onlardan. Bu iki güç

ona göre adeta gözle görülebilir, elle tutulabilir şeylerdi. Ona göre Düşünce yavaş ya da hızlı, ağır ya da çevik, aydınlık ya da karanlık olabilirdi; onda bir şeyler yapan bütün varlıkların niteliklerini buluyor, coştuğunu, dinlendiğini, uyandığını, büyüdüğünü, yaşlandığını, büzüldüğünü, söndüğünü, canlandığını söylüyordu; bütün bu eylemleri dilimizin tuhaflıklarıyla adlandırarak onun yaşamını yakalıyordu kıskıvrak; bu tözün bütün olgularını tanıma olanağını veren bir tür seziyle, kendiliğindenliğini, gücünü, niteliklerini bulup çıkarıyordu ortaya.

— Çoğu zaman sessizliğin ve dinginliğin ortasında, diyordu bana, iç melekelerimiz uyuduğu, kendimizi dinlenmenin yumuşak kollarına bıraktığımız, içimize karanlığa benzer bir şey çöktüğü ve dışımızdaki şeyleri seyretmeye başladığımız bir sırada, ansızın bir düşünce atılır öne, ancak iç görüşümüzle kavrayabildiğimiz sonsuz uzamlardan bir şimşek hızıyla geçip gider. Bir bataklık alevi gibi parlayan bu ışıltılı düşünce, çabucak söner, bir daha da ele geçmez; anasına babasına önce sevinç, sonra sonsuz bir keder verip ölen çocuk benzeri, ömürsüz bir varlıktır o; düşünce tarlasında biten ölü çiçek... Kimi zaman da güçlü bir biçimde fışkırıp hemen ölecek yerde, yavaş yavaş belirir düşünce, içinde doğduğu organların bir ara katında sallanır durur. Uzun bir gebelikle yorar bizi; gelişir, büyür, verimli hale gelir, gençliğe vergi bir zarafet içinde, uzun bir ömrün bütün nitelikleriyle dışarı uğrar; en meraklı bakışlara göğüs gerer, onları kendine çeker, hiçbir zaman bıktırmaz; onu inceleyenler uzun uzun çalışılmış yapıtların uyandırdığı hayranlığı duyarlar karşısında. Kimi zaman sürüyle çıkar ortaya düşünceler, biri ötekini getirir, birbirlerine bağlanırlar, rahatsız ederler, kum gibi kaynaşırlar; deli gibidirler. Kimi zaman solgun, bulanık bir biçimde uyanırlar, ya güçsüzlük ya da besinsizlik yüzünden ölürler; onları doğuran öz yetersiz kalır. Kimi günlerde de dipsiz derinlikleri aydınlatmak için uçurumlara atılırlar; aklımızı başımızdan

alırlar, ruhumuzu bitkin düşürürler. Eksiksiz bir dizgedir içimizde düşünceler, tıpkı doğadaki evrenlerden biri gibidir; öyle bir çiçeklenmedir ki bu, dâhinin biri günün birinde onun resimlerini çizecek ama belki de adı deliye çıkacaktır. Evet, içimizdeki dışımızdaki her şey bize bu güzelim varlıkların bir yaşamı olduğunu söylüyor; ben bilmem hangi yanlarının etkisinde kalarak çiçeklere benzetiyorum onları. Üstelik, insan için bir erek olan üretilişleri, bitkilerde kokunun, rengin üretilişinden daha az şaşırtıcı değil. Çiçek kokuları da düşüncedir belki. Etimizin bitip tırnağımızın başladığı çizgide bedenimizin akışkanlarını durmaksızın kemiğe çeviren, açıklanmaz ve gözle görülmez bir giz bulunduğunu düşündükçe, insan tözünün o olağanüstü değişimleri içinde olanaksız hiçbir şey olmadığını anlıyorum. Acaba tinsel doğada da fiziksel doğanın devinim ve yerçekimi olaylarına benzer olaylara rastlanmıyor mu? Herkesin güçlü bir biçimde duyumsayabileceği bir örnek olacağı için *bekleyiş*'i ele alalım; bekleyişin verdiği acı, cisimlerin ağırlıklarının hızlarıyla artması yasasına uyarak çoğalır. Bekleyişin uyandırdığı duygunun ağırlığı geçmiş acıların o anın kederine durmadan eklenmesiyle artmaz mı? Ve sonuç olarak İstenç'in dehanın önüne çıkan engelleri devirmek üzere onca görkemle bakışlarda toplanmasını, seste açığa vurulmasını, bütün ikiyüzlülüğüne karşın insanın kabuğundan dışarı sızabilmesini sağlayan o büyüyü elektrikli bir tözden başka neyle açıklayabiliriz? Bu akışkanlar sultanının, Düşünce ya da Duygu'nun zoru, baskısı altında, ya coşup köpüren, ya azalıp incelen, sonra çakmak çakmak fışkırmak için biriken akıntısı öyle gizemli bir elçidir ki, sanatların, tutkuların kimi zaman uğursuz, kimi zaman hayırlı çabaları hep onun elindedir; isteğimize göre yürekte, bedenimizin derinliklerinde ya da beyinde titreşen sesin sert, tatlı, korkunç, şehvetli, tüyler ürpertici, zaman zaman baştan çıkarıcı ahengini o verir, geceli gündüzlü çalışmalardan sonra yaratıcı elleriyle doğayı gözümüzde canlandırmayı bilen bunca sanatçının düşünsel aktarım aracı

dokunma duyumuzun tüm saygınlığı ondan gelir ve son olarak, dilsiz bir devinimsizlikten korkunç ışıklar saçmaya dek, gözün sonsuz sayıdaki değişimleri onun işidir. Bu dizgede Tanrı da haklarından hiçbirini yitirmez. Maddesel düşünce onun yeni büyüklüklerini öğretti bana!

Louis'yi böyle konuşurken duyan, bakışlarını bir ışık gibi gönlünde duyan insanın onun inancına hayran kalmaması, düşüncelerine kendini kaptırmaması çok zordu. Bu yüzden de DÜŞÜNCE, uçsuz bucaksız o soyu sopuyla birlikte, bütünüyle maddesel bir güç gibi görünüyordu bana. Yeni bir biçimde, yeni bir insanlık demekti düşünce. Lambert'in zekâmızın temeli saydığı yasalar üstüne bu kısaca söylediklerimiz, ruhunun nasıl olağanüstü bir etkinlikle kendi kendini yiyip bitirdiğini düşlemenize yetecektir sanırım. İlkelerine büyük adamların tarihinde kanıtlar aramıştı Louis; bu adamların biyografi yazarlarınca gün ışığına çıkarılan yaşamlarında onların zihinsel eylemleriyle ilgili kimi tuhaf ipuçları bulmuştu. Belleği savlarını geliştirmesine yardımı dokunabilecek olayları anımsayabilecek güçte olduğu için, bunları ilgili bölümlerden her birine birer kanıt olarak eklemişti; öyle ki özdeyişlerinin çoğu hemen hemen matematik bir kesinlik kazanıyordu bunlarla. Cardan'ın, şaşırtıcı bir görüye sahip bu adamın yapıtlarında çok değerli malzemeler bulmuştu. Ne zalim hükümdarın ölümünü Asya'da haber veren, onun Roma'da çektiği işkenceyi tam da olup bittiği sırada Asya'da betimleyen Tyana'lı Appolonius'u unutmuştu, ne ayrıldığı Porphyrios'un kendi canına kıymak istediğini duyumsayarak onu kararından vazgeçirmek için yardımına koşan Plotinos'u, ne de geçen yüzyılda, eşine güç rastlanır, alaycı bir inançsızlığın gözleri önünde olup biten bir olayı. Kuşkuyu yalnızca Tanrı'ya karşı bir silah gibi kullanan kişiler için şaşılacak bir olaydı bu sonuncusu; ama herhangi inançlı biri için çok basitti: Sainte-Agathe Piskoposu Alphonse-Marie de Liguori, Papa Ganganelli'ye avutucu sözler söylemiş, Papa

Piskopos'u gözüyle görmüş, kulağıyla işitmiş, ona yanıt vermiş. Oysa bu sırada Piskopos, Roma'dan fersah fersah uzaktaki evinde, ayin dönüşü gelip oturduğu koltuğunda kendinden geçmiş halde görülmüş; Piskopos kendine gelip, onu öldü sanan hizmetkârlarını önünde diz çökmüş görünce: "Dostlarım, Papa az önce ruhunu teslim etti," demiş. İki gün sonra gelen bir mektup bu haberi doğrulamış. Papa'nın ölümü Piskopos'un kendine geldiği zamana rastlıyormuş. Lambert daha yeni bir olayı, geçen yüzyılda genç bir İngiliz kızının başından geçen serüveni de unutmamıştı: Bir gemiciye sevdalanmıştı kız ve sevgilisini bulmak için Londra'dan yola çıkmış, kılavuzsuz, tek başına, Kuzey Afrika çöllerinde bulmuştu onu; tam zamanında yetişip yaşamını kurtarmıştı. Louis eski çağların gizemlerini, din şehitlerinin insan istencine en yüksek onur payelerini kazandıran eylemlerini, ortaçağın cincilerini, cinayet davalarını, hekimlik araştırmalarını da karıştırmıştı işe; üstelik her yerde gerçek olayı, olabilecek olguyu hayranlık verici bir kavrayışla ayırt ederek. Çoğu güvenilir, sayısız kitaptan derlenmiş bu zengin bilimsel öyküler demetinden kesekâğıdı yapıldı büyük olasılıkla; olağanüstü bir insan belleğinin doğurduğu, en azından merak etmeye değer bir araştırma böylece yok oldu gitti. Lambert'in yapıtını zenginleştiren tüm kanıtlar arasında bir de ailesinden birinin başından geçen bir olay vardı ve onu kitabına başlamadan önce anlatmıştı bana. Bu olay, iç varlığın *yaşam-sonrası*'yla –eğer şimdiye dek adı konulmamış bir olayı adlandırmak için böyle bir yeni deyim yaratmama izin verilirse– ilgili olduğu için beni çok etkilemişti; bu yüzden iyi anımsıyorum onu. Annesiyle babası bir nedenle mahkemelik olmuşlardı ve eğer bu davayı kaybederlerse, yaşamda güvendikleri biricik şey, doğrulukları lekelenecekti. Davacının haksız saldırısına boyun eğmenin mi, yoksa kendilerini savunmanın mı doğru olacağı sorusu büyük bir kaygı veriyordu onlara. Konu, bir sonbahar gecesi tabakla karısının odasında, bir turba ateşinin karşısında tartışıldı. Bu toplantıya iki üç akrabayla

Louis'nin ana tarafından dedesi de çağrıldı; yaşlılıktan beli bükülmüş bir çiftçiydi dede, ama yüzünde saygıdeğer bir şeyler, bir görkem vardı; gözleri açık renkti, zamanla sararmış başında bir iki tutam beyaz saç kalmıştı. Zencilerin *obi*'si, vahşilerin *sagamor*'u[22] türünden bir tür bilicilik yeteneğine sahipti; büyük işlerde gelip ona danışırlardı. Topraklarını torunları ekip biçiyor, ona yiyeceğini, içeceğini veriyor, bakıyorlardı. O da onlara yağmuru, iyi havayı haber veriyor, çayırları ne zaman biçeceklerini, ürünü ne zaman ambara çekeceklerini söylüyordu. Sözleri barometre gibiydi, hiç şaşmazdı. Bu yüzden ünlü olmuştu; günden güne de çevresinin ona güveni, inancı artıyordu. Günlerce sabahtan akşama kadar iskemlesinde kıpırdamadan otururdu. Bu kendinden geçme haline karısının ölümünden sonra sık sık tutuluyordu. Karısını her zaman çok sevmişti. Tartışma onun önünde yapıldı ama o konuşulanlara pek dikkat eder gibi görünmedi. Düşüncesi sorulunca:

— Çocuklarım, diye yanıt verdi; bu iş çok mühim, tek başıma karar veremem. Gidip karıma danışmalıyım.

Ayağa kalktı, sopasını aldı, çıktı; odadakiler şaşırmışlardı, iyice bunadığını düşündüler. Çok geçmeden geri gelerek şunları söyledi:

— Mezarlığa kadar gitmeme gerek kalmadı. Ananız bana karşıcı çıkmış. Irmağın kıyısında buldum. Blois noterlerinden birinde size davayı kazandıracak makbuzlar bulunduğunu söyledi bana.

Bu sözler güvenli bir edayla söylenmişti. Dedenin tavrı, yüzü gözü bu hayali görmeye alışık olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de tartışmalı makbuzlar bulundu, dava düştü.

Louis'nin başından dokuz yaşında aile ocağında geçen bu olay, yaşamı boyunca *iç varlığı*'ndaki görü gücünü birkaç kez kanıtlayan Swedenborg'un mucizemsi hayallerine inanmasına epeyce yardım etmişti. Yaşı ilerleyip zekâsı

geliştikçe Lambert çocukluğunda dikkatini çeken bu mucizenin nedenlerini insan doğasının yasalarında aramaya başladı. Bu olgularla ilgili olayları, kitapları onun çevresine toplayan, onu en büyük düşünce mucizelerinin hem sahnesi, hem oyuncusu haline getiren rastlantıya ne ad vermeli? Daha on beş yaşında şu ruhbilim özdeyişini ortaya atmış olması, kendisine şan şöhret getirecek başka hiçbir şey yapmamış olsa bile, yetmez miydi: "Nasıl ki eylemlerimiz dışarıda gerçekleştirilmeden önce düşüncemizde tamamlanırsa, insanlığın eylemini oluşturan ve onun zekâsının ürünü olan olaylar da, bu olayların nedenlerinde meydana gelirler önce; önsezi ya da kehanet bu nedenlerin *görülmesi*'dir." Onunla, Pascal'ler, Lavoisier'ler, Laplace'lar denginde bir dâhinin kaybına yanmak gerektiğine inanıyorum ben. Meleklerle ilgili hayaller, çalışmalarına gereğinden uzun bir süre egemen oldu belki; ama kimya da altın yapmaya çalışan bilginlerin araştırmalarından doğmadı mı yavaş yavaş? Her ne kadar sonradan karşılaştırmalı anatomi, fizik, geometri ve keşifleriyle bağıntılı başka bilimlerle uğraşmışsa da Lambert'in asıl niyeti, kimi olayları bir araya toplamak ve en anlaşılmaz evrenlerin karanlıkları arasında bile bugün bize kılavuzluk edebilecek biricik ışıkla, çözümlemeyle yol almak olmuştu. Hepsi de birkaç sözcüğe sığan kuramların bulutları içinde kalmayacak kadar sağduyu sahibiydi. Bugün olaylara dayanan basit bir açıklama, az çok akıllıca tümevarımlarla savunulan en güzel dizgelerden daha değerli değil midir? Ama Louis'yi en verimli olması gereken çağında tanımadığım için, yapıtlarının değerini ilk düşüncelerine bakarak kestirmeye çalışmaktan başka bir şey yapamıyorum şimdi.

Louis'nin *İstenç Üstüne* kitabının zayıf yanını görmek hiç de zor değil. Üstün insanlara özgü niteliklere sahip olmasına karşın, ne de olsa bir çocuktu o zamanlar. Kolayca soyutlamalar yapabilen zengin kafası, tüm gençlikleri saran o tadına doyulmaz inançlardan henüz kurtulamamıştı.

Kavrayışı kimi zaman dehasının olgun yemişlerini derebiliyor, ama çoğu zaman tohumların cılızlığından kurtaramıyordu kendini. Kimi şiir tutkunları onun en büyük kusurunu lezzetli bir üstünlük gibi görebilirlerdi. Yapıtı ruhçulukla maddeciliğin bu soylu ruhta tutuştuğu savaşın izlerini taşıyordu; o iki büyük ilke ki, çevresinde nice büyük dâhiler dönüp dolaşmış, ama hiçbiri onları tek bir ilkede birleştirmeyi göze alamamıştır. Önceleri saf bir ruhçu olan Louis, düşüncenin maddeden başka bir şey olmadığını ister istemez kabul etmek zorunda kalmıştı sonunda. Gönlünün ona Swedenborg'un göklerindeki dağınık bulutları aşkla seyrettirdiği bir sırada yaptığı çözümlemeler, kolunu kanadını kırmıştı ve tek bir ilkeye dayanan, sanki bir seferde dökülmüş, tutarlı bir dizge kuracak gücü bir türlü bulamıyordu kendinde. Onun ilk denemelerini anlatmak için kaleme aldığım şu gelişigüzel satırlara bile yansıyan kimi çelişkiler işte buradan geliyor. Yapıtı ne kadar eksik olursa olsun yine de bir bilimin ilk karalamaları değil miydi? Daha sonra bu bilimin gizemlerini derinleştirecek, temellerini sağlamlayacak, genişleme olanaklarını araştıracak, bulup çıkaracak, birbirine bağlayacaktı.

Louis'nin *İstenç Üstüne* kitabına el konulmasından altı ay sonra koleji bıraktım. Ayrılmamız birdenbire oldu. Ne zamandır yakamı bırakmayan bir ateş yüzünden telaşa düşen, bedenimdeki hareketsizliği komaya benzetip öleceğimi sanan annem dört beş saat içinde beni kolejden alıverdi. Lambert gideceğimi öğrencince korkunç bir kedere kapıldı. Ağlamak için saklandık.

— Seni bir daha görecek miyim acaba? dedi o tatlı sesiyle, bana sarılarak. Sen yaşayacaksın, ama ben öleceğim. Eğer elimden gelirse sana görünürüm.

İnsanın bunun gibi sözleri bu kadar inanarak ve böylesi bir kehanet vurgusuyla, gerçekleşmesinden her zaman korkacağınız bir söz verircesine söyleyebilmesi için çocuk

olması gerekir. Uzun zaman belli belirsiz kafamı kurcaladı bu görünme sözü. Bugün bile sıkıntı, üzüntü, öfke, yalnızlık içinde geçen kimi günlerde bu hüzünlü ayrılışın anısını zihnimden uzaklaştırmak zorunda kalırım. Oysa daha sonra da görecekmişim Lambert'i. Okulun kapısına çıkan avludan geçtiğimde Lambert, beni görmek için yemekhanenin parmaklıklı pencerelerinden birine dayanmıştı. İsteğim üzerine annem Lambert için izin aldı, kaldığımız handa birlikte yemek yedik. Akşam ben de onu kolejin uğursuz kapısına kadar götürdüm. Öyle ağladık ki, hiçbir sevdalı bu kadar gözyaşı dökmemiştir sevdiğinden ayrılırken:

— Elveda öyleyse, bu çölde bir başıma kalıyorum! dedi Louis, dört yüz çocuğun bağıra çağıra oynadığı avluları göstererek. Düşünce kırlarındaki uzun yolculuğumdan yorgun argın döndüğüm zaman kim beni bağrına basacak? Bir bakışla içimi dökerdim sana. Artık beni kim anlayacak? Elveda! Sana hiç rastlamasaydım keşke. Eksikliğinin acısını bilmezdim hiç olmazsa!

— Ya ben, dedim, ben ne olacağım? Benim durumum daha kötü değil mi?

Alnıma vurarak:

— Beni kim avutur artık? diye ekledim.

Üzüntü dolu zarif bir hareketle başını salladı, birbirimizden ayrıldık. O sırada Louis'nin boyu bir metre yetmiş santim kadardı; bundan fazla da büyümedi. İçini büyük ölçüde dışavuran yüzünden ne kadar iyi bir çocuk olduğu hemen anlaşılıyordu. Kötü davranılmanın geliştirdiği tanrısal bir sabır, düşünce ve düşler içinde geçen yaşamının gerektirdiği sürekli bir dikkat, kimi yüzlerde hoşa giden ve Louis'nin öğretmenleri bezdirmede ustaca kullandığı o meydan okuyan gururu silmişti bakışlarından. Yüzünde huzur dolu duygular, en ufak bir alayın, dalga geçmenin bulandırmadığı hayranlık verici bir dinginlik göze çarpıyor, mayasındaki

iyilik, güçlü ve üstün olduğunu bilmekten doğan gururunu yumuşatıyordu. Uzun ince parmaklı elleri hemen her zaman nemliydi. Bedeni heykeli yapılacak kadar güzeldi. Ama sarı yaldız düğmeli külrengi giysilerimiz, kısa pantolonlarımız bizlere öyle sünepe bir hal veriyordu ki Lambert'in kusursuz bedeni, kadife tenliliği, ancak yıkanırken çıkıyordu ortaya. Loir'daki havuzumuzda yüzerken, arkadaşlarımızın soğuktan leke leke olmuş, sudan morarmış renk renk derileri yanında onun teni beyazlığıyla hemen göze çarpardı. İncecik biçimi, zarif tavrı, hafifçe renkli teniyle, belki de hep gölgeden kaçıp güneşe koştuğu için sudan çıkınca hiç titremeyen Louis, soğuk rüzgârlara karşı yapraklarını kapayan, ancak duru bir gökyüzünün altında açılan o tedbirli çiçeklere benziyordu. Az yemek yer, sudan başka bir şey içmezdi. Belki içinden geldiği, belki de böylesi hoşuna gittiği için yorucu her çeşit hareketten kaçınırdı. Ağırbaşlılıkları bize çok doğal gelen Doğulular ya da vahşiler gibi az ve basit hareketler yapardı. Genellikle özenti tavırlardan hoşlanmazdı. Başını çoğu zaman sola eğer, dirseğine o kadar çok yaslanırdı ki yeni giysilerinin yenleri hemen aşınırdı. Lambert'in bu hafif çizgilerle çizilmiş portresine onun tinsel yanını da eklemeliyim; çünkü sanırım bugün, bu konuda tarafsız yargılara varabilirim artık.

Yaradılış olarak dindar biri olsa da Roma kilisesinin inceden inceye uyulması gereken âdetlerini kabul etmezdi; özellikle Azize Theresà'nın, Fénelon'un ve bugün artık dinsiz ya da sapkın sayılabilecek kimi papazlarla azizlerin düşüncelerini daha uygun bulurdu kendine. Ayinlerde kayıtsız görünürdü. İçinden geldiği zaman, ruhunda bir yücelik duyunca dua ederdi; bu da hiçbir düzene uymazdı. Her şeyi doğaya bırakmıştı; nasıl belirli saatlerde düşünmüyorsa, böyle dua etmek de istemezdi. Kilisede Tanrı'yı düşünebileceği gibi, felsefi düşüncelere de dalardı sık sık. İsa Mesih, ona göre sisteminin en güzel örneğiydi. *Et verbum caro factum est*[23] tümcesini, o geleneksel "kendini görünür kılan İstenç, Söz,

Eylem" formülünü dile getirmek için söylenmiş tanrısal bir söz sayardı. Günün birinde öğrencilerine görünür kılmak üzere iç varlığının göze görünmeyen biçimini tanrısal işlerle gereğince kusursuzlaştıran İsa'nın bu yüzden ölümünü hissetmeyişine, bunun yanı sıra İncil'deki tüm gizemlere, "manyetik" bir güçle hastaların iyi edilmesine, dilsizlerin dilinin çözülmesine kendi kuramını destekleyen kanıtlar gözüyle bakardı. Bu konuyla ilgili olarak: "Bugün yazılabilecek en güzel yapıt, İlkel Kilise'nin Tarihi'dir" dediğini anımsıyorum. Akşamları, o büyük inanç çağında İstenç'in gücüyle gerçekleştirilen mucizeleri gözden geçirirken, şiirin en yüksek mertebelerine ulaşırdı. Kilisenin ilk yüzyılında çekilen işkencelerin hemen hepsinde kuramının en güçlü kanıtlarını buluyor, bu yüzyıla *düşüncenin en büyük çağı* adını veriyordu:

— İnançlarının kökleşmesi uğruna Hıristiyanların kahramanca katlandıkları işkencelerin çoğunda baş gösteren olaylar, düşüncenin ve insan istencinin karşısında maddesel güçlerin asla tutunamayacağını kanıtlamaz mı? Hepimizin ortak istencinden doğan bu sonuçlara bakıp, her birimiz kendi istencimizin de böyle işler başarabileceğini anlayabiliriz."

Ne şiirle tarihe ilişkin düşüncelerinden, ne de dilimizin başyapıtları üstüne yargılarından söz açmayı gerekli görüyorum. Bugün neredeyse herkesin diline düşen kimi kanıları bir kez daha sıralamanın ilginç bir yanı yok; ama bunlar o zaman bir çocuğun ağzında olağanüstü olmalıydı. Her şeye gücü yeterdi Louis'nin. Yeteneğini iki sözcüğe sığdırmak gerekirse şunu söyleyebiliriz: *Zadig*'i Voltaire kadar nükteli bir biçemle kaleme alabilir, Sylla ile Eucrate'in diyaloğunu Montesquieu kadar güçlü bir biçimde tasarlayabilirdi. Düşüncelerinde ağır basan sağduyu, onu bir yapıtta her şeyden önce bir tür yararlılık aramaya iter; ince zekâsı düşüncenin de, biçimin de yenisini isterdi. Bu

koşulları yerine getirmeyen her şeyden tiksinirdi. Aklımda kalan şu sözler: "*Vahiy*, yazıya dökülmüş bir esrimedir" tümcesi onun en dikkate değer yazınsal değerlendirmelerinden biridir ve ötekilerin daha iyi anlaşılmasını sağladığı gibi yargılarındaki berraklığı da gösterir. Kutsal Kitap'ın çok eski kavimlerin geleneksel tarihinin yeni insanlıkça paylaşılan bir bölümü olduğunu söylerdi. Ona göre Yunan mitologyası hem İbrani Tevrat'ından, hem de Hindistan'ın kutsal kitaplarından alınmıştı ve bu zarafete sevdalı ulus bunları kendi tarzına uyarlamıştı:

— Asya'nın kutsal metinleri, diyordu, bizim Tevrat ve İncil'imizden önce gelir, bundan kuşku duyulamaz. Bu tarihsel noktayı iyi niyetle kabul eden kişinin gözünde dünya garip bir biçimde genişler. Yeryüzünün uğradığı o yıkımdan artakalan bir avuç insan Asya yaylasına sığınmadı mı? Ama o altüst oluştan, o büyük sarsıntıdan önce dünyada insan var mıydı acaba? İşte önemli bir sorun ve çözümü denizlerin dibinde yazılı. Demek ki Tevrat'ta sözü edilen çoğalma, insanlık kovanından kopup, Himalaya'yla Kafkas dağlarının arasına, Tibet'in sarp yamaçlarına tutunan bir arı sürüsünün soyağacından başka bir şey değildir. Yasa koyucusunun "Tanrı'nın kavmi" adını verdiği bu sürünün –ki besbelli onu birleştirmek, hem belki de kendi yasalarını, kendi yönetim düzenini korumasını sağlamak için böyle adlandırmıştır onu; çünkü Musa'nın kitapları dinsel, siyasal ve kamusal bir yasalar demetidir– ilk düşünceleri korkunun damgasını taşır: Yeryüzünün yaşadığı bu kargaşa "yukarı"nın devlere yakışır düşüncelerle öç alması biçiminde yorumlanmıştır çünkü. Sonuçta, atalar toprağına yerleşmiş bir kavmin tadacağı zevklerin hiçbirini tadamayan, yollara düşmüş bu topluluğun başına gelenler, ona karanlık, görkemli, kanlı şiirlerden başka bir şey esinlememiş. Oysa toprağın çabucak yaraları sarışı, güneşin mucizemsi etkileri, bunların ilk tanıkları olan Hindulara mutluluk dolu ve güleç

bir aşk anlayışını, ateşe tapmayı, üreyip çoğalmanın sonsuz simgelerini öğretmiş. Bu olağanüstü imgelere İbranilerin yapıtında rastlanmaz. Son konaklama yerine varıncaya dek, ülkeler, tehlikeler arasında sürekli bir biçimde benliğini koruma zorunluluğu bu kavimde herkesten farklı bir duygu yaratmış, onu bütün öteki uluslara karşı kinle doldurmuştur. Bu üç Kutsal Kitap yok olup gitmiş bir dünyanın arşivleridir. İşte bu kitapların dillerindeki, söylencelerindeki inanılmaz büyüklüklerin sırrı budur. Bu kitaplardaki insanların, yerlerin adlarında, nedenini bilmeden, kaçınılmaz bir tarzda bağlandığımız masallarında büyük bir insanlık tarihi gizlidir. Onlarda bir sıla havası gibi, yeni insanlığın havasını kokluyoruz belki de.

Ona göre bu üçlü yazın, insanların bütün düşüncelerini içine alıyordu; her kitabın konusunu onlarda tohum biçiminde bulmak olasıydı. Bu kanı onun Kutsal Kitap üstüne ilk incelemelerini ne kadar ustalıkla derinleştirdiğini, bu incelemelerin onu nerelere kadar götürdüğünü gösterir. Yalnızca kitaplar aracılığıyla tanıdığı toplumun her zaman üstünde kalıyor, onu soğuk ve tarafsız bir gözle değerlendiriyordu:

— Yasalar, diyordu, büyüklerin, zenginlerin işlerine engel olmaz; tam tersine, korunması gereken küçüklerin yakasına yapışır.

İyiliği siyasal düşüncelere yakınlık duymasını engelliyordu; ama dizgesi, İsa Mesih'inkine benzer, edilgen bir boyun eğmeye yöneltiyordu insanı. Vendôme'da bulunduğum son günlerde Louis artık şana şöhrete de aldırış etmiyordu; sanki soyut bir biçimde tatmıştı onları. Geleceği insanların yüreğinde arayan eski kâhinler gibi bu sanrıyı kesip açmış, ama gövdesinin derinliklerinde hiçbir şey bulamamıştı. Bütünüyle kişiye bağlı duyguları hor gören Louis, "Şan şöhret," diyordu, "tanrılaştırılmış bencilliktir."

Bu sıra dışı çocukluk faslını kapamadan önce, bu konuda kısa bir değerlendirme de yapmam gerekiyor sanırım.

Ayrılmamıza birkaç gün kala Lambert şöyle diyordu bana:

— Aslında organizmamızın yasaları olması gereken genel yasaları bir yana bırakırsak –ki onları dile getirmiş olmak belki de büyük bir onur getirecektir bana– insan yaşamı, beyin, yürek ya da sinirler tarafından her varlıkta, kim bilir hangi etkiler altında başka başka çözümlenen bir devinimdir. Beyin, yürek, sinir gibi sıradan sözcüklerle ifade edilen bu üç oluşumdan insanlığın sayısız halleri türer ve bu haller, bu üç doğurucu öğenin içinde bulundukları ortamdan bünyelerine sindirdikleri tözlerle az ya da çok başarılı bileşimlerinin oranlarına göre ortaya çıkarlar.

Durdu, alnına vurarak şöyle dedi:

— Ne tuhaf! Resimlerini gördüğüm bütün büyük adamlarda bir şeye dikkat ettim: Hepsinin de boynu kısa. Belki doğa yüreklerinin beyinlerine yakın olmasını istemiş.

Sonra kaldığı yerden sürdürdü:

— Toplumsal varlığı meydana getiren eylem kümeleri de işte buradan doğuyor. Eylem ya da Güç sinir adamının, Deha beyin adamının, İnanç da yürek adamının harcı. Sonra hüzünlü bir edayla:

— Ama İnanç'ın payına Tapınağın Bulutları düşüyor, Aydınlıksa yalnızca Meleğe özgü, diye eklemişti. Demek ki Lambert, kendi tanımlarına göre, tepeden tırnağa yürek, tepeden tırnağa beyindi.

Benim içinse onun zihinsel yaşamı üç bölüme ayrılıyordu.

Daha çocuk yaşta, büyük olasılıkla bir hastalık, belki de organlarındaki zamansız bir gelişme yüzünden, erken bir hareketliliğin içine düştü Lambert. Daha çocuk yaşta bütün

gücü iç duyularının uyanmasına ve bedeninde gereğinden fazla sinir akışkanı üretilmesine harcandı. Bir düşünce adamıydı o ve tüm düşünceleri sindirmek isteyen kafasının susuzluğunu gidermek zorundaydı. Bu yüzden kendini okumaya verdi; okudukları üstünde düşünüyor, bu düşünceler sayesinde olayları en basit biçimlerine indirgeyebiliyor, onları sanki içine çekiyor ve orada özlerini inceleyebiliyordu. Başkalarının ancak uzun çalışmalarla vardıkları bu olağanüstü aşamanın nimetlerine Lambert bedensel çocukluğunda, şair yanının çalışma sevinciyle renklenen o mutlu çocuklukta erişti. Başka birçok zekâ için amaç olan noktadan günün birinde onun zekâsı yeni zihinsel dünyalar keşfetmek için yola çıktı. Daha o zaman, henüz kendi de farkında olmadan, tatmin edilmesi olanaksız, doymak bilmez açgözlülükte bir yaşam kurmuştu kendine. Yaşayabilmesi için benliğinde açtığı uçuruma durmadan yiyecek bir şeyler atması gerekmiyor muydu? Kimi sosyete yaratıkları gibi, aşırı iştahını giderecek bir şeyler bulamazsa besinsizlikten ölmez miydi? Ruha taşınmış bir sefihlik sayılmaz mıydı bu? Ve ağzına kadar alkol dolmuş bedenlerde olduğu gibi birdenbire yakıp tutuşturmaz mıydı onu? Lambert'i bu ilk zihinsel döneminde tanımadım; bu dönem yemişlerinin olağanüstü bereketliliğini ve bunun sonuçlarını ancak bugün açıklayabiliyorum. Lambert o zaman on üç yaşındaydı.

İkinci çağın ilk günlerine tanık olma mutluluğuna ben de eriştim; Lambert bu dönemde –belki de onu bu kurtardı– okul yaşamının tüm sefaletinin ortasına düştü ve düşünce fazlasını burada harcadı. Olaylardan yola çıkıp onların en saf dışavurumlarına, sözcüklerden sözcüklerin düşünsel tözlerine, bu tözlerden ilkelere geçtikten ve her şeyi soyutladıktan sonra, yaşamak için yeni zihinsel yaratılar peşinde koşmaya başlamıştı. Kolejde çektiği sıkıntıların, fizik yaşamındaki bunalımların pençesinde kendini düşlere verdi; duyguları keşfetti; yeni düşüncelerle yüklü yeni bilimlerin

varlığını sezdi. Böylece yolundan alıkonan, üst evrenleri seyre çıkacak gücü de kendinde bulamayan Lambert, kendi iç dünyasını seyre daldı. İşte o zaman bana kendi kendisiyle çatışan, kendi hastalığının ilerlemesini inceleyen bir hekim benzeri, yaradılışının gizlerini yakalamaya çalışan düşüncenin savaşına tanıklık etme olanağını verdi. Bu gücü ve güçsüzlüğüyle, bu çocuksu zarafeti ve insanüstü kudretiyle Louis Lambert, *melek* dediğimiz o yaratığın en şiirsel ve en gerçek imgesi oldu gözümde. Böyle derken yine de bir kadını bunun dışında tutuyorum: Adını, özelliklerini, kişiliğini ve yaşamını dünyanın gözünden gizlemek istediğim bir kadını; varlığını benden başka kimse bilmesin ve onu yüreğimin derinliklerine gömebileyim diye.[24]

Üçüncü dönemi izleyemedim. Louis, ondan ayrıldığımda yeni giriyordu bu döneme. Okuldan on sekiz yaşında, 1815 yılının ortalarına doğru çıktı. Anasını babasını yitireli altı ay kadar olmuştu. Kolaylıkla açılabilen bir insan olmasına karşın ayrılmamızdan sonra kendi içine çekilen Lambert, yakınlarının arasında anlaşabileceği birini bulamadı ve kendisine "vasi" atanan dayısının yanına sığındı. Dayısı bir zamanlar devrime yemin ettiği için bu kez de Mer papazlığından kovulmuş, gelip Blois'ya yerleşmişti. Louis bir süre Blois'da kaldı. Çok geçmeden, büyük olasılıkla eksik gördüğü eğitimini tamamlama sevdasına kapıldı. Hem Madame de Staël'i görmek, hem de bilgiyi en yüce kaynaklarından edinmek için Paris'e gitti. Yaşlı papaz, yeğenine çok düşkündü. Öldükten sonra ona bırakabileceği parayı Paris'te kaldığı üç yıl boyunca harcamasına izin verdi. Ama Louis yine de derin bir yoksulluk içinde yaşadı orada. Bu para birkaç bin frank tutuyordu ancak. Lambert, parasız insanların yakasına yapışan sıkıntılara dayanamayıp Paris'ten ayrıldı ve 1820 yılının başlarında Blois'ya döndü. Dayısının anımsadığı bir olaya ve dostumun o sıralar yazdığı mektuplardan adamcağızın elinde kalan biricik mektuba bakılırsa Louis Lambert Paris'te, sanatçıları sarsalayan o

korkunç düşünce fırtınalarına tutulmuş, gizli bunalımların pençesine düş-müştü. İhtiyar papaz bu mektubu belki de hem sonuncusu, hem de en uzunu olduğu için saklamıştı.

Önce o olayı anlatalım. Louis bir gün Théâtre-Français'ye gitmişti. İkinci galeride, üçüncü locaların iki yanındaki sütunlardan birinin dibinde bir sırada oturuyordu. Birinci perdeden sonra yerinden kalkınca bitişik locaya bir kadının girdiğini gördü. Bu genç, güzel, iyi giyinmiş, belki de biraz açıkça giyinmiş kadının yanında sevgilisi de vardı; yüzü bu erkek için sevginin bütün incelikleriyle bezenmişti. Bu görüntü Louis'nin ruhunu, sinirlerini öylesine amansız bir biçimde etkiledi ki, salondan çıkmak zorunda kaldı. Bereket versin ki zihninin son parıltılarından yararlandı ve bu yakıcı tutkunun ilk anlarında aklını büsbütün yitirmedi; yoksa kadının baktığı genç adamı öldürmek için içinde duyduğu neredeyse dayanılmaz isteğe belki de karşı duramayacaktı. Avının üstüne atılır gibi bir kadının üstüne atılan vahşinin aşkının bizim şu Paris âleminde çakan şimşeği değil miydi bu? Düşünce yığınları altında ezilmiş bir ruhun neredeyse ışıltılı püskürmelerinin hızına karışan hayvansı içgüdülerin bir belirtisi değil miydi? Ve Lambert'in çocukken çakısını bedenine batırmadan duyduğu o acının bir başka biçime, bir erkek olarak en dayanılmaz gereksiniminin, aşkın yıldırımına dönüşmüş biçimi değil miydi?

Şimdi de Paris uygarlığının ruhunda bıraktığı derin etkileri anlatan mektuba gelelim. Büyük olasılıkla durmadan örselenen yüreği bu bencillik uçurumunda hep acı çekmiş olmalı; besbelli ne onu avutacak bir dosta, ne yaşamına renk verecek bir düşmana rastlamış. Hep içedönük yaşamak zorunda kalıp, ince zevklerini kimseyle paylaşamayınca, yazgının ona ettiğini belki de esrimeyle gidermek, kilisenin ilk çağlarının çileci keşişleri gibi, neredeyse bitkisel bir biçime bürünerek zihinsel dünyanın baskısından uzaklaşmak istemiş. Bütün toplumsal yenilik dönemlerinde

soylu ruhların kapıldığı bu tasarı seziliyor sanki mektuptan. Ama içlerinden çoğu bir tür kendini adama yüzünden almaz mı bu kararı? Dünyayı Söz'le ya da Eylem'le yönetebilecek hale gelmek için uzun bir sessizlik döneminde güçlerini yoğunlaştırmaya çalışmazlar mı? Böylesine acı bir çığlık atabilmesi için, kimi hükümdarların güçten, bolluktan doğan bir bıkkınlık sonucunda duyduğu bu isteğe, Louis'nin, bu zavallının da kapılması için, insanlardan alabildiğine cefa görmüş ya da korkunç bir alaycılıkla toplumu avuçlarında sıkmış ama bir şey elde edememiş olması gerekir. Yalnızlıklar içindeyken, kafasında kararsızca dolaşan bir büyük yapıtı bitirmişti belki de, kim bilir! Onun için gençliğin elden gittiği ve ergin çağın yapıtlarını ortaya dökecek o korkunç yaratma yetisinin harekete geçtiği bir zamanda Louis'nin ruhundaki savaşımı açığa vuran bu mektubu, bu düşünce parçasını okuyup da böyle düşünmemek elde mi? Bu mektup tiyatrodaki olayla da bağıntılı. Olayla yazı birbirini karşılıklı aydınlatıyor; çünkü Lambert'in ruhu da, bedeni de besbelli aynı durumda. Tanrısal ışığa duyulan büyük bir özlemle biten ve zaman zaman çevreye yıldırımlar da saçan bu kuşku ve inanç, bu bulut ve şimşek fırtınası, Louis'nin tinsel eğitimindeki üçüncü dönemi, onu bütünüyle kavramamıza yetecek kadar aydınlatıyor. Bu gelişigüzel yazılmış, Paris yaşamının cilvelerine göre birkaç kez bırakılıp başlanmış mektubu okurken insanın gözünde bir çınar canlanıyor; içten içe geliştikçe güzelim yeşil derisi çatlayan, yarıklarla, kırışıklarla kaplanan, gökyüzünün yıldırımından ya da insanların baltasından kurtulursa, ileride o görkemli biçimine kavuşacak bir çınar. Bu mektupla, bu düşünce adamının, bu şairin yüce çocukluğunu, anlaşılmamış genç-liğini bitirmiş oluyoruz. Bu mektupla, bu tinsel tohumun dış çizgileri tamamlanıyor; filozoflar bu çiçeklenmenin tomurcuklarını don çaldığı için yanacaklar, ama büyük olasılıkla dünyanın en yüksek tepelerinden daha yüksek bir yerlerde açmış çiçeklerini göreceklerdir.

Paris, Eylül-Kasım 1819

"Sevgili dayıcığım, yakında bu diyarı bırakıp gideceğim, burada yaşayamıyorum. Sevdiğim şeyi seven, uğraştığım şeyle uğraşan, şaştığım şeye şaşan tek bir adama rastlamadım. Kendi içime kıvrılmak zorunda kaldığım için kendi kendimi yiyorum ve acı çekiyorum. Bu toplum üstüne yaptığım uzun, sabırlı inceleme, kuşkunun egemen olduğu, acıklı sonuçlar verdi. Burada her şeyin başı para. Dahası, paradan geçmek bile paraya bağlı. Rahatça düşünmek isteyen birine para gerektiğini biliyorum; ama parayı düşüncelerimin biricik amacı haline getirme yürekliliğini de kendimde bulamıyorum. Servet yapmak için toplumda bir yer edinmek gerek; kısacası bir mevki ya da alıcı çekme ayrıcalığından, yasal yollardan ya da beceriklilikle yaratılmış bir üstünlükten yararlanarak her gün başkalarının kesesinden, görünüşte az, ama her yıl küçük bir sermaye oluşturabilecek bir parayı alma hakkını elde etmeli insan; dürüst davranılırsa, bu sermaye yirmi yılda ancak dört beş bin frank gelir getirebilecek hale gelir. Dava vekili, noter, tüccar gibi vergi ödeyen bütün çalışanlar, çıraklık dönemini izleyen on beş on altı yılda yaşlılık günlerinin parasını kazanabilirler. Ama ben bu tür işler için hiçbir yetenek göremiyorum kendimde. Düşünceyi eyleme, işe, düşlere dalmayı harekete yeğliyorum. Özellikle de, servet yapmak isteyen birinde bulunması gereken sürekli dikkat yok bende. Her türlü tecimsel girişimi, başkasından para istemeyi gerektiren her türlü işi hemen bozarım, kısa sürede batarım. Şu anda tek kuruşum yok ama kimseye de bir kuruş borçlu değilim. Tinsel alanda büyük işler başarmak için yaşayan insana bolluk gerekmez; doğru ama günde yirmi metelikle geçinebileceğim halde, bu çalışkan avareliği sürdürebilmek için gereken para bende yok. Düşlere mi dalmak istiyorum, gereksinimler düşüncemi içinde devindiği tapınaktan kapı dışarı ediyor hemen. Ne olacağını bilmiyorum? Sefaletten korkmuyorum. Dilencileri hapse atmasalar, itip kakmasalar,

aşağılamasalar, zihnimi kurcalayan sorunları rahatça çözmek için dileneceğim. Gerçi düşüncemi bedenimden ayırabilmek için böyle yüce bir karar alsam da bir işe yaramayacak; kimi deneylere girişebilmek için yine para gerek. Yoksa hem bu dünyayı, hem ötekini elinde tutan bir düşünce adamının görünüşte yoksulluğuna çoktan katlanırdım. Sefalet içinde büyük kalmak için hiçbir zaman alçalmamak yeter. Soylu bir amaca doğru yürüyen adamın savaşması, acı çekmesi güzel bir şeydir kuşkusuz; ama burada kimde kaldı o savaşacak güç? Kayalardan aşıyor insan; ama durmadan çamura batmaktan usanıyor. Burada her şey geleceğe uzanan bir ruhun dümdüz uçuşunu yolundan saptırmaya çalışıyor. Çölde bir mağarada olsaydım aldırmazdım, burada kendimden korkuyorum. Çölde oyalanmadan kendimle baş başa kalabilirdim. Burada insan bir sürü küçültücü gereksinim duyuyor. Dalgın, düşünceli, sokağa çıkıyorsunuz; şu açlık susuzluk dünyasının ortasında sizden sadaka isteyen dilencinin sesini duyuyorsunuz. Gezinmek için bile para gerek. Bir hiç için durmadan yorulan eliniz ayağınız, rahat yüzü görmüyor. Şairin sinirli yaradılışı hiç durmadan sarsalanıyor burada; ona onur vermesi gereken şey, sıkıntısı haline geliyor, imgelemi en korkunç düşmanı oluyor. Yaralı işçi, yoksul loğusa, hastalanan orospu, yüzüstü bırakılan çocuk, sakat yaşlı, kötü alışkanlıklar, giderek cinayet, sığınacak bir yer bulabiliyor, şefkat görebiliyor burada; ama bir şey keşfeden, düşünen insana karşı herkes acımasız. Burada her şey hemen elle tutulur bir sonuç vermek zorunda. Önce yemiş vermeyen ama büyük keşiflere yol açabilecek denemelerle burada alay ediliyor; insanın sabırla bütün güçlerini bir araya getirmesini gerektiren, derin, sürekli çalışmaya değer veren yok. Devlet asker besler gibi yeteneği de besleyebilir; ama o akıllı adam beni kandırır diye tiril tiril titriyor; sanki uzun süre deha taklidi yapılabilirmiş gibi! Ah dayıcığım! Dağların eteğine, sessiz, yeşil gölgeliklere sığınan manastırların yalnızlığı bozulduğunda, bir düşünceyle uluslara esenlik getiren ya da

bilginin gelişmesini hazırlayan insanlara sığınacak bir yerler inşa etmek gerekmez miydi?"

20 Eylül

"Bildiğiniz gibi buraya okumak için geldim; gerçekten bilgili, çoğunlukla da şaşırtıcı insanlara rastladım. Ne var ki bilimsel çalışmalarda eksik olan birlik, neredeyse bütün çabaları hiçe indiriyor. Ne öğretimin, ne de bilginin bir başı var. Müzeden bir profesör Saint-Jacques Sokağı'ndaki bir başkasının size saçma sapan şeyler söylediğini kanıtlayıveriyor. Tıp fakültesinden biri Collège de France'dakini yerin dibine batırıyor. Buraya gelişimde yaşlı bir akademi üyesini dinlemeye gittim; beş yüz kadar gence Corneille'in güçlü, gururlu bir dâhi olduğunu, Racine'in mizacında sevecenlik ve hüzün havası estiğini, Molière'in taklit edilemeyeceğini, Voltaire'in yüksek düzeyde tinsel, Bossuet'nin, Pascal'in, insanı umutsuzluğa düşürecek kadar güçlü olduklarını söylüyordu. Bir felsefe öğretmeni Platon'un Platon'luğunu anlatarak ün kazanıyor. Bir başkası düşünceleri hesaba katmadan sözcüklerin tarihini yazıyor. Öteki Aiskylos'u açıklıyor, beriki komünlerin birer komünden başka bir şey olmadığını, epeyce büyük bir zafer kazanmış gibi bir edayla kanıtlıyor. Birkaç saat içinde açıklanıveren bu yeni, bu ışıklı düşünceler, insanoğlunun bilgilerine dev adımları attırması beklenen yüksek öğretimi oluşturuyor. Eğer yöneticilerin bir düşüncesi olsaydı, gerçekten üstün yeteneklerin bir gün uyanıp toplumu akıllı bir gücün boyunduruğu altına almalarından korkuyorlar diye kuşkulanabilirdim. Uluslar zamanından önce çok ilerilere gidebilirler, öyleyse profesörleri aptal yetiştirmekle görevlendirmeli! Geleceği düşünmeyen, yöntemi olmayan bir öğreticilik başka türlü nasıl açıklanabilir? *Institut*[25] tinsel ve düşünsel dünyanın en büyük yöneticisi olabilirdi; ama yakın zamanda ayrı akademilere bölünerek parçalandı. İnsanlığın bilimi kılavuzsuz, sistemsiz, kendisine bir yol

çizmeden, gelişigüzel yürüyor. Tıpkı bilim gibi politika da başıboş; o da kararsızlık içinde. Doğanın düzeninde araçlar basit, sonuçlar büyük ve güzeldir; burada bilimde de, yönetimde de araçlar çok büyük, sonuç küçücük. Doğada eşit adımlarla ilerleyen, ilerledikçe de kendi kendine eklenerek çoğalan o güç, her şeyi üreten o A + A, toplumda yıkıcı bir güç oluyor. Bugünkü politika insan güçlerini herhangi bir amaç uğrunda birleştirerek düzenleyecek yerde, etkilerini hiçe indirmek için bunları birbirine karşı kullanıyor. Örnek olarak Avrupa'yı ele alırsak, Caesar'dan Costantinus'a, küçük Costantinus'tan büyük Attila'ya, Hunlardan Charlemagne'a; Charlemagne'dan X. Léon'a, X. Léon'dan II. Philippe'e, II. Philippe'ten XIV. Louis'ye Venedik'ten İngiltere'ye, İngiltere'den Napoléon'a, Napoléon'dan İngiltere'ye kadar politikanın hiçbir zaman bir dalda durmadığını ve bu sürekli çırpınma yüzünden hiçbir ilerleme elde edilemediğini görüyorum. Uluslar büyüklüklerini anıtlarıyla, mutluluklarını da kişilerin refahıyla ölçüyorlar. Yeni anıtlar eskilerin değerinde mi? Sanmıyorum. Doğrudan doğruya kişiden çıkan güzel sanatlar, akıl ya da el işleri çok az ilerledi. Lucullus da en az Samuel Bernard, de Baujon ya da Bavyera kralı kadar beğeni sahibiydi. Sonuç olarak insanın ömrü kısaldı. İyi niyetli insan için hiçbir şey değişmedi. İnsan hep aynı: Biricik yasası yine güç, biricik bilgeliği yine başarı. İsa Mesih, Muhammed, Luther, genç ulusların içinde geliştikleri çevreye değişik renkler vermekten başka bir şey yapmadılar. Hiçbir politika, uygarlığı, uygarlığın zenginliklerini, törelerini, zayıflara karşı güçlülerin aralarında anlaşması alışkanlığını, düşüncelerini, şehvet duygularını, Memphis'ten Sur'a, Sur'dan Baalbek'e, Tedmor'dan Kartaca'ya, Kartaca'dan Roma'ya, Roma'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Venedik'e, Venedik'ten İspanya'ya, İspanya'dan İngiltere'ye geçmekten alıkoymadı. Kaldı ki Memphis'in, Sur'un, Kartaca'nın, Roma'nın, Venedik'in, Madrid'in yerinde yeller esiyor. Bu büyük gövdelerin ruhları uçup gitti. Hiçbiri yıkımdan kurtulamadı, hiçbiri şu belitin

farkında olmadı: *Elde edilen sonucun nedenle ilgisi kalmadığında, düzensizlik başlar*. En ince zekâ bile, bu büyük toplumsal olaylar arasında bir bağ kuramaz. Hiçbir politika kuramı yaşamını sürdüremedi. Yönetimler de insanlar gibi, bir ibret dersi bırakmadan geçip gidiyor. Hiçbir düzen kendinden öncekinden daha kusursuzunu yaratamıyor. Tanrı'ya dayanan yönetim Hindistan'da ve Mısır'da yok olup gitti; kılıçlı papalı yönetimin zamanı geçti; tek insan yönetimi can çekişiyor; herkesin hükümeti hiç yaşamadı, maddesel çıkarlara uygulanan hiçbir akıllı güç kuramı tutunamadı. İnsanın, 'Acı çekiyorum' diye bağırdığı her çağda olduğu gibi, bugün de her şeyin baştan yapılması gerekiyor; bütün bunlara bakılınca politikaya ne değer biçmeli? Napoléon'un en güzel yapıtı diye anılan yasa, tanıdığım yapıtların en acımasızı. Malların eşit biçimde dağıtılması ilkesine dayanan ve son kertesine vardırılan toprak bölünmesi, kaçınılmaz olarak ulusun soysuzlaşmasıyla, güzel sanatların, bilimlerin ölümüyle sonuçlanacak. Fazla parçalanan toprak, ancak tahıl ve küçük sebze tarımına elverir; fazla bölünen toprakta ormanlar, akarsular yok olup gider; ne öküz, ne at yetişir. Böylece ne saldırı için, ne de savunma için araç kalır elde. Bir istila gelip çattı mı halk ezilir, çünkü büyük olanaklarını yitirmiştir, önderlerini yitirmiştir. İşte size çöllerin tarihi! Demek ki politika, belirli ilkeleri olmayan, değişmezleri kaldırmayan bir bilim, anlık bir deha, günün gereksinimine göre sürekli bir biçimde uygulanan güç demek. Adamın biri iki yüzyıl ötesini görebilseydi, kentin meydanında öldürülürdü hemen ve halkın laneti üstüne yağardı ya da alaycılığın bin ağızlı kırbacıyla kamçılanırdı – ki bu bana çok daha kötü geliyor. Uluslar insandan ne daha akıllı, ne de daha güçlüdür; yazgıları da aynıdır. Biri üstüne düşünmek, ötekiyle de uğraşmak anlamına gelmez mi? Temellerinde olduğu kadar sonuçlarında da, nedenlerinde olduğu kadar eylemlerinde de durmadan sarsılan, insanseverliği görkemli bir kusur, gelişme denen şeyi de anlamsız bulan bu toplumun

görüntüsü, şu gerçeğin doğruluğunu kanıtladı bana: Yaşam bizdedir, dışımızda değil; insanların üstüne, onları yönetmek için yükselmek, büyük çapta bir sınıf öğretmeni işlevini üstlenmektir ve herkesin görebileceği bir yere dek yükselme gücünü kendinde bulan insanlar ayaklarına bakmamalıdırlar."

5 Kasım

"Besbelli büyük şeyler düşünüyorum, kimi buluşlara doğru yürüyorum, önüne geçilmez bir güç beni tinsel yaşamımın karanlıkları içinde erkenden parlayan bir ışığa doğru götürüyor. Ama elimi kolumu bağlayan, ağzımı kapayan, beni yönelimimin tersine sürükleyen o güce ne ad vermeli? Paris'ten ayrılmam, kütüphanelerdeki kitaplara, bu güzel ışık yuvalarına, güler yüzlü, iyi yürekli bilginlere, sevdiğim genç zekâlara hoşça kalın demem gerekiyor. Beni buna kim zorluyor? Rastlantı mı? Tanrı mı? Bu sözcüklerin simgelediği iki düşünceyi uzlaştırmak olanaksız. Eğer rastlantı diye bir şey yoksa, alınyazısını ya da önceden düşünülmüş, engellenmesi olanaksız bir tasarının varlığını kabul etmek zorundayız. O zaman da neden karşı gelmeye çalışmalı? Eğer insan özgür değilse ahlak kuralları neye yarar? Eğer insan yazgısını kendisi çizebilir, istencini özgürce kullanarak genel tasarının yerine getirilmesine engel olabilirse Tanrı nerde kalır? Dünyaya neden geldim? Kendimi gözden geçirince nedenini anlıyorum; içimde geliştirilecek konular buluyorum. Ama sahip olduğum güçlü yetiler, kullanamadıktan sonra neye yarar? Çektiğim işkencenin başkalarına örnek olacağını bilsem katlanırdım; ama hayır, anlaşılmaz acılar çekiyorum. İnsan eli değmemiş bir ormanda, kimse tarafından koklanmadan, güzelliği seyredilmeden ölüp giden adsız çiçeğin yazgısı kadar anlaşılmaz, 'Tanrı'nın işi' denebilecek bir sonuç bu katlandığım. Nasıl o çiçek, kimsesizlik içinde çevreye kokusunu yayıyorsa, ben de burada, bir tavan arasında,

kimsenin duymadığı birtakım düşünceler yaratıyorum. Dün akşam penceremin önünde Meyraux adında genç bir hekimle üzüm ekmek yedim. Bahtsızlığın kardeş ettiği insanlar gibi sohbet ettik. 'Ben gidiyorum siz kalıyorsunuz, düşüncelerim sizin olsun, onları geliştirin' dedim ona. Acılı bir hüzünle: 'Yapamam,' diye yanıt verdi. 'Sağlığım çok zayıf, çalışmalarıma dayanamayacak. Sefaletle savaşırken, genç yaşta ölüp gideceğim.' Birbirimizin ellerini sıkarak gökyüzüne baktık. Onunla karşılaştırmalı anatomi derslerinde, Müze'nin koridorlarında karşılaşmıştım, ikimiz de buralara aynı amaçla, hayvansal bileşimin birliği ilkesini inceleme amacıyla geliyorduk. Onda zekânın işlenmemiş yanlarına yeni bir yol açmak için gönderilmiş bir dâhinin sezgisi, bende de genel bir sistem kurma isteği vardı. İnsanla Tanrı arasında var olabilecek gerçek ilişkileri belirlemek istiyordum. Çağımızın bir gereksinimi değil mi bu? 'Bizi öyle bir yoldan götürün ki uçurumlara rastlamadan yürüyelim' diye haykıran, inceleme ve tartışma alışkanlığının zincirlerinden boşalttığı toplumlara, elde çok kesin kanıtlar olmadıkça, gem vurulamaz artık. 'Toplumların geleceğini ilgilendiren bu kadar ciddi bir sorunla karşılaştırmalı anatominin ne ilişkisi var?' diyebilirsiniz bana. İnsanın bir amaca yönelip yönelmediği sorusunu sormadan önce, onun kendisinin bir amaç, dünyadaki tüm araçların ereği olduğunu kabul etmek gerekmez mi? Eğer her şey insana bağlıysa, onun da bağlandığı, kendinden yukarıda bir şey yok mudur? Eğer ona kadar yükselen, açıklanamamış dönüşümlerin sonu insansa, görünen evrenle görünmeyen evren arasında bağın da o olması gerekmez mi? Dünyanın devinimi anlamsız değildir; bir ereğe yönelmiştir ve bu erek, bizimki gibi kurulmuş bir toplum olmamalıdır. Göklerle aramızda korkunç bir boşluk var. Bugünkü halimizle ne hep keyif sürebilir, ne hep acı çekebiliriz. Cennetle cehenneme varabilmek için çok büyük bir değişiklik gerekiyor besbelli; halkın gözünde, bu iki kavram olmadı mı Tanrı da yoktur. Ruhu icat edip işin içinden çıkmışlar, bunu biliyorum; ama

insanın alçak yanlarına, boynumuzun büküklüğüne, tiksintilerimize, çöküntümüze Tanrı'yı ortak etmekten çekinirim ben. Bizde tanrısal bir cevher olsaydı eğer, bir iki kadeh rom bunu hiçe indirebilir miydi? Bir afyon tanesiyle eli kolu bağlanan ve maddeyle kısıtlanan yetiler, nasıl olur da maddeden bağımsız sayılır? Duyumsamamız için gerekli koşullar elimizden alındıktan sonra da duyumsayabileceğimizi nasıl düşünebiliriz? Maddede düşünce yeteneği var diye Tanrı'nın yok olması mı gerekir? Maddenin canlılığı, kendi içgüdülerinin sonucu ortaya çıkan sayısız çeşitleri, düşüncenin yol açtığı şeylerden daha mı kolay anlaşılır? Kendini beğenmişliğimizin doğurduğu saçmalıklara düşmeden, yalnızca dünyalara verilmiş devinimle Tanrı'nın varlığını kanıtlayamaz mıyız? Öbür yaratıklardan yalnızca içgüdüsünün biraz daha gelişmiş olmasıyla ayrılan bir yaratığa, sınavlarını geçtikten sonra bu ölümlü dünyadan daha iyi bir dünyaya gideceğini bilmek yetmez mi? Tinsel alanda sonu saçmaya varmayan ya da apaçık bir şeylerle çelişmeyen tek bir ilke olmadığına göre, nesnelerin doğasının derinliklerinde yazılı, şaşmaz ilkeler aramanın zamanı değil mi? Felsefe bilimini gözden geçirmenin sırası gelmedi mi? Bizden önceki sözde hiçlikle pek az uğraştığımız halde, bizi bekleyen sözde hiçliği durmadan karıştırırız. Tanrı'yı gelecekten sorumlu tutarız, ama geçmişin hesabını sormayız. Oysa geçmişte herhangi bir kökümüz bulunup bulunmadığını anlamak, geleceğe bağlı olup olmadığımızı bilmek kadar önemlidir. Tanrı'ya inanışımız da, inanmayışımız da tek yanlı. Dünya sonsuz mudur? Dünya yaratılmış mıdır? Bu iki önermenin ortası, üçüncü bir önermeyi aklımız almaz: Bunlardan biri doğruysa, öteki yanlıştır; birini seçmelisiniz! Hangisini seçerseniz seçin, aklımızın tasarladığı Tanrı her iki durumda da değerini yitirir, bu da onu yadsımakla aynı kapıya çıkar. Dünyanın sonsuz olduğunu varsayalım: Kuşku yok ki Tanrı buna katlanmıştır. Dünyanın yaratıldığını varsayalım: Artık Tanrı olanaksızdır. Nasıl olmuş da sonsuzluk boyunca bir gün

dünyayı yaratacağını düşünmeden durmuş? Neden sonuçları önceden kestirmemiş? Dünyanın tözünü nereden almış? İster istemez kendinden almış olmalı. Madem dünya Tanrı'dan çıkmıştır, kötülüğü nasıl kabullenmeli öyleyse? Eğer kötü iyiden çıktıysa, saçmalığa düşersiniz. Eğer kötülük yoksa, şu toplumlar ve yasaları neyin nesi oluyor? Akıl için her yanda uçurumlar, her yanda bir boşluk var. Demek ki baştan başa yeniden kurulması gereken bir toplum bilimi var. Dinleyiniz dayıcığım: Bir dâhi çıkıp da zekâların apaçık görülen eşitsizliğini, insanlığın bu genel durumunu açıklamadıkça, Tanrı sözcüğü her zaman suçlanacak, toplum kaypak temeller üstünde duracaktır. İnsanın içinden geçtiği çeşitli tinsel aşamaların gizine hayvansılığın inceden inceye çözümlenmesiyle ulaşılabilir ancak. Hayvansılık şimdiye dek benzerliklere göre değil, farklara göre ele alındı; yetilere değil, organsı görünümlere bakıldı. Hayvansı yetiler, araştırılması gereken kimi yasalar uyarınca günden güne gelişiyor, kusursuzlaşıyor. Bu yetilere onları dışavuran güçler karşılık oluşturuyor; bu güçlerse bütünüyle maddeseldir, bölünebilir şeylerdir. Maddesel yetiler! Şu iki sözcüğü bir düşünün. Bu da devinimin maddeye aktarılması kadar çözümsüz bir sorun değil mi? Keşfedilmemiş bir uçurum bu; Newton sistemi sorunu çözmekten çok, güçlüklerin yerini değiştirdi. Son olarak da ışığın yeryüzünde yaşayan her şeyle sürekli bileşime girmesi küremizin yeniden incelenmesini gerektiriyor. Aynı hayvan sıcak bölgede, Hindistan'da ya da Kuzey'de başka başka oluyor. Güneş ışığının dikliği ya da eğikliği arasında doğa hem benzemez, hem de tıpatıp aynı biçimde gelişiyor; ilke aynı olsa da sonuçlar hiçbir biçimde birbirine benzemiyor. Bengal kelebeklerini Avrupa kelebekleriyle karşılaştırdığımızda hayvanlar âleminde apaçık görünen bu olay, tinsel alanda daha da büyük boyuttadır. Colombo'yu, Raphaello'yu, Napoléon'u, Laplace'ı, Beethoven'i elde etmek için belirli bir yüz açısı,[*] belirli sayıda beyin kıvrımı gerekir; güneş

görmeyen vadilerde de ancak sersem yetişir; artık sonuçları siz çıkarın. Güneş ışığının iyi ya da kötü özümsenmesine göre insanda meydana gelen bu farklar neden? Acı içinde kıvranan, az ya da çok etkin, az ya da çok karnı tok, az ya da çok aydınlanmış büyük insan yığınları, çözümlenmesi gereken ve Tanrı'ya kafa tutan güçlükler çıkarıyor karşımıza. Neden sevincimiz son kertesine vardığında ayaklarımız yerden kesiliyor? Neden bütün yaratıklarda yükselme isteği var ve her zaman olacak? Devinim büyük bir ruhtur; devinimin maddeyle birleşmesini açıklamak, insanda düşüncenin doğuşunu açıklamak kadar zordur. Bugün bilgi bir bütün; ahlakla uğraşmadan politikadan söz açmak olanaksız; ahlak bütün bilimsel sorunlarla bağıntılı. Büyük bir insanlık savaşı öncesindeyiz gibi geliyor bana; güçler meydanda, ama ortalıkta bir general görmüyorum." ....

25 Aralık

"İnanın bana dayıcığım, kimse kendine uygun bir yaşamdan içi sızlamadan vazgeçemez; Blois'ya korkunç bir yürek darlığıyla dönüyorum. Orada öleceğim; kimi yararlı gerçekler de benimle birlikte mezara girecek. Buna üzülüyorum ama hiçbir kişisel çıkar gölgesi yok bu üzüntüde. Daha üstün bir mertebeye ulaşacağına inanan insan için şanın şöhretin ne değeri olabilir? Şu iki heceyi, *Lam* ve *bert* hecelerini sevmiyorum; mezarımın başında saygıyla ya da kayıtsızlıkla söylenmeleri, ötedeki yaşamımı hiçbir biçimde değiştirmeyecek. Kendimi sapasağlam, yaşam dolu hissediyorum; bir güç haline gelebilirim; içimde öylesine ışıltılı bir yaşam var ki, tüm bir dünyayı canlandırabilir; ama ben sanki bir tür maden cevheri içine kapatılmış gibiyim; Hindistan Yarımadası'ndaki kuşların boynunda görüp bayıldığınız renkler de belki böyledir. Dünyayı yeniden kurmak için önce onu baştan başa kucaklamak, sarmak gerek. Ama dünyayı böyle

kucaklayanlar, ona yeni bir biçim verenler, işe makinenin bir çarkı olmakla başlamadılar mı? Ben ezilip giderdim arada. Kılıç Muhammed'in, haç İsa'nın olsun, bana sessiz sedasız ölüm yeter. Yarın Blois'da, birkaç gün sonra bir tabutta. Neden biliyor musunuz? Çünkü sabırla Almanya'nın, İngiltere'nin, Fransa'nın altmış yıldan beri yayınladığı kitapları okuyup çocukluk görüşlerimdeki derin gerçeğin doğruluğunu anladıktan ve dinler üstünde uzun incelemeler yaptıktan sonra yeniden Swedenborg'a döndüm. Şurası kesin ki Swedenborg bütün dinlerin, daha doğrusu insanlık dininin özünü veriyor bize. İnançlar sayısız biçimlere girmiş, ama ne anlamları, ne de metafizik yapıları değişmiş. Kısacası insanlığın tek dini olmuş. Tibet'te, İndus Vadisi'nde, Ganj'ın geniş ovalarında gözünü yaşama açan Şiva, Vişnu, Brahma dinleri, insanlığın bu ilk üç dini İsa'dan birkaç binyıl önce Hint *Trimurti*'sini[26] kabul ederek savaşlarını bitirmişler. *Trimurti* bizim kutsal üçlümüzün karşılığıdır. Bu dogmadan İran'da Mecusîlik, Mısır'da Afrika dinleriyle Musevilik doğmuş, daha sonra da Kabyr'lerle[27] Yunan-Latin uluslarının çoktanrılılığı çıkmış. *Trimurti*'nin saçtığı ışık insanların yarı-tanrı mertebesine çıkardıkları Mithra, Bakkhos, Hermes, Herakles benzeri bilgelerle yayılan Asya söylencelerini her ülkenin imgelemine göre uygularken, ilk üç dinin ünlü yenileyicisi Buddha, Hindistan'dan yükselmiş ve kilisesini kurmuş. Bugün de bu dinin Hıristiyanlıktan iki yüz milyon fazla inananı vardır; İsa'yla Konfüçyüs'ün büyük öğütleri bu dinin ırmağında yıkanmıştır. Derken Hıristiyanlık, sancağını açmış. Onun ardından Muhammed, Musevilikle Hıristiyanlığı, Tevrat'la İncil'i bir kitap halinde Arapların dehasına uydurarak Kuran'ı meydana getirmiş. Son olarak da Swedenborg, Mecusîliğin, Brahma, Buddha dinlerinin, Hıristiyan mistikliğinin ortak, tanrısal, gerçek yanlarını alarak bu doktrinlere sanki matematik bir anlam vermiş. Kurucularının hepsini tanımadığımız bu dinlerin ırmağına atılanlar, Zerdüşt'ün, Musa'nın, Buddha'nın, Konfüçyüs'ün,

İsa'nın, Swedenborg'un aynı ilkelere dayandıklarını, aynı amaca yöneldiklerini bilirler. Ama bunların hepsinin sonuncusu Swedenborg, belki de Kuzey'in Buddha'sı olacaktır. Kitapları biraz zor anlaşılır ve karışık da olsa, görkemli bir toplum anlayışının temelleri vardır onlarda. Tanrısal erke dayalı yönetim sistemi yücedir; dini de üstün bir zekânın kabul edilebileceği biricik dindir. Yalnızca o eriştirir, yalnızca o Tanrı'ya susatır insanı; öteki dinlerin kundak bezleri içine tıktığı tanrısal görkemi bağlarından o kurtardı. Tanrı'yı olduğu yerde bıraktı; sayısız yapıtlarıyla yaratıklarını da, Katolik mezhebinin sonsuz yaşamından daha doğal, daha yakın bir geleceğe götüren art arda dönüşümlerle onun yörüngesinde topladı. Ne adalete, ne de merhamete sığmayan bir düzende, bir anda işleniveren bir günahın cezasını sonsuza dek çektirdiği için onu kınayan yufka yürekli insanların suçlamalarından akladı Tanrı'yı. Her insan başka bir yaşama geçip geçemeyeceğini, bu dünyanın bir anlamı olup olmadığını bilebilir. Bu deneye ben de girişmek istiyorum. Kudüs'ün haçı, Mekke'nin kılıcı kadar, bu girişim de dünyayı kurtarabilir. Onların ikisi de çölün çocuğuydu. İsa'nın otuz üç yıllık yaşamından yalnızca dokuz yılını biliyoruz; yaşamının şanlı bölümünü sessiz sedasız geçen öbür bölümü hazırlamıştı oysa. Öyleyse benim de çöllere düşmem gerek!"

Tüm zorluklarına karşın, Lambert'in gençliğini, çocukluğumun yegâne güzel saatlerini, tatlı anılarını borçlu olduğum bu gizlide kalmış yaşamı anlatmaya çalıştım şimdiye dek. Bu iki yıl bir yana, gerisi hep üzüntüyle, sıkıntıyla geçti. Daha sonraları mutlu olduysam da her zaman bir eksiklik vardı bu mutlulukta. Sözü fazla uzattım, biliyorum; ama eğer Lambert'in yüreğinin ve beyninin derinliklerine dalmasaydım –ki bu iki sözcük, onun *iç yaşamının* sayısız biçimlerini tanımlamada çok yetersiz kalıyor– düşünsel yaşamının ikinci bölümünü kavramak neredeyse olanaksızlaşırdı. Herkes gibi ben de bilmiyorum

bu ikinci bölümü; yalnızca birkaç saat içinde gözlerimin önünde gelişen gizemli çözümüne tanık oldum. Öyle umuyorum ki bu kitabı henüz ellerinden bırakmamış olanlar, bundan sonra anlatacağım ve her şeyiyle –sonuyla bile– olağanüstüye ulaşan bu yaratığın, daha doğrusu bu başlı başına yaradılışın bir tür ikinci yaşamını oluşturan olayları daha kolay anlayacaklardır.

Louis, Blois'ya dönünce, dayısı onu elinden geldiğince oyalamaya çalıştı. Ama zavallı papaz bu tutucu kentte tam bir cüzamlı gibi yaşıyordu. Bir devrimciyi, bir yeminliyi, kimse yanına yanaştırmak istemiyordu. Bu yüzden özgür düşünceli, vatansever, anayasa yanlısı sayılan kimselerle görüşüyor, gidip bunlarla *whist* ya da *boston*[28] oynuyordu. Dayısının kendisini tanıştırmaya götürdüğü ilk evde Louis genç bir kız tanıdı. Kız, kibarların uygunsuz bulduğu bu insanlarla durumu gereği görüşüyordu; yoksa pek zengindi ve ileride ülkenin en soylularından biriyle evlenebilirdi. Matmazel Pauline de Villenoix büyükbabasının biriktirdiği büyük bir servetin biricik mirasçısıydı. Büyük babası Salomon adında bir Yahudiydi ve Yahudilerin âdetlerini dinlemeyerek yaşlılığında Katolik bir kadınla evlenmişti. Bu evlilikten bir oğlu olmuş, çocuk anasının dinince büyütülmüştü. Babası ölünce küçük Salomon, zamanın deyimiyle yağlı bir kuyruğa konmuş, Villenoix toprağını baronluğa çevirerek "de Villenoix" adını almıştı. Bay de Villenoix evlenmeden, ardında evlilik dışı doğmuş bir kız çocuk bırakarak öldü. Vasiyetinde bu kıza servetinin büyük bir bölümünü, bu arada Villenoix toprağını bıraktı; amcalarından birini, Joseph Salomon'u da yetime "vasi" atadı. Bu yaşlı Yahudi, küçüğe öyle bağlanmıştı ki, ona onurlu bir evlilik yaptırmak için büyük özveriler göstereceğe benziyordu. Ama Matmazel de Villenoix'nın soyu ve taşranın Yahudilerle ilgili yerleşik önyargıları hem vasisinin, hem de kendisinin zenginliğine karşın, haklı ya da haksız soylu adı verilen o kapalı sınıfa kabul edilmesine engel oluyordu.

Buna karşılık Bay Joseph Salomon, taşrada uygun bir kısmet çıkmazsa yeğeninin Paris'e gidip kendine özgürlükçü ya da kralcı meclis üyeleri arasından bir koca seçeceğini söylüyordu; mutluluğa gelince, zavallı vasi, evlenme anlaşmasının koşullarıyla yeğenini mutlu edebileceğini sanıyordu. Matmazel de Villenoix o sırada yirmi yaşındaydı. Parasından çok çarpıcı güzelliği, zekâsı, zarafeti sayesinde mutlu olabilirdi aslında. Yüzü saf Yahudi güzelliğinin özelliklerini taşıyordu; yumurta gibi düzgün yüz çizgilerinde öyle bir genişlik, öyle bir el değmemişlik duygusu vardı ki erişilmez görünüyordu insana; Doğu'nun bütün güzellikleri, göğünün duruluğu, toprağının parlak renkleri, yaşamının dillere destan zenginliği, bu çizgilerde soluk alıp veriyordu. Gözleri çok güzeldi; gözkapakları iri, kirpikleri uzun ve kıvrıktı. Alnında Kutsal Kitap'a özgü bir masumluk parıltısı vardı. Teni kimi hahamların giydiği giysiler gibi duru beyazdı. Çoğu zaman kendi dünyasında sessiz yaşardı; ama tavırlarında, hareketlerinde gizli bir zarafet sezilir, konuşmasından kadınlığın okşayıcı, tatlı zekâsı taşardı. Öte yandan kadınların umursamazlık çağlarında yanaklarını renklendiren o pembelik, o gül rengi tazelik yoktu yüzünde. Bu renklerin yerini hafif kırmızılıkla karışık bir esmerlik alıyor, bu da Matmazel de Villenoix'nın enerji dolu, sinirli bir insan olduğunu gösteriyordu; erkekler çoğu kez kadınlarda bu niteliklerden hoşlanmazlar; ama kimilerine göre de bunlar duygulu insanlara vergi bir saflığın ve gururlu tutkuların belirtisidir. Lambert, Matmazel de Villenoix'yı görür görmez bu biçimin ardında gizlenen meleği sezdi. Ruhunun zengin yetileri, esrime eğilimi, içindeki her şey sınırsız bir aşkla, delikanlılığın ilk aşkıyla ayaklandı; başka insanlarda bile onca hoyrat biçimler alan bu tutku, Lambert'in duygularındaki ateşli canlılık, düşünce biçimi ve yaşam tarzı yüzünden dayanılmaz hale geldi. Bu sevda zavallı çocuğun bütün varlığıyla atıldığı bir uçurum oldu. Öylesine bir uçurum ki akla zarar: Louis'nin onca güçlü, onca dayanıklı zekâsı bile içinde kayboldu gitti, işin o yanı baştan

başa gizem: Çünkü her şey insanların çoğuna kapalı o tinsel dünyada olup bitti; Lambert belki de bu dünyanın yasalarını kendi yıkımı pahasına öğrendi. Bir rastlantı beni dayısıyla ilişkiye geçirince, adamcağız Lambert'in o dönemde oturduğu odayı bana gösterdi. Yapıtlarından bir iki iz bırakmıştır diye umuyordum orada. Acı karşısında duyulan, yaşlı insanlara vergi o incelikli saygıyla, ihtiyar karmakarışık kâğıtlara el sürmemişti. Bu kâğıtlar arasında Matmazel de Villenoix'ya verilmiş olamayacak kadar okunaksız birçok mektup buldum; sabırsızlık ve aşkın doğurduğu bir çılgınlıkla icat edilen bu stenografinin kargacık burgacık işaretlerini Lambert'in yazısını tanıdığım için –zamanın da yardımıyla– anlayabildim. Düşüncesini saptamada çok yavaş kalan satırların kargaşasının farkında olmadan, duygularına kapılıp yazmıştı. Bir zamanlar karmakarışık denemelerini yazarken de satırları çoğu kez birbirine karıştırdığı için yazılarını temize çekmek zorunda kalırdı; belki de düşüncelerine aldatıcı biçimler vermekten korkuyordu; ilkönceleri aşk mektuplarını da iki seferde yazıyordu. Aşağıya geçirdiğim beş mektubun anlamını keşfedip çıkarmama Lambert'in anısına duyduğum derin saygı ve bu tarz çalışmaların uyandırdığı bir tür heyecan yardım etti. Onun ateşli aşkından neredeyse dinsel bir inançla sakladığım bu kâğıtlardan başka bir şey de kalmadı. Matmazel de Villenoix, kendisine gönderilen gerçek mektupları, neden olduğu çılgınlığın bu canlı anılarını yırtıp atmış olmalı. Bu mektuplardan ilki tam anlamıyla bir karalamaydı ve hem biçim, hem de biçeminin güzelliğiyle, o çekinmeleri, o gönül acılarını, hoşa gitme isteğiyle uyanan o sayısız endişeleri, o ifade değişmelerini, ilk aşk mektubunu yazan bir delikanlının zihnine üşüşen düşüncelerdeki kararsızlığı gösteriyordu. Her cümlesi bir düşlemeden doğan, her sözcüğü uzun hülyalara yol açan ilk aşk mektubunu kim hatırlamaz? İlk aşk mektubunda en çılgın duygu bile, çok alçakgönüllü bir havaya bürünme gereğini duyar, bir kulübeye girmek için eğilen dev gibi, genç kız ruhunu

ürkütmemek için küçülür, alçalır. Hiçbir eski yazı uzmanı tirşe elyazmalarını elden geçirirken, benim acıyla ve sevinçle sakatlanmış bu anıtları inceler, derleyip toplarken duyduğum saygıyı duymamıştır ve aynı duyguları tanımış olanlar için ne kadar kutsaldır bu acı, bu sevinç!

I

"Matmazel, bu mektubu okuduğunuz zaman –okursanız eğer– yaşamım ellerinizde olacak. Çünkü sizi seviyorum ve benim için sevilmeyi ummak, yaşamın ta kendisi. İçimi dökmek için kullandığım bu sözcükleri başkaları kendilerinden söz ederken gözünüzden düşürdüler mi bilmem? Yine de sözlerimin doğruluğuna, güçsüz ama içten olduklarına inanabilirsiniz. İnsanın sevgisini böyle itiraf etmesi belki de doğru değil. Evet, yüreğimden yükselen bir ses, eğer dilsiz itiraflarım hoşunuza gitmezse bu sevdayı boğup öldürebilmem için, tutkum size erişinceye dek sessiz durmamı ya da –gözünüze girmeyi başarabilirsem– yüreğimi sözlerden daha iffetli bir aracıyla açmamı söylüyordu. Taze bir gönlü ürküten bu kaygıları uzun süre dinledikten sonra, ölüm halinde bir insanı boş yere inleten o içgüdüye uyarak size bu satırları yazıyorum şimdi. Yoksulluktan doğan gururumu susturabilmek, sizi benden ayıran önyargılar engelini aşabilmek için bütün cesaretimi toplamam gerekti. Sizi servetinize karşın sevebilmek için düşüncelerimden çoğunu içime gömdüm. Size bu mektubu yazarken, kadınların açıklanmasını olsa olsa yeni bir pohpohlama gibi gördükleri sevdaların doğurduğu o küçümsemeyle yüz yüze gelme tehlikesini de göze almak gerekmez miydi? Bir yandan aklımız yüreğimizdeki gizli umutların boşluğunu bin bir biçimde kanıtlar, bir yandan umut her şeye meydan okumamızı isterken, bu gizli düşüncelerin işkencesini, sıkıntısını yenebilmek için insanın bütün gücüyle mutluluğa doğru atılması, ışığa yönelen çiçek gibi sevda yaşamının çekiciliğine kapılması ve iyiden iyiye mutsuz olması

gerekiyor. Size sessiz sedasız hayranlıkla bakarken nasıl da mutluydum! Güzel ruhunuzu seyre dalmak, beni öylesine altüst ediyordu ki sizi görmenin ötesinde bir şey düşleyemiyordum. Hayır, eğer gideceğinizi haber almasaydım size açılmayı göze alamazdım. Tek bir sözcük bile, ne işkenceler çektirdi bana! Sonunda kederim size olan bağlılığımın derecesini gösterdi bana: Sınırsız bir bağlılıktı bu. Matmazel, sefaletimizin karanlığına bir parça ışık serpen, yeryüzünde bizi bekleyen o biricik mutluluğu yitirme korkusundan doğan acıyı siz hiç bilmeyeceksiniz ya da umarım hiç bilmezsiniz. Dün yaşamımın bende değil sizde olduğunu duyumsadım. Artık dünyada benim için tek bir kadın var, gönlümde de tek bir düşünce. Size karşı duyduğum sevginin beni nasıl bir karara sürüklediğini söylemeyi göze alamıyorum. Bana kendiliğinden gelmenizi beklediğim için, size mutsuzluğun tüm çekici yanlarıyla birlikte görünmek istemiyorum; soylu ruhları servetinkilerden daha çok etkilemez mi bunlar? Bu yüzden çok şeyi gizleyeceğim sizden. Evet, sevgiyi çok yüceltiyorum ben ve özüne yabancı düşüncelerle onu bozmak istemem. Ruhum ruhunuzun dengiyse, yaşamım safsa, soylu yüreğiniz sezer bunu ve beni anlarsınız! Kendisini mutluluğa inandıran kadının önünde erkeğin ilk adımı atması alnının yazısıdır. Ama en gerçek duyguyu bile, yüreğinizin anlaşılmaz eğilimlerine uymuyorsa geri çevirmek, o da sizin hakkınız; bunu biliyorum. Matmazel, eğer bana reva göreceğiniz yazgı, umduğum gibi çıkmayacaksa el değmemiş ruhunuzun inceliklerine, kadınlığın bilge merhametine sığınıyorum. Diz çöküp yalvarıyorum size: Mektubumu yakın, her şeyi unutun. Ruha bir daha silinmemecesine işleyen, saygılı bir duyguyla alay etmeyin. Öldürün yüreğimi, ama incitmeyin. İlk aşkımı, bu genç ve saf aşkı dile getiren sözler, genç ve saf bir gönülde yankılar bıraksın! Sonra da Cennet'in enginliğinde kaybolan dua gibi sönüp gitsin. Size minnet borçluyum aslında: Sizi seyrederken kendimi yaşamımın en tatlı düşlerine kaptırarak tadına doyulmaz saatler geçirdim.

Bu uzun, bu geçici mutluluğu bir iki genç kız alayıyla taçlandırmayın. Yanıt vermeyin sadece. Sessizliğinizi yorumlamayı bilirim ve beni bir daha görmezsiniz. Eğer her seferinde mutluluğu anlayıp her seferinde yitirmeye hüküm giyeceksem, o sürgün melek gibi, dilimde gökyüzü nimetlerinin tadı, bir acılar âleminde yaşayıp gideceksem, ne yapalım, sefaletimi gizlediğim gibi aşkımı da gizlerim. Elveda! Sizi Tanrı'ya emanet ediyorum, sizin için ona yakaracağım; size güzel bir yaşam bağışlamasını isteyeceğim; çünkü haberiniz olmadan sokuluverdiğim yüreğinizden kovulsam da, sizi hiçbir zaman bırakmayacağım. Yoksa bu mektuptaki kutsal sözlerin, bu ilk, belki de son kez yakarışın ne değeri olurdu. Eğer sizi bir gün unutursam, sevmezsem –mutlu olsam da olmasam da– bu çektiğim sıkıntıları hak etmiş olmaz mıyım?"

II

"Demek kalıyorsunuz! Demek ben, zavallı biçare, seviliyorum. Sevgili Pauline, siz ki gençsiniz, güzelsiniz, bütün dünyayı önünüzde dize getirmişsiniz, beni seçtiğinizi bildirmek için gözlerinizi bana çevirdiğinizde o bakışlardaki gücü –ki ben bakışların gücüne inanırım– bilemezsiniz. Ne kadar mutlu olduğumu anlamanız için size yaşamımı anlatmam gerekecek. Geri çevrilseydim, benim için her şey bitmişti. Çok acı çekmiştim. Evet, sevgilim, bu iyiliksever, bu görkemli sevda, ruhumun mutluluğa erişmek için harcadığı son çabaydı; öyle bir ruh ki yararsız çalışmalar yüzünden kolu kanadı kırılmış, beni benden kuşkulandıran kaygılarla tükenmiş, ölümü göze aldıran umutsuzluklarla yenmiş bitirilmişti. Hayır, uğursuz düş gücümün bana ettiğini kimseler bilmez; beni sık sık ta göklere çıkarır, sonra da baş döndürücü bir yükseklikten aşağı bırakıverir. İçimde kimi güç atılımları, özel bir görüş berraklığının seyrek ve gizemli bir iki belirtisi, kimi zaman, elimden hiçbir şeyin kurtulamayacağını söyler bana. O zaman düşüncemle

dünyayı sarar, yoğurur, dilediğim kalıba sokar, kavrar, anlar ya da anladığımı sanırım. Ama ansızın tek başıma uyanır, kendimi sonsuz bir gecenin içinde cılız, önemsiz bulurum. Görür gibi olduğum ışıklar aklımdan silinmiştir. Yardımıma koşan olmaz, sığınacağım bir yürek de yoktur ortalıkta. Tinsel yaşamımın bu yıkımı maddesel yaşamımı da etkiler. Yaradılışım beni düşüncenin korkunç aydınlığına nasıl savunmasızca teslim ediyorsa, mutluluğun sevincine de öyle kaptırır; ama düşünce, çözümlemeleriyle bu sevinci elimden alıverir. Yıkımı da, başarıyı da aynı durulukta görebilme, bu zavallı yeti, o andaki inancıma göre beni ya mutlu, ya mutsuz eder. Örneğin, sizinle karşılaşınca, melek yaradılışlı biriyle karşı karşıya olduğumu hemen sezdim; ateşler içindeki ciğerlerime bu iyileştirici havayı dolduruyor, içimden insanı hiç aldatmayan o sesin mutlu bir yaşam muştuladığını duyuyordum; ama aynı zamanda bizi ayıran bütün engellerin de farkına vardım, yaşamımda ilk kez dünyayı saran önyargıları keşfettim, bunları tüm küçüklükleriyle, olduğu gibi kavradım ve mutlu olma umudunun verdiği heyecan bu engellerin korkusu önünde hiç kaldı. Hemen o korkunç tepkiyi duydum: Açılmakta olan ruhum kendi kendinin üstüne büzüldü; dudaklarımda sizin sayenizde beliren gülümseme, birdenbire acı bir kasılmaya döndü. Birbirinin tersi bin duyguyla kanım kaynarken buz gibi durmaya çalıştım. Sonunda, bastırılmış iç çekmelerle, karşılık görmeyen açılmalarla geçen yirmi üç yılın beni bir türlü alıştıramadığı, o insanı kemiren sızıyı duydum yine içimde. İşte Pauline, bana mutluluğu muştulayan bakışınız yaşamımı bir anda ısıttı, bütün dertlerimi sevince çevirdi. Keşke daha çok acı çekseydim. Aşkım ansızın büyüdü. Ruhum güneşin uğramadığı büyük bir ülkeydi; bakışınızla bu ülkeye ışık doldu birdenbire. Sevgili tanrısal varlık! Siz, dayısından başka kimsesi olmayan bir yetimin her şeyi olacaksınız. Şimdiden varım yoğum, baştan başa dünyamsınız, baştan başa ailem olacaksınız. O iffetli, o cömert, o utangaç bakışla bana insanın erişebileceği bütün

erdemleri vermediniz mi? Evet, bana inanç verdiniz, inanılmaz bir cesaret verdiniz. Artık girişemeyeceğim şey yok. Blois'ya kolum kanadım kırık dönmüştüm. Paris'in göbeğinde beş yıllık bir eğitim, bana dünyayı zindan etmişti. Koskoca bilimleri kavrıyor, ama onlardan söz etmeyi göze alamıyordum. Şanı şöhreti, gerçekten büyük bir ruhun ilgilenmemesi gereken bir şarlatanlık sayıyordum. Düşüncelerim, gazete sütunlarında boy gösterecek, aşağı gördüğü aptallarla yüksekten konuşacak kadar becerikli bir adamın koruması altında ortaya çıkabilirdi ancak. Bende bu cesaret yoktu. Kimsenin hiçbir zaman bana kulak vermeyeceğini düşünerek, umutsuz, kalabalığın yargılarından yılmış, yuvarlanıp gidiyordum. Hem çok küçük, hem de çok büyüktüm. Başkaları nasıl utanılacak şeylerini gizlerlerse, ben de düşüncelerimi gizliyordum. Gerçek mutluluğa bir şey katmadığına bakarak, bilgiyi de aşağı görüyordum artık. Ama dünden beri her şeyim değişti. Sizin için şöhret basamaklarını tırmanmak, yeteneğin bütün utkularını kazanmak istiyorum şimdi. Başımı dizinize dayarken istiyorum ki bütün gözler bize çevrilsin, sevgim bütün düşüncelere, bütün güçlere sahip olsun. Ünlerin en büyüğü, dehadan başka hiçbir gücün yaratamayacağı bir nimettir. İstersem ayaklarınızın ucuna defne taçlarından bir yatak serebilirim. Ama eğer bilimin sessiz alkışları size yeterli gelmezse, Kılıcın ve Sözün gücü de var bende; başkalarının sürünerek ilerlediği o onur ve yükselme tutkusu yollarında da at oynatabilirim. Söyleyin Pauline, ne olmamı isterseniz olacağım. Demir gibi istencimin yapmayacağı şey yok. Seviliyorum! Bu düşünceyle silahlandıktan sonra her şeye boyun eğdiremez mi insan? Her şeyi isteyen, her şeyi elde eder. Başarının ödülü siz olun, yarın er meydanına atılırım. Yeniden bana öyle bakmanız için uçurumların en derinini aşarım. Şövalyelerin dillere destan öykülerini, *Binbir Gece*'nin en olmayacak masallarını açıkladınız siz bana. Şimdi aşkın en olağanüstü abartmalarına, kölelerin özgürlüklerini ele geçirmek uğruna girişecekleri her şeyin

başarıyla sonuçlanacağına inanıyorum. Siz benliğimde uyuklayan bin çeşit erdemi, sabrı, katlanmayı, gönlün ve ruhun bütün güçlerini ayaklandırdınız. Hem sizin sayenizde, hem de –ne güzel bir duygu– sizin için yaşıyorum. Artık benim için yaşamda her şeyin bir anlamı var. Her şeyi, zenginlik gururunu bile anlıyorum. Bir bakıyorum, Hindistan'ın bütün incilerini serpmişim ayaklarınızın ucuna; kimi zaman en güzel çiçeklere, kimi zaman en yumuşak kumaşlara uzandığınızı düşlüyorum; yine de dünyanın tüm zenginliklerini, tüm görkemini size sunulacak kadar değerli görmüyorum; meleklerin çalgılarından çıkardıkları sesleri, gökyüzündeki yıldızlardan dökülen ışıkları ele geçirmek isterdim sizin için. Ey boş yere çırpınan zavallı şair! Size elimde olmayan zenginlikleri bağışlayacağımı söylüyorum; oysa hep, hep sizin için çarpacak yüreğimden başka verecek bir şeyim yok. Varım yoğum gönlümde. Ama sonsuz bir minnet duygusunda, sarsılmaz bir mutlulukla durmaksızın değişen bir gülümsemede, seven ruhunuzun isteklerini anlamaya çalışan aşkımın sürekli özeninde de hazineler gizli değil midir? Her zaman anlaşabileceğimizi bize tanrısal bir bakış bildirmedi mi? Artık her akşam Tanrı'ya dua edeceğim, sizinle dolu bir dua. 'Tanrım sen Pauline'imi mutlu et' diyeceğim. Ama yüreğim nasıl sizinse, günlerim de sizin olmayacak mı? Hoşçakalın, sizi ancak Tanrı'ya emanet edebilirim."

III

"Pauline! Söyle bana, dün hoşuna gitmeyen bir şey mi yaptım? Sevdiğimiz birinin açtığı yaralara gizlice katlanmamızı sağlayan o sevda gururundan vazgeç. Azarla beni! Dünden beri, belli belirsiz bir seni kırmış olma korkusu, onca zengin, onca tatlı bir yaşam sunduğun gönlüme hüzün serpiyor. İki ruhun arasına giren incecik bir perde, kimi zaman tunçtan bir duvar oluverir. Aşkta suçun hafifi yoktur. Madem bu güzel duygunun bütün inceliklerini biliyorsunuz,

bütün acılarımı da duymanız gerekir; ağızdan kaçmış bir iki sözcükle incinmemeniz için ikimiz de elimizden geleni yapmalıyız. Biricik hazinem! Eğer ortada bir kusur varsa, bu kusur bendedir büyük olasılıkla. Bir kadın yüreğini sevecenliğin tüm genişliği, bağlılığın tüm zarafeti içinde anladığımı ileri sürecek kadar kendini beğenmiş değilim; yalnızca yüreğinin sırları arasından bana göstermek istediğin şeylerin değerini anlamaya çalışacağım her zaman. Söyle bana, yanıt ver bana hemen! Bir kusur etmiş olma duygusunun verdiği bu hüzün çok korkunç; bütün yaşamı sarıyor, insanı her şeyden kuşkuya düşürüyor. Bu sabah çukur yolun kıyısında oturdum kaldım; Villenoix'nın kulelerini seyrettim; bir türlü çitimize kadar gitmeyi göze alamadım. O anda içimden geçenleri bir bilsen! Soluk görüntüsüyle dertlerimi artıran külrengi göğün altında gözümün önünden ne hayaller uçuştu. Uğursuz önsezilere kapıldım. Seni mutlu edememekten korkuyorum. Sana her şeyi söylemeliyim sevgili Pauline. Öyle anlar var ki canımın çekildiğini duyar gibi oluyorum. Elden ayaktan düşüyorum sanki. İşte o zaman her şey ağır geliyor bana; bedenimin her zerresi hareketsizleşiyor, duyularım gevşiyor, bakışım yumuşuyor, dilim buz kesiliyor, düş gücüm sönüyor, arzularım ölüyor, insanlık gücüm tek başına kalıyor. O sırada güzelliğinin tüm görkemi içinde yanımda olsan, en ince gülümsemenle gülsen, en tatlı sözlerini söylesen, yine de kötü bir güç gözlerimi kör eder, ezgilerin en doyulmazını bir uyumsuzluk gibi gösterir bana. O anlarda önüme nerden çıktığı belirsiz, mantıkçı bir cin dikiliyor; bana en gerçek gibi görünen zenginliklerin altındaki hiçliği gösteriyor ya da en azından bana öyle geliyor. Bu insafsız şeytan 'Peki! Ya sonra?' diyerek bütün çiçekleri biçiyor, en tatlı duygularla alay ediyor; ilkelerini açığa vurarak en güzel yapıtı solduruyor; olup bitenlerin işleyiş biçimini güzel sonuçlarını gizleyerek açıklıyor. Kötü bir meleğin varlığımı ele geçirdiği bu korkunç anlarda, tanrısal aydınlığın bilmediğim bir nedenle ruhumda söndüğü bu dakikalarda boynum

bükülüyor, acı çekiyorum; dilsiz olmak, sağır olmak istiyorum, ölümü bir dinlenme gibi görüp ölmek istiyorum. Bu kuşku, bu kaygı saatleri belki de gerekli; beni avuç avuç düşünceler derdiğim göklere ulaştıran atılımlardan sonra, en azından böbürlenmemeyi öğretiyorlar; çünkü hep, zekânın geniş kırlarında uzun uzun dolaştıktan, ışıklı derin düşüncelere daldıktan sonra, yorgun argın geri döndüğümde gömülüyorum bu karanlıklara. O sırada, meleğim, bir kadın, sevgimden kolayca kuşku duyar, en azından duyabilir. Geçici bir hevese kapılmış, hasta ya da hüzünlü olabilir ve ince bir sevecenliğin gönül alıcı nimetlerini isteyebilir benden; oysa onu avutmak için yüzüne bakacak gücüm bile yoktur. Sana bunu söylemekten utanıyorum Pauline, o anda seninle ağlayabilirim ama hiçbir şey beni güldüremez. Oysa bir kadın, acılarını gizleyecek gücü sevgisinde bulur. Çocuğu için de, sevgilisi için de acı çekerken gülmesini bilir. Senin için Pauline, kadınlığın bu yüce inceliklerine öykünemez miyim acaba? Dünden beri kendi kendimden kuşku duyuyorum. Bir kez hoşuna gitmeyiverdim, seni anlamadım diye, uğursuz şeytanımın beni böyle sık sık güzelim dünyamızdan alıp götürmesinden korkuyorum şimdi. Acaba bu korkunç dakikalar daha da çoğalacak mı? Acaba sınırsız aşkım, yaşamımdaki kötü saatlerin elinden kurtaramayacak mı beni, yoksa onlar benim alnımın yazısı mı? Ölümcül sorular! Güç –eğer içimde duyduğum şey güçse– ölümcül bir armağanmış. Pauline, benden uzaklaş, bırak beni! Benim yüzümden mutsuz olduğunu bilmektense dünyanın bütün acılarına katlanmayı yeğlerim. Ama belki de yanımda onu kovacak beyaz, güzel eller olmadığı için ruhumu ele geçiriyor şeytan. Hiçbir zaman bir kadın, avutmalarının merhemini sürmedi tenime; bu yüzden bilmiyorum, bu bezginlik anlarında aşkın başımın üstünde kanat çırparak ruhuma yeni yeni güçler verip veremeyeceğini. Bu amansız yazgı belki de yalnızlığımın bir meyvesi; zenginliklerinin bedelini görülmedik acılarla ödeyen, yüzüstü bırakılmış ruhun sancılarından biri. Hafif hazlara hafif acılar yaraşır;

uçsuz bucaksız mutluluklara da görülmemiş sıkıntılar. Ne korkunç bir yargı! Eğer doğruysa, biz ki insanlığı aşan bir mutluluk içindeyiz, korkudan titrememiz gerekmez mi? Eğer doğa verdiği şeyin tam karşılığını isterse, hangi ateşlere yanacağız kim bilir? En bahtlı sevgililer, gençliklerinin, aşklarının ortasında birlikte ölüp gidenlerdir. Ne acıklı! Yoksa gönlüm kötü bir gelecek mi sezinliyor? Kendimi yokluyorum, dinliyorum: Sana en hafifinden de olsa kaygı verebilecek bir şey mi var bende? Belki de bencil bir aşkla seviyorum seni. Sevgimin gönlüne serpeceği tatlılık, belki de sevgili başına açacağım sıkıntıların yanında hiç kalacak. Ya içimde amansız bir güç var da ben ona kapılmışsam, ya sen ellerini birleştirip dua etmeye hazırlanırken ben lanet okuyacaksam, ya seninle bir çocuk gibi oynamak için dizlerinin önüne çökmek isterken kimi acıklı düşünceler beni pençesine alacaksa, bu isteklerinin sonu gelmeyen, tuhaf cini kıskanmayacak mısın? İyice anlıyor musun, ruhum benim, her şeyimle senin olamamaktan korktuğumu, seni ölümsüz düşüncem haline getirebilmek, tatlı aşkımızda güzel bir yaşam, güzel bir şiir görebilmek, bu aşkın içine ruhumu savurmak, bu aşkta bütün gücümü tüketmek ve saatlerin bize borçlu olduğu sevinci istemek için, dünyada şan, şöhret, taht ne varsa hepsini bir yana bırakabileceğimi anlıyor musun? Bak işte bütün aşk anılarım canlandı; kederimin bulutları neredeyse dağılır. Hoşça kal. Daha çok senin olmak için seni bırakıp gidiyorum. Sevgili ruhum benim, gönlümün yeniden dinginliğe kavuşması için senden bir sözcük, bir söz bekliyorum. Pauline'imi üzdüm mü, yoksa yüzündeki belirsiz bir ifade mi aldattı beni, bileyim. Mutluluk içinde geçen tüm bir yaşamdan sonra bile, bir gün sana yüzümde aşkla dolu bir gülümseme, dilimde baldan tatlı sözler olmadan gelmiş olmakla suçlamak istemem kendimi. Benim için Pauline, insanın sevdiği kadını incitmesi ağır bir suçtur. Doğruyu söyle. Soylu bir yalanla gönlümü almaya kalkma, ama suçumu bağışlarken de zalim davranma."

MEKTUP PARÇASI

"Böylesine eksiksiz bir bağlılık, mutluluk mudur acaba? Evet, çünkü uzun acı yılları bile, bir saatlik aşkın karşılığını ödeyemez. Dün yüzünde beliren keder, duvara düşen gölge hızıyla geçti ruhumdan. Hüzünlü müydün, yoksa acı mı çekiyordun? Ben acı çektim. Bu üzüntünün nedeni ne? Çabuk yaz bana. Nasıl oldu da anlayamadım! Demek düşüncelerimiz daha bütünüyle birleştirmemiş bizi. Senden ister iki fersah uzakta olayım, ister bin fersah uzakta, üzüntülerini, acılarını duyumsamalıyım. Yaşamım yaşamına yüreğimiz bir, düşüncemiz bir, yaşamımız bir olacak kadar yakından bağlanmadıkça seni sevdiğime inanamam. Senin yanında olmalıyım, gördüğünü görmeliyim, duyduğunu duymalıyım, seni düşüncemle izleyebilmeliyim. Arabanın devrildiğini, yaralandığını ilk ben bilmedim mi? Ama o gün senden ayrılmamıştım ki, seni görüyordum. Dayım niçin sarardığımı sorunca: 'Matmazel de Villenoix düştü,' diye yanıt vermiştim. Dün neden ruhunu okuyamadım öyleyse? Yoksa bu üzüntünün nedenini benden saklamak mı istiyorsun? Yine de beni iliklerime kadar donduran şu uğursuz Salomon'a boş yere beni övdüğünü sezer gibi oldum. Bu adam bizim dünyamızdan değil, neden başkalarının mutluluğuyla hiçbir benzerliği olmayan mutluluğumuzun dünya yasalarına uymasını istiyorsun? Ama senin bin bir çeşit çekingenliğini, utancını, dinsel düşüncelerini, boş inançlarını o kadar çok seviyorum ki, en küçük isteğine bile karşı gelemem. Senin her yaptığın iyidir; hiçbir şey düşüncen kadar saf olamaz; tanrısal ruhunu yansıtan yüzünün güzelliğine hiçbir şey erişemez. Yollara düşüp, bana bağışladığın o tatlı ana kavuşmadan önce mektubunu bekleyeceğim. Ah, sonunda şatonun kulelerini, dostumuz, biricik sırdaşımız Ay'ın ışıklarıyla çevrili görünce yüreğimin nasıl çarptığını bilemezsin!"

IV

"Elveda şan şöhret, elveda gelecek, elveda bir zamanlar düşlediğim yaşam! Artık sevgilim, benim için şan şöhret senin olmak, sana yaraşır olmak; geleceğim bütünüyle seni görme umudunda. Ya yaşamım? Ayaklarının ucunda kalmak, bakışlarının önünde uyumak, benim için yarattığın göklerin havasını alabildiğine ciğerlerime doldurmak dışında ne amacı olabilir yaşamımın? Sen ki bana şu baş döndürücü sözleri söyledin: 'Acılarını istiyorum' dedin; bütün gücüm kuvvetim, bütün düşüncem senin olmalı artık. Çalışmaya saatler ayırmak, insanlara düşünce, şairlere şiir üretmek, aşkın sevinçlerinden, mutluluğun zamanından, tanrısal ruhunun duygularından çalmak olmaz mı? Hayır hayır, hayatım, her şeyimi sana saklamak, ruhumun bütün çiçeklerini sana getirmek istiyorum. Yeryüzünün ve aklın hazineleri arasında senin onca saf, onca zengin yüreğine yaraşacak kadar güzel, ona sunulabilecek kadar görkemli ne var? Kimi zaman ben de o yüreğin yanına kendiminkini koymaya kalkışıyorum. Evet, zaman zaman senin kadar sevmeyi bildiğimi sanma gururuna kapılıyorum. Ama hayır, sen bir *melek-kadın*'sın: Duygularının dışavurumu her zaman çok daha etkileyici, sesin çok daha uyumlu, gülüşün çok daha zarif, bakışların çok daha saf; ben sana erişemem. Evet, bırak da seni benim yaşadığım evrenden üstün bir evrenin yaratışı gibi düşüneyim. Sen oradan geldiğin için gururlan, ben sana yaraşır olduğum için gururlanayım; hem benim gibi zavallı bir mutsuza gelmekle belki de göklerden düşmüş sayılmazsın. Evet, bir kadının çekilebileceği en güzel yer, baştan başa onun olan bir yürekse, sen benim yüreğimin sultanı kalacaksın her zaman. Hiçbir düşünce, hiçbir eylem karartamaz bu yüreği, bu zengin tapınağa gölge düşüremez; yeter ki sen orada yaşamak iste! Ama zaten hep orada kalmayacak mısın: *Şimdi ve her zaman?* ET NUNC ET SEMPER! sözünü bana söyleyen sen değil misin? Ayin kitabının Tanrı'ya da, sana da yakışan bu sözlerini resminin altına yazdım. Tanrı nasıl *şimdi ve her zaman* varsa, aşkım da öyle olacak. Hayır, bu kadar büyük, sonsuz, sınırsız

bir şeyi hiçbir zaman tüketemem ben. Sana karşı içimde beslediğim duygu böyle bir şey; nasıl parçalarından birini ölçerek bir oylumun büyüklüğünü kestirebiliyorsak, bu duygunun ölçülmez genişliğini de öyle anlıyorum. Tek bir hareketini, tek bir tümcenin vurgusunu anımsayarak anlatılmaz hazlar duydum, tadına doyulmaz hayallerle dolu saatler geçirdim. Demek ağırlıklarıyla beni ezip öldürecek anılarım olacak; bir tatlılık, bir mutluluk havası içinde geçen tek bir saatin anımsanması bile şimdiden beni sevinçten ağlatıyor, ruhuma işliyor, benim için mutluluğun tükenmez kaynağı oluveriyor. Sevgi meleklerin yaşamıdır! Seni görmekten aldığım hazzı hiçbir zaman tüketemem gibi geliyor bana. Hazların en alçakgönüllüsü olsa da bir türlü doyulmayan bu haz, meleklerle ruhların Tanrı'nın yüzünü nasıl sonsuza dek seyredebileceğini gösterdi bana: Eğer Tanrı'nın varlığından da, senin gözlerinden, heybetli alnından, ruhunu tanrısal bir biçimde yansıtan güzel yüzünden dağılan o hep yeni duygularla dolu parıltıya benzer bir ışık saçılıyorsa, bundan daha doğal ne olabilir; ruh, bu öteki-ben, hiç bozulmayan saf biçimiyle aşkımızı ölümsüz kılacaktır böylece. Aşkımın minnet dolu güzelliklerini sana anlatmak için bu kullandığımdan başka bir dil olsaydı keşke; ama eğer bizim yarattığımız bir dil varsa, bakışlarımız canlı sözlerse, yüreğin bu onca ateşli, onca dokunaklı sorularını ve yanıtlarını gözlerimizden okuyabilmek için birbirimizi görmemiz gerekmez mi? Bana bir akşam, konuşmadığım bir sırada: 'Susun!' demiştin. Anımsıyor musun sevgilim? Böyle uzakta, yalnızlığın karanlıklarına gömüldüğüm zaman –tanrısal duyguları anlatmada yetersiz kalsalar da– yine insanların sözcüklerini kullanmak zorunda değil miyim? O sözcükler hiç olmazsa bu duyguların açtığı derin izleri belirtiyor, tıpkı Tanrı'nın gizemli varlığına ilişkin düşüncelerimizi eksik bir biçimde özetleyen Tanrı sözcüğü gibi. Oysa seni düşündüğüm zaman, yaşamımı yaşamında eriten o tadına doyulmaz kucaklayışı betimleyebilmek için –bilginin, dilin sonsuzluğuna karşın–

yine de uygun sözleri bulamıyorum. Mektubumu bitirip yazmayı bıraktığımda, senden ayrılmadığıma göre, son söz olarak ne demeli? "Elveda" ne demek, ölüm demek değilse? Hem ölüm bir veda mıdır acaba? Öldüğümde ruhum ruhuna daha içten kaynamayacak mı? Ey benim sonsuz düşüncem! Bir zamanlar diz çöküp yaşamımı, yüreğimi verdim sana. Ruhumda sunmadığım duygu çiçeği mi kaldı? Şimdi yenisini nereden bulayım? Hem bu, baştan başa senin olan bir şeyin yalnızca bir parçasını sana göndermek olmaz mı? Sen benim geleceğim değil misin? Geçmiş için bilsen ne kadar yanıyorum! Artık elimizden çıkan bu yılları olduğu gibi sana vermeyi, şimdi yaşamıma nasıl hükmediyorsan onlara da öylece hükmetmeni isterdim. Ama senden önceki yaşamımın ne değeri var? Bütünüyle bir hiçti, çektiğim onca acı olmasaydı eğer."

MEKTUP PARÇASI

"Sevgili meleğim, dün ne tatlı bir akşam geçirdik! Ne zenginlikler varmış senin sevgili gönlünde! Demek senin aşkın da benimki gibi bitip tükenmek bilmeyecek. Her sözcüğün bana yeni sevinçler getiriyor, her bakışın onlara başka bir derinlik katıyordu. Yüzündeki dinginlik sınırsız ufuklar açıyordu düşüncelerimize. Evet, o sırada her şey gökyüzü gibi engin, mavilik gibi tatlıydı. O taptığım yüz çizgilerinin inceliği, bilmem nasıl bir büyüyle, ellerinin, kollarının, bedeninin, güzel, hafif hareketlerine vuruyordu. Senin baştan başa zarafet ve sevgi olduğunu bilirdim ama zarafetinin böylesine çeşitli olduğunu bilmezdim. Her şey şehvete kapılmamı, bir kadının –herhalde zorla alınsın diye– her zaman reddettiği o ilk lütufları istememi kolaylaştırıyordu. Ama hayır, sen sevgili ruhum, hayatım! Sevgime bağışlayabileceğin şeyi hiçbir zaman önceden kestiremezsin; belki de istemeden verirsin kendini. Sen yapmacık bilmezsin, yüreğini dinlersin yalnızca. Sesinin tatlılığı temiz havanın, sakin göklerin yumuşacık uyumuna

nasıl da karışıyordu! Ne bir kuş sesi, ne bir esinti; yalnızlık ve biz. Günbatımının kıpırtısız dallara vuran güzelim renkleri, o hem ışık hem gölge renkler ürpertmiyordu bile yaprakları. Sen ki çeşit çeşit duygularla doluydun, bana yanıt vermemek için gözlerini sık sık gökyüzüne kaldırıyordun, sen bu tanrısal şiiri duyumsadın. Sen ki hem gururlu hem güler yüzlüsün, hem alçakgönüllü hem buyurgansın, ruhta, düşüncede kendini bütünüyle verirsin de en çekingen okşamadan kaçınırsın! Ey yüreğin tatlı hoppalıkları! Çocuklar gibi yarı kekeleyerek söylenmiş o güzel sözlerin cıvıltısı, titreyişi bugün de kulaklarımda; ne vaatti bunlar, ne de itiraftı; sevdayı üzüntüsüz, kaygısız, en güzel umutlarıyla baş başa bırakan sözlerdi. Ne temiz bir anı bu insanın yaşamında! Ruhun bütün çiçekleri bir anda açmıştı ve bir hiç hepsini soldurabilirdi; ama o sırada her şey canlandırıyor, besliyordu onları. Hep böyle olacak değil mi sevgilim? O anın canlı, taptaze lezzetlerini şimdi, bu sabah anımsadıkça, ruhumda öyle bir mutluluk duyuyorum ki, bana gerçek aşkı sonsuz ve her zaman yenilenen bir duyumsamalar denizi gibi gösteriyor; insan bu denize gittikçe artan bir zevkle dalıyor. Her gün, her söz, her okşama, her bakış akıp geçmiş sevincinin bedelini bu denize katmalı. Evet, hiçbir şeyi unutmayacak kadar büyük yürekler, her çarpışta, hem geçmişin tüm mutluluklarıyla, hem de geleceğin vaat ettiği bütün mutluluklarla yaşamalı. Bir zamanlar düşlediğim şeyler bugün gerçek oldu işte. Yeryüzünde bir melek karşıma çıktı; belki de bütün acılara katlandığım için bütün mutlulukları vererek ödüllendirdi beni. Ey cennetlerin meleği, bir öpücükle selamlıyorum seni.

Gönlümden yükselen bu ilahiyi sana yolluyorum, yollamam da gerekiyordu. Ama sana duyduğum minneti, yüreğin bütün İncil'ini tanrısal bir söze, 'İnanın!' sözcüğüne sığdıran sen sevgilime, yüreğimin her gün adadığı sabah dualarını anlatması pek de kolay olmayacak."

V

"Demek, sevgilim, bir engel kalmadı! Artık her gün, her saat, her an, hep birbirimizin olabileceğiz. Şimdi nasıl, seyrek ve kaçamak anlarda mutlu oluyorsak, yaşamımızın her gününü öylece mutluluk içinde geçirebileceğiz artık. Demek ki onca saf, onca derin duygularımız, düşlerime giren o binlerce okşamanın doyulmaz biçimine bürünecek. Küçücük ayağın benim için soyunacak, her şeyinle benim olacaksın. Bu mutluluk beni öldürüyor, eziyor. Başım çok zayıf, düşüncelerimin hoyratlığına dayanamayıp çatlayacak. Ağlıyorum, gülüyorum, deli gibi seviniyorum. Her haz ateşli bir ok gibi delip geçiyor beni, yakıyor. Düş gücüm şehvetin sayısız ve garip biçimlerine büründürerek geçiriyor seni, büyülenmiş, kamaşmış gözlerimin önünden. İşte tüm yaşamımız burada, karşımda; en coşkun yanlarıyla, dinginliğiyle, sevinciyle; kaynıyor, yayılıyor, uyuyor; sonra genç ve taptaze uyanıyor. İkimizi birbirimizin olmuş görüyorum; aynı adımlarla yürüyor, aynı düşünceyle yaşıyoruz; hep birbirimizin yüreğinde, uzaktan uzağa sesleri alıp yineleyen yankı gibi anlaşıyoruz, uyuşuyoruz, insan her dakika yaşamını böyle kemirirse uzun süre yaşayabilir mi bilmem? İlk kucaklaşmada ölecek miyiz acaba? İkimizde de takat bırakmayan o tatlı akşam öpücüğüyle ruhlarımız şimdiden birbirine karışırsa bunun sonu neye varır? Tüm isteklerimin çözümü, ayrılık saatlerinde ruhumdan taşan ve gönlümde pişmanlıklar gibi gizlenen bunca duanın güçsüz sözcüsü o kısacık öpücük! Sen şatoya dönerken ayak seslerini dinlemek için geri gelip çitin altına yatıyordum, bundan sonra seni bir şey yaparken, gülerken, oynarken, konuşurken, yürürken istediğim gibi seyredeceğim. Ne sonsuz bir sevinç! Seni öyle gidip gelirken gördükçe ne hazlar duyduğumu bilemezsin; bu derin heyecanları duyabilmek için erkek olmak gerek. Hareketlerinden her biri, sevinçli ya da uykuya dalmış çocuğunu seyreden bir ananın duyduğu hazzın daha büyüğünü veriyor bana. Seni her tür

sevgiyle birden seviyorum. En küçük bir hareketinin zarafeti benim için her zaman yepyeni. Soluğunu geceler boyu içime çeksem doymam sanıyorum; yaşamının bütün eylemlerine karışmak, düşüncelerinin özü haline gelmek, sen olmak istiyorum. Kısacası, artık senden hiç ayrılmayacağım demek! Her tek olan şey gibi saf ve değişimlerinde sonsuz olan aşkımızı, deniz kadar engin, gökyüzü kadar uçsuz bucaksız aşkımızı hiçbir insanca duygu bozamaz artık. Benimsin sen, bütünüyle benimsin. Demek artık gözlerinin içine bakabileceğim, orada bir saklanıp bir beliren o sevgili ruhu görmek, isteklerini gözetlemek için. Dinle sevgilim, şimdiye dek sana açmayı göze alamadığım kimi şeyleri bugün artık itiraf edebilirim. Bugüne dek kendimde duygularımı olduğu gibi anlatmama engel olan bir ruh utangaçlığı seziyordum, bu duyguları düşüncenin biçimine büründürmeye çalışıyordum. Ama artık yüreğimi çırılçıplak soymak, düşlerimin bütün ateşini sana söylemek, içinde yaşadığım yalnızlıkla duyarlılığı artan, mutluluğu bekleye bekleye gittikçe tutuşan, seninle, senin güzel bedeninle, çekici hareketlerinle uyanan duyularımın kaynayan tutkusunu göstermek istiyorum sana. Ama sevilen bir kadına sahip olmanın verdiği o tanımadığım mutluluklarla ruhumun nasıl altüst olduğunu, birbirine aşkla içten içe bağlı iki ruhun bu mutluluklara nasıl sınırsız bir birleşme gücü sağlayacağını anlatmak kolay mı? Şunu bil ki sevgili Pauline'im, zaman zaman tutkulu isteklerimin hoyratlığı yüzünden saatlerce uyuşukluk içinde kaldım; bir okşama duygusunda dipsiz bir uçuruma düşmüş gibi kaybettim kendimi. Bu anlarda bütün yaşamım, düşüncelerim, gücüm kuvvetim, anlatacak başka bir sözcük bulamadığım için 'istek' dediğim adsız çılgınlığın içinde karışıyor, birleşiyor. Artık açılabilirim sana: O gün zarif bir hareketle uzattığın elini tutmak istemediğim zaman, insanın bir kadını ele geçirmek için adam öldürmeyi göze aldığı o delilik anlarından birini yaşıyordum; oysa sen bu zavallı önlemi seni sevmediğime vermiştin. Evet, eğer bana uzattığın eli avcumda sıkıp o güzelim baskıyı içimde

yankılar bırakan sesin kadar güçlü bir biçimde hissetseydim, isteklerimin hoyratlığı kim bilir nelere sürükleyecekti beni. Ama susmayı ve çok acılara katlanmayı bilirim ben. Hem madem düşlerim gerçekleşecek, neden sözünü etmeli bütün bu dertlerin! Artık tüm yaşamımızı tek bir okşayış haline getirebilirim. Sevgilim, kara saçlarına öyle bir vuruşu var ki ışığın, başını çevirip: 'Yeter, beni utandırıyorsun' demesen, uzun saatler boyu, gözlerim yaş içinde hep seni seyredeceğim. Demek yarın birbirimizi sevdiğimizi herkes bilecek. Ah Pauline! Başkalarının katlanmamız gereken bakışları, insanların bu merakı beni çıldırtıyor. Villenoix'ya gidelim, her şeyden uzak kalalım. Benim olacağın tapınağa insan yüzlü hiçbir yaratığın girmesini istemiyorum. Dahası, istiyorum ki bu tapınak bizden sonra yok olsun, yıkılsın. Evet, yalnız bizim anlayacağımız, yalnız bizim isteyebileceğimiz bir mutluluğu, tüm doğanın gözünden de saklamak istiyorum; bu mutluluk öylesine engin ki, bir uçurum sanki: Ölmek için kendimi içine atıyorum. Bu mektubun gözyaşlarıyla ıslanmış olduğunu görünce korkma! Sevinç gözyaşları bunlar. Biricik mutluluğum, demek artık hiç ayrılmayacağız birbirimizden!"

1823'te posta arabasıyla Paris'ten Touraine'e gidiyordum. Arabacı Mer'de Blois'ya giden bir yolcu aldı. Adamı benim bulunduğum yana oturturken şaka yollu:

— Orada içiniz sıkılmaz Bay Lefebvre, dedi.

Gerçekten de bir başımaydım. Adamın adını duyunca, üstelik karşımda seksenden aşağı olmayan ak saçlı bir ihtiyar görünce, ister istemez Lambert'in dayısı geldi aklıma. Kurnazca bir iki sorudan sonra aldanmadığımı anladım. Adamcağız Mer'deki bağlarının ürününü toplamış, Blois'ya dönüyormuş. Hemen eski *ortağımı* sordum. İhtiyar *Oratorien*'in çok sıkıntı çekmiş bir askerinkine benzeyen kederli, ağırbaşlı yüzü, daha ilk sözcükte büsbütün

hüzünlendi, karardı. Alnının çizgileri hafifçe buruştu. Dudaklarını büzdü, yüzüme kuşkulu bir edayla bakarak:

— Onu okuldan sonra hiç görmediniz mi? dedi.

— İnanın ki hayır, diye yanıt verdim. Ama bunda bir unutkanlık varsa, ikimiz de suçluyuz. Bilirsiniz ya, gençler okul sıralarından ayrılır ayrılmaz öylesine serüven dolu, öylesine tutkulu bir yaşam sürüyorlar ki, insanın arkadaşlarını hâlâ ne kadar çok sevdiğini anlaması için onlarla karşı karşıya gelmesi gerekiyor. Yine de zaman zaman bir çocukluk anısı çıkıveriyor karşınıza; birbirinizi bütünüyle unutmanız olanaksız. Hem Lambert benim çok iyi arkadaşımdı; bize okuldayken *Şair'le Pythagoras* derlerdi.

Yaşlı adama adımı da söyledim; adamcağızın yüzü o zaman daha da karardı:

— Demek başına gelenleri bilmiyorsunuz? dedi. Zavallı yeğenim, Blois'nın en zengin kızıyla evlenecekti, ama nikâhtan bir gün önce delirdi.

Şaşkınlık içinde:

— Lambert mi delirdi? diye bağırdım. Peki neden delirdi? Ben onun kadar belleği güçlü, kafası düzenli, yargıları şaşmaz birini görmedim bugüne dek. Parlak bir dehaydı! Belki biraz işin mistik tarafına meraklıydı; ama dünyanın en iyi yürekli insanıydı. Olağanüstü bir şeyler mi geldi başına!

— Görüyorum ki yeğenimi iyi tanıyorsunuz, dedi yaşlı adam.

Mer'den Blois'ya kadar hep zavallı dostumdan söz ettik; uzun uzun konuştuk; ben de olaylara daha ilgi çekici bir düzen vermek için okuyucularıma önceden sunduğum kimi ayrıntıları öğrendim. Dayısına çalışmalarımızın gizlerini açtım, yeğenini uğraştıran şeylerin niteliğinden söz ettim; yaşlı adam da benden sonra Lambert'in başından geçenleri

anlattı. Bay Lefebvre'e bakılırsa, Lambert evlenmeden önce birtakım delilik belirtileri göstermişti. Ama bütün tutkulu âşıklarda böyle şeylere rastlanır; bu yüzden Louis'nin nasıl büyük bir sevdaya tutulduğunu öğrenip, Matmazel de Villenoix'yı da tanıyınca, bu belirtiler daha az önemli göründü gözüme. Düşünce denen şeyin pek de bol olmadığı taşrada Louis gibi yeni düşüncelerle dolu bir dünya görüşüne saplanıp kalmış adamın adı en azından zıpıra çıkar; üstelik ağzını kolay kolay da açmadığı için konuşunca herkesi şaşırtır. *Huyum huyuna, suyum suyuna benzemez* denen bir yerde o, *bu adamla dünyalarımız ayrı* deyiverir. Her akıllı adamın böyle kendine özgü aptallıkları vardır. Akıl çoğaldı mı, *zıpırlığın* çeşitli derecelerini oluşturan gariplikler de keskinleşir. Taşrada bir zıpır, yarı deli sayılır. Bu yüzden Bay Lefebvre'in ilk sözleri arkadaşımın deliliğinden kuşkuya düşürdü beni. Bir taraftan yaşlı adamı dinliyor, bir taraftan da kendi kendime öyküsünün tutarsız yanlarını bulup çıkarmaya çalışıyordum. En önemli olay iki sevdalının evlenmesinden birkaç gün önce olmuş. Louis belirgin birkaç "katalepsi"[29] nöbetine tutulmuş, elli dokuz saat kıpırdamadan yatmış. Gözlerini bir noktaya dikmiş, ne yiyip içmiş, ne de konuşmuş. Bütünüyle sinirsel bir olaydır bu; büyük sevdalara kapılan kimselerde ara sıra görülür ve hekimler belirtilerini iyi bilirler. Şaşılacak bir şey varsa o da Louis'nin bu nöbetleri daha önce geçirmemiş olmasıydı; sık sık kendinden geçmesi ve düşünce tarzı onu bu hastalığa hazırlamıştı besbelli. Ama gerek iç, gerekse dış yapısı o kadar sağlamdı ki, o güne dek dayanmıştı gücünün böyle durmadan harcanmasına. Beden hazlarının en büyüğünü beklerken içine düştüğü o heyecan, gerek ruhunun gücü, gerekse bedeninin el değmemişliği yüzünden büsbütün artan o gerginlik, ne nedeni, ne de sonuçları kestirilebilen bu buhrana yol açmış olabilirdi. Rastlantıyla korunmuş o mektuplar da, içinde yaşadığı saf düşünsellikten nasıl en hoyrat cinselliğe kaydığını açıkça gösteriyordu. Bir zamanlar

bu insana özgü olguyu nasıl da hayranlık verici bulurduk; Lambert bu olayda iki varlığımızın rastlantı sonucu birbirinden ayrıldığını söyler ve iç varlığın saptanamayan bir nedenin etkisinde bilmediğimiz yetiler kullanarak bütünüyle ortadan kayboluşunun belirtilerini görürdü. Uyku kadar derin bir uçurum olan bu hastalık, Lambert'in *İstenç Üstüne* adlı yapıtında verdiği kanıtlar zincirine ekleniyordu. Bay Lefebvre, Louis'nin ilk nöbetinden söz ederken, birdenbire bir zamanlar hekimliğe ilişkin bir kitabı okuduktan sonra bu konuda konuştuklarımız geldi aklıma:

— Derin bir düşünceye dalma, güzel bir kendinden geçiş, belki de birer katalepsi başlangıcıdır, demişti Louis, sözlerini bitirirken.

Bu düşünceyi böylece özetlediği gün tinsel olayları bir sonuçlar zinciriyle aralarında bağlamaya çalışmış, bunun için işe birçok kimsenin, özellikle de bütün güçlerini makine gibi çalışarak harcayan insanların yetindiği o bütünüyle hayvansal içgüdü hareketlerinden başlayarak zekânın bütün eylemlerini adım adım incelemiş, aynı tür düşüncelerin bir araya getirilmesinden karşılaştırmaya, akıl yürütmeye, derin düşüncelere dalmaya geçmiş, en sonunda da esrime haline ve katalepsiye kadar gelmişti. Lambert, insandaki iç güçlerin çeşitli derecelerini böylece sıraya dizmekle, gençliğin masum inançları içinde güzel bir kitap planı hazırladığını sanıyordu. İnsanı alınyazısına inandıracak kadar şaşırtıcı bir rastlantıyla elimize büyük bir din şehitleri kataloğu geçirdiğimizi anımsıyorum; kitapta iç yetilerini en üst düzeye çıkarmakla insanın maddesel yaşamını bütünüyle yok edebileceğini gösteren çok ilginç olaylardan söz ediliyordu. Körü körüne inancın etkileri üstünde de kafa yoran Lambert, duygu adını verdiğimiz düşünce destelerinin, insanların yaşadıkları ortamdaki doğurucu tözleri organlarıyla sindirme biçimlerine göre az ya da çok ürettiği bir tür akışkanın maddesel püskürmesi olabileceğini

düşünmeye başlamıştı. Bu arada katalepsiye merak sardık ve çocukların her işlerine kattıkları o ateşlilikle, *başka bir şey düşünerek* acıya katlanma denemelerine giriştik. Geçen yüzyılda *convulsionnaire*'lerin[30] yaptıklarına oldukça benzer –ki bu adamların yobazlığı günün birinde bilimin işine yarayacaktır– birkaç deneme yapıncaya kadar az ter dökmedik. Lambert'in midesine çıkar oturur, ona en ufak bir acı vermeden dakikalarca dururdum; ama bütün bu delice girişimlere karşın hiçbir katalepsi nöbetine tutulmadık. Konudan biraz uzaklaştım belki, ama içimde uyanan ilk kuşkuları açıklamak için gerekliydi bu; Bay Lefebvre de bütün kuşkularımı dağıttı az sonra:

— Nöbeti geçince, dedi, yeğenim derin bir korkuya, hiçbir şeyin dağıtamadığı derin bir melankoliye kapıldı. Erkekliğinin olmadığını sandı. Çocuğunu kollayan ana gibi onu gözümden ayırmamaya başladım; bereket versin, tam zamanında yetiştim: Origenes[31] gibi kendi kendini ameliyat etmeye çalışırken yakaladım – bütün yeteneğinin bu ameliyattan ileri geldiğini sanırmış Origenes. İyileştirmek için hemen Paris'e, Bay Esquirol'a[32] götürdüm. Yolda Louis neredeyse hiç ara vermeden uyukladı; artık beni tanımaz olmuştu. Paris'te hekimler iyileşmez dediler; ağız birliğiyle tam bir yalnızlık içinde bırakılmasını, pek olası görmeseler de iyileşmesi için çevresinde sessizliğin hiç bozulmamasını, serin bir odaya konulmasını, odasının loş tutulmasını salık verdiler.

Yaşlı adam gözlerini kırpıştırarak:

— Matmazel de Villenoix Paris'e geldi, diye sözlerini sürdürdü; Louis'nin durumunu ondan saklamıştık, artık evlenemezler diyorduk. Hekimlerin kararını öğrendi; hemen yeğenimi görmek istedi, ama yeğenim onu zar zor tanıdı. O da Louis'nin iyileşmesi için kendini onun bakımına adamaya karar verdi. İyi insanlar böyledir işte: "Kocam olsaydı yapmayacak mıydım," diyordu, "sevgilim için de yaparım!"

Louis'yi alıp Villenoix'ya götürdü; iki yıldan beri de orada oturuyorlar.

Yolculuğumu sürdürecek yerde, Louis'yi görmek için Blois'da arabadan indim. Bay Lefebvre başka yerde kalmama izin vermedi, beni evinde konuk etti. Yeğeninin odasını, kitaplarını, kullandığı bütün eşyaları gösterdi. Bunları bir bir gözden geçirirken yaşlı adam acı acı içini çekiyor, Lambert'in erken uyanan dehasına nasıl bel bağladığını, sonra da bu onulmaz kayba nasıl yandığını belli ediyordu. Spinoza'nın bir kitap halinde toplanmış yapıtlarını masanın üstüne koyarken:

— Bu delikanlının bilmediği şey yoktu, sevgili bayım, dedi. Bu kadar düzenli bir kafa nasıl oldu da sapıttı.

— Ama bayım, diye yanıt verdim, sakın kafasının onca güçlü düzeni buna neden olmuş olmasın? *Delilik* dediğimiz, henüz bütün biçimleriyle bilinmeyen bu buhrana kendini gerçekten kaptırdıysa, bunun nedeni aşktır gibi geliyor bana. Çalışmaları ve sürdüğü yaşam, gücünü kuvvetini, yetilerini öylesine geliştirmişti ki, bünyesi bunun ötesinde küçücük bir heyecana bile dayanamayacaktı belki. Belki de aşk onun gücünü, yetilerini yıkıma uğrattı ya da onları yeni bir dışavurum biçimine yükseltti; biz tanımadan bir ad takıyoruz buna, aşağılıyoruz. Hem belki de evlenmekle kavuşacağı hazların iç duyularının gelişmesine, tinsel dünyalardaki yolculuğuna engel olacağını düşündü.

Yaşlı adam beni dikkatle dinledikten sonra:

— Sevgili bayım, dedi, kuşkusuz bu düşünceniz çok mantıklı; ama bütün bunları anlasam da, bu zavallı bilgi yeğenimi yitirmenin üzüntüsünü giderebilir mi?

Lambert'in dayısı yalnızca gönülleriyle yaşayan insanlardandı.

Ertesi gün Villenoix'ya doğru yola çıktım. Adamcağız beni Blois'nın çıkışına kadar götürdü. Villenoix'ya giden yolun ağzına gelince durdu:

— Oraya hiç gitmediğimi tahmin edersiniz, dedi. Söylediklerimi unutmayın. Matmazel de Villenoix'nın yanında Louis'nin deliliğini anlamamış gibi yapın.

Ondan ayrıldığım yerde kıpırdamadan durdu, beni gözden yitirene dek arkamdan baktı. Heyecan içinde Villenoix Şatosu'na doğru yürümeye başladım. Louis'nin kim bilir kaç kez, yüreği umutla dolu, ruhunda aşkın heyecanını duya duya yürüdüğü bu yolda ilerledikçe düşüncelerim de çoğalıyordu. Bu çalılar, bu ağaçlar, sularla iki yanına küçük hendekler açılmış bu dolambaçlı yolun kıvrımları gözümde büyük bir değer kazanıyordu şimdi. Zavallı arkadaşımın izlenimlerini, düşüncelerini bulmak istiyordum buralarda; sevgilisiyle buluştuğu şu hendek kıyısının akşam konuşmalarında. Matmazel de Villenoix, tıpkı birkaç yıl önce benim yaptığım gibi, bu hem soylu, hem geniş ruhun sırlarını öğrenmiş olmalıydı. Ama asıl zihnimi kurcalayan, yaşlı adamın sözünü ettiği şeydi: Matmazel de Villenoix'nın o olağanüstü inancıydı. Neredeyse dinsel duyguların kılavuzluğunda çıktığım bu hac yolculuğuna böylece büyük bir de merak karışıyordu. Acaba sonunda o da sevgilisi gibi delirmiş miydi? Yoksa o ruhun derinliklerinde alabildiğine ilerleyerek, bütün düşüncelerini, giderek en karışıklarını bile anlamış mıydı? Aşkın verdiği en güzel esinleri, yarattığı en güzel bağlılıkları aşan bu hayranlık verici duygu sorununun içinden bir türlü çıkamıyordum. Birbiri için ölmek neredeyse bayağı, sıradan bir özveridir. Tek aşka sadık kalarak yaşamaksa öyle bir kahramanlıktır ki, örneğin bir Matmazel Dupuis'yi ölümsüzler mertebesine eriştirmiştir. Gönül işinde Büyük Napoléon'la Lord Byron'un bile yeri tutulduktan sonra Bolingbroke'un bu dul sevgilisine hayran olmaktan başka elden ne gelir? Yine de Matmazel Dupuis, birkaç mutluluk

yılının anısıyla yaşayabilirdi, oysa Matmazel de Villenoix aşkı ancak ilk heyecanlarıyla tatmıştı. En geniş anlamda bir bağlılık simgesi gibi görünüyordu o bana. Neredeyse yarı yarıya delirmiş, yüce bir mertebeye erişmişti, ama deliliği anlıyor, açıklıyor, büyük bir yüreğin güzelliklerine incelenmeye değer bir tutku başyapıtı ekliyordu. Şatonun yüksek kulelerini gördüğümde –zavallı Lambert'i kim bilir kaç kez ürpertmişti bu görüntü– kalbim hızla atmaya başladı. Genç-liğimizin bütün olaylarını bir bir anımsayarak dostumun yaşamına katılmış, benliğine bürünmüştüm sanki. Sonunda büyük, ıssız avluya ulaştım; kimselere rastlamadan şatonun girişine dek yürüdüm. Ayak seslerimi duyup gelen yaşlı bir kadına Bay Lefebvre'in, Matmazel de Villenoix'ya yazdığı mektubu verdim. Biraz sonra aynı kadın yanıma geldi, beni aklı karalı mermer döşeli, kepenkleri inik, alçak tavanlı bir salona soktu. Salonun dibinde belli belirsiz bir biçimde Louis Lambert'i gördüm:

— Oturunuz efendim, dedi yüreğe işleyen tatlı bir ses.

Matmazel de Villenoix yanı başımda duruyordu ama ben onu görmemiştim; sessizce bir iskemle getirmişti, hemen oturmadım. Ortalık o denli karanlıktı ki, ilk anda Matmazel de Villenoix ile Louis bu kapkara görünümden sıyrılan iki kara yığın gibi göründü gözüme. Bir kilisenin karanlık kemerleri altında ister istemez yakalandığımıza benzer bir duygunun pençesinde yerime oturdum. Güneş ışığından kamaşmış gözlerim bu yapay geceye yavaş yavaş alıştı. Matmazel de Villenoix, Louis'ye:

— Bu bay, okul arkadaşınmış, dedi.

Lambert yanıt vermedi. Sonunda görebildim onu. İnsanın belleğine sonsuza dek kazınan o görüntülerden biri vardı karşımda. Ayakta duruyordu. Ahşap duvar kaplamasının çıkıntısına dirseklerini dayamış, gövdesi başının ağırlığına dayanamıyormuş gibi eğilmişti. Bir kadınınki gibi uzun

saçları omuzlarına dökülüyor, yüzünü çevreliyor ve ona XIV. Louis çağındaki büyük adamların yontularını andıran bir hava veriyordu. Yüzü duru beyazdı. Önüne geçilmesi olanaksız, istemdışı bir hareketle, durmadan bacaklarından birini ötekine sürtüyor, iki kemiğin birbirine sürekli sürtünmesinden tüyler ürpertici bir ses çıkıyordu. Hemen yanı başındaki kerevetin üstünde yumuşak bir minder vardı.

— Pek seyrek yatar, dedi Matmazel de Villenoix, ama bir uyudu mu birkaç gün uyanmaz.

Louis gece gündüz böyle ayakta duruyor, gözlerini bir noktaya dikiyor, gözkapaklarını bizler gibi kaldırıp indirmiyordu. Matmazel de Villenoix'ya birazcık ışığın Lambert'i rahatsız edip etmeyeceğini sordum; yanıtı üzerine kepengi hafifçe araladım. Dostumun yüzündeki ifadeyi işte o zaman görebildim. Ne yazık! Teni buruşmuş, saçlarına ak düşmüş, gözlerinin feri sönmüş, körlerinki gibi donuklaşmıştı. Yüzünün bütün çizgileri bir kasılmayla yukarı doğru çekilmiş gibiydi. Birkaç kez konuşmayı denedim ama beni duymadı. Mezardan çıkarılmış bir kalıntıya, yaşamın ölümden, daha doğrusu ölümün yaşamdan bir tür kazanımına dönmüştü. Tanımlanması olanaksız hülyalar içinde, binlerce üzücü düşüncenin pençesinde, aşağı yukarı bir saattir oradaydım. Matmazel de Villenoix, Lambert'in beşikteki bir çocuğun yaşamına benzeyen yaşamını inceden inceye anlatıyor, ben de dinliyordum. Louis birdenbire, bacaklarını birbirine sürtmeyi kesti. Ağır ağır:

— *Melekler beyazdır!* dedi.

Bu sözün, onca sevdiğim bu sesin, üstümde bıraktığı etkiyi anlatamam; acıyla duymayı beklediğim o vurguları sonsuza dek yitirdiğimi düşünüyordum oysa. Kendimi tutamadım, gözlerim doldu. Ansızın, elimde olmadan bir duygu gelip geçti içimden: Louis'nin deliliğinden kuşku duydum. Oysa beni görmediğini de, duymadığını da çok iyi biliyordum.

Sanki tanrısal bir mutluluğa eriştiğini gösteren bir uyum vardı sesinde, bu da, sözcüklere dayanılmaz bir güç vermişti. Bilmediğimiz bir dünyayı eksik bir biçimde açınlayan tümcesi ıssız bir gecenin ortasında duyulan görkemli bir çan sesi gibi ruhlarımızda yankılar bıraktı. Matmazel de Villenoix'nın, Louis'nin aklı başında bir adam olduğuna inanmasına artık şaşmıyordum. Belki de ruhun yaşamı bedenin yaşamını öldürmüştü onda. Belki de yaşam yoldaşı, en geniş anlamıyla CENNET dediğimiz bu uyumlu ve çiçekli varoluş biçimini belli belirsiz sezmişti, tıpkı benim sezdiğim gibi. Bu kadın, bu melek, bir işleme tezgâhının önünde, hep burada oturuyor, iğneyi her çekişinde hüzünlü, tatlı bir duyguyla dolu bakışlarını Lambert'e kaldırıyordu. Bu korkunç manzaraya dayanamadım, çünkü ben Matmazel de Villenoix gibi onun bütün sırlarını çözmeyi bilmiyordum. Odadan çıktım. Matmazel de Villenoix ile hem Lambert'den, hem de kendisinden söz etmek üzere biraz dolaştık.

— Kuşkusuz, dedi bana, Louis deli gibi görünüyordur herkese; ama eğer deli sözcüğü yalnızca bilinmedik nedenlerle zihinleri bozulan, ne yaptığını bilmeyen kimselere verilen bir adsa, Louis deli değil. Kocamın her şeyi birbiriyle uyumludur. Sizi fizik olarak tanımadığına bakıp, görmediğini sanmayın. O bedeninden kurtulmayı başardı, bizleri başka biçimde görüyor, ama kim bilir hangi biçimde. Konuştuğu zaman çok güzel şeyler söylüyor. Sadece, çoğunlukla zihninde başlayan bir düşüncenin sonunu sözle getiriyor ya da bir söze başlıyor, zihninde bitiriyor. Başkalarına çılgın görünebilir ama, ben onun düşüncesinin içinde yaşadığım için düşündüklerini çok iyi anlayabiliyorum. Zihninin gittiği yoldan ben de geçiyorum; bütün dönemeçlerini bilmesem de en azından hedefte onunla buluşuyorum. Önemsiz şeyler düşünürken birbirine dolaşan düşüncelerle, anılarla, çoğu zaman önemli bir düşünceye sürüklenmemiş insan var mıdır? Bir düşünce adamı hafif bir konudan söz ettikten sonra –ki bu bir an için

dalacağı derin düşüncelerin masum çıkış noktası olabilir– çoğu kez onu vardığı sonuca götüren soyut bağlantıları unutur ya da bunlardan hiç söz etmez ve bu düşünce zincirinin yalnızca son halkasını göstererek sürdürür sözünü. Zihindeki görüntülerin hızından habersiz, ruhun iç çalışmasını bilmeyen sıradan kişiler, bu düş insanına gülerler; hele bu çeşit dalgınlıklara sık sık düşüyorsa onu hemen deli yerine koyarlar. Louis hep böyledir, hiç durmadan düşüncenin göklerinde uçar, bir kırlangıç çevikliğiyle dolaşır ve bu dolambaçlı uçuşunda ben onu izleyebilirim. İşte deliliğinin öyküsü. Louis belki bir gün, içinde süründüğümüz bu yaşama dönecektir, ama kapıları bize ancak zamanı gelince açılacak bir göğün havasını o şimdiden soluyorsa, neden aramıza dönmesini isteyelim ki? Yüreğinin çarptığını duymak bana iyi geliyor; benim için bütün mutluluk onun yanında olmakta. O her şeyiyle benim değil mi? Üç yıldan beri iki kez, birkaç gün ona sahip oldum; İsviçre'ye gitmiştik, bir kez orada, bir kez de deniz banyosu alması için götürdüğüm Bretagne'nın ucunda bir adada. İki kez gerçekten mutlu oldum! Ben anılarımla yaşayabilirim.

— Peki, dedim, söylediklerini yazıyor musunuz?

— Neden? diye yanıtladı beni.

Sustum, bu kadının önünde insanlığın bilgileri çok küçüktü.

— Konuşmaya başladığı zaman, diye sözlerini sürdürdü, ilk tümcelerini topladım sanırım, ama sonra bıraktım. O sırada bir şey anlamıyordum bunlardan.

Bir bakışla onları Matmazel de Villenoix'dan istedim; isteğimi anladı ve işte unutulup gitmekten kurtarabildiklerim.

I

Yeryüzünde her şey uçucu BİR TÖZ*'ün ürünüdür ve bu* Töz, Elektrik, Isı, Işık, Galvanik Akım, Manyetik Akım vb. *gibi yanlış adlar altında tanınan birçok olgunun ortak temelidir. Bu* TÖZ*'ün dönüşümlerinin bütünü, halk dilinde Madde denen şeyi oluşturur.*

II

Beyin öyle bir kimyacı kabıdır ki, HAYVAN, *organlarının her biriyle bu tözden emebildiği kadarını –dayanma gücü ölçüsünde– bu kaba aktarır ve Töz oradan istence dönüşmüş olarak çıkar.*

İstenç, hareket edebilen bütün varlıklara vergi bir akışkandır. HAYVAN*'ın* TÖZ*'le birleşerek sayısız biçimler alması bu yüzdendir; içgüdüleri* HAYVAN*'ın içinde yaşadığı ortamın zorunluluklarından doğar. Türlerinin çeşitliliği de bundandır.*

III

İnsanda İstenç, bütünüyle ona özgü bir güç haline gelir ve yoğunluğuyla her tür hayvanınkini aşar.

IV

Sürekli beslenmek için T*ÖZ'e gereksinim duyan İstenç, Düşünce yoluyla içine işlediği dönüşümlerin hepsinde* TÖZ*'ünü bulur; Düşünce'yse* TÖZ*'ün çeşitli biçimleriyle bileşen insan istencinin özel bir ürünüdür.*

V

Düşünce'nin aldığı sayısız biçimler, insan aygıtının az ya da çok kusursuz oluşuna bağlıdır.

VI

İstenç, halk dilinde beş duyu denilen, gerçekte tek bir duyudan, görme yetisinden başka bir şey olmayan organlar aracılığıyla etkisini gösterir. Dokunma gibi tatma da, duyma gibi koklama da, TÖZ*'ün değişimlerine uyarlanmış görme biçimleridir; insan her iki –değişmiş ve değişmemiş– durumlarıyla da kavrayabilir bunları.*

VII

Görme yetisinin, bu biricik duyunun alanına Biçim'iyle giren her şey, ilkeleri havada, ışıkta ya da havanın, ışığın ilkelerinde bulunan ilkel bir iki nesneye indirgenebilir. Ses havanın bir değişkesidir; bütün renkler ışığın değişkeleridir; bütün kokular, havayla ışığın bileşimleridir; demek ki Madde'nin insanla ilişkili dört dışavurumu, ses, renk, koku ve biçim aynı yerden kaynaklanmaktadır; havanın ilkeleriyle ışığın ilkelerinin aynı soydan geldiğinin kabul edileceği gün hiç de uzak değildir çünkü. Işığa dayalı Düşünce, sese dayalı Söz'le dışavurulur. Sese gelince, olduğu gibi TÖZ*'den çıkar ve* TÖZ*'ün değişimleri yalnızca* SAYI*'yla, demek ki nicelikle farklılaşır birbirinden; bu niceliklerin belirli oranlamalarından da* MADEN, BİTKİ, HAYVAN ÂLEMLERİ*'nin bireyleri ve nesneleri meydana gelir.*

VIII

TÖZ*'den yeterli Sayı'da emen insan, gücüne erişilmez bir aygıt haline gelir;* TÖZ*'ün ilkesiyle de ilişki içinde bulunan bu güç, örgütlenmiş doğayı küçük akımları içinde eriten büyük akımlar gibi etkiler. Düşünce'nin bu bağımsız gücünü istem harekete geçirir. Düşünce yoğunlaşınca, ışığın hızı, elektriğin içe işleme özelliği, cisimleri doyuşturması gibi* TÖZ*'e özgü kimi özellikler edinir; bir de bunlara elinden geleni bilme özelliğini eklemek gerekir. Ama insanda öyle ilkel, öyle baskın bir şey daha vardır ki, hiçbir çözümlemeye gelmez. Günün birinde baştan başa parçalarına ayrılacak insan; belki*

Düşünce'nin, İstenç'in öğeleri bulunacak. Ama bunu yapanların karşısına hep o X *–bir zamanlar benim de gelip çarptığım şey– çıkacak ve onu çözemeyecekler. Bu* X, SÖZ*'dür.* SÖZ, *onu kabule hazır olmayanları yakar, yok eder.* SÖZ, *durmaksızın* TÖZ*'ü doğurur.*

IX

Öfke, bütün ateşli dışavurumlar gibi, etkisini elektriğe benzer biçimde gösteren bir insan gücü akımıdır. Öfkenin ortaya dökülmesiyle baş gösteren sarsıntı, öfkemizin nedeni ya da hedefi olmasalar da, orada bulunan herkesi etkiler. Sadece istemlerini açığa vurmakla halkın duygularını ayaklandıran insanlar vardır.

X

Körü körüne inanç ve bütün benzeri duygular, Canlı Güçler'dir. Bu güçler kimi insanlarda her önüne gelen şeyi bir araya toplayan, sürükleyen bir istenç seline dönüşür.

XI

Uzam var olsa da, kimi yetilerin verdiği güçle biz uzaklıkları öyle bir hızla aşarız ki, sonuç uzamın yok olması anlamını taşır. Dünyanın öbür ucu, senin yatağından iki adımdır: İSTENÇ–İNANÇ!

XII

Olaylar hiçtir, yoktur. Bizden geriye yalnızca Düşünce'ler kalır.

XIII

Düşünce'ler dünyası üç küreye bölünmüştür: İçgüdü küresi, Soyutlama küresi, Uzmanlık küresi.

XIV

Gözle görülür İnsanlığın en büyük bölümü, en zayıf bölümü, İçgüdüsellik küresinde yaşar. İçgüdü insanları doğarlar, çalışırlar, insan zekâsının ikinci mertebesine, Soyutlama'ya erişmeden ölürler.

XV

Toplum, Soyutlama'yla başlar. Soyutlama, İçgüdü'nün yanında hemen hemen tanrısal bir güç olsa da, Uzmanlığın yanında bir hiçtir; çünkü Tanrı'yı açıklama yetisi yalnızca bu üçüncüye vergidir. Bir ağacın tüm dizgesini ve yemişlerini içeren tohumdan daha sanal bir biçimde, tüm bir evreni içerir Soyutlama. Yasalar, sanatlar, çıkarlar, toplumsal düşünceler Soyutlama'dan doğar. Soyutlama, yeryüzünün hem utkusu hem yıkımıdır. Utkusudur, çünkü toplumları yaratır. Yıkımıdır, çünkü insanı Sonsuz'a götüren Uzmanlık yolundan alıkoyar. İnsan iyiyi, kötüyü, erdemi, suçu, her şeyi Soyutlamaları'yla değerlendirir. Ortaya koyduğu hukuk kuralları, kendi tartılarıdır; adaleti kördür. Oysa Tanrı'nın adaleti görür; bütün sorun da buradadır. Doğal olarak arada birtakım insanlar da vardır ve İçgüdüler âlemini Soyutlamacılar'ın âleminden ayırırlar. Bu insanlarda İçgüdüsellikle Soyutlamacılık sonsuza dek değişen oranlarda birbirine karışır. Kiminde İçgüdüsellik Soyutlamacılık'tan çoktur, kiminde Soyutlamacılık İçgüdüsellik'ten çok. Kimilerindeyse bu iki etkinlik eşit güçlerle birbirinin etkisini yok eder.

XVI

Uzmanlık, maddesel âlemle tinsel âlemdeki olayları neden ve sonuçlarının bütün ayrıntılarıyla görmek demektir. İnsanlığın büyük dâhileri Uzmanlık aydınlığına kavuşmak için Soyutlama'nın karanlığından yola çıkmış kişilerdir.

(Uzmanlık, *uzgörü, görüş, düşünme, bir solukta her şeyi görme;* speculum, *ayna ya da baştan başa görerek bir şeyi değerlendirme aracı.*)[33] İsa *Uzman'dı; her olayı kökleri ve sonuçlarıyla bir arada, onu doğuran geçmişte, etkin olduğu şimdiki zamanda, gelişeceği gelecekte görürdü; bakışı başkalarının zihnine işlerdi. İç görüşün kusursuzluğu Uzmanlık yeteneğini doğurur. Uzmanlık sezgiyi getirir. Sezgi* İÇ-İNSANI*'nın yetilerinden biri, Uzmanlık'sa özelliğidir. Sezgi ona boyun eğenin farkında olmadığı, belli belirsiz bir duyuyla etkisini gösterir: Güllenin düşeceği yerden bir içgüdüyle uzaklaşan Napoléon'da olduğu gibi.*

XVII

Nasıl içgüdü küresiyle Soyutlama küresi arasında birtakım insanlar varsa, Soyutlama küresiyle Uzmanlık küresi arasında da birtakım insanlar vardır. Bu iki türün çeşitli özelliklerinin karışması bir melez türü, Dâhiler'i ortaya çıkarır.

XVIII

Uzmanlık doğal olarak insanın en yüksek mertebesidir; görülen dünyayı üst dünyalara bağlayan halkadır. Uzman İÇ*'iyle devinir, görür, duyar. Soyutlamacı düşünür. İçgüdüsel insan eylem yapar.*

XIX

İnsanların üç mertebeye bölünmesinin nedeni de budur işte: İçgüdüsel *ölçünün altındadır;* Soyutlamacı *ölçüye uygundur;* Uzman *ölçünün üstündedir.* Uzmanlık, *insana asıl mesleğinin kapılarını açar; içinde sonsuzluk baş vermeye başlar ve insan orada yazgısını fark eder.*

XX

Üç evren vardır: DOĞAL, TİNSEL VE TANRISAL *evrenler. İnsanlık, özü de, özellikleri de değişmez olmayan Doğal Evren'den gelir geçer. Ruhsal Evren öz açısından değişmez, özellikleri açısından değişir. Tanrısal âlemin ne özü ne de özellikleri değişir. Böylece ister istemez Madde'ye tapanlar, Ruh'a tapanlar, Tanrı'ya tapanlar vardır. Bu üç biçim, Eylem'le, Söz'le, Dua'yla, daha doğrusu Olay, Anlama ve Sevgi'yle kendini açığa vurur. İçgüdü insanı olay ister; Soyutlamacı düşüncelerle uğraşır; Uzman sonu görür; içine doğan ya da seyrine daldığı Tanrı'yı özler.*

XXI

Belki bir gün gelecek, ET VERBUM CARO FACTUM EST*'in tersine çevrilmiş biçimi,* VE BEDEN SÖZ OLACAK, TANRI'NIN SÖZÜ OLACAK *tümcesi yeni bir İncil'in özetini oluşturacak.*

XXII

Dirilme, dünyaları süpüren tanrısal bir rüzgârla başlar. Rüzgarın getirdiği melek: "Ölüler, kalkın!" demez, "Diriler ayağa kalksın!" der.

İşte, epeyce zorlanarak, anlayabileceğimiz bir biçime soktuğum düşünceler bunlardı. Pauline'in – neden bilmem daha özel bir biçimde anımsadığı başkalarını da döktüm kâğıda. Ama nasıl bir zekânın ürünü olduğunu bilip de bunları anlamaya kalkıştığında işin içinden çıkamıyor insan. Lambert'in kişiliğinin betimini tamamlamak isteğiyle birkaçını aşağıya aktarıyorum. Bunun için belki bir neden daha var: Bu son düşüncelerde Lambert'in ortaya koyduğu formül, yalnızca hayvansal devinime uygulanmış gibi görünen öncekine oranla evrenleri daha iyi kavrıyor; bu tür düşünce uçurumlarına dalmaktan hoşlanan kimseler – sayıları epeyce az da olsa– ikisinin arasında açık bir ilişki olduğunu hemen göreceklerdir.

I

Yeryüzünde her şey Devinim'le ve Sayı'yla vardır.

II

Devinim, eylem halindeki Sayı'dır bir anlamda.

III

Devinim, Söz'ün doğurduğu bir güçle, Madde'nin oluşturduğu bir direncin ürünüdür. Direnç olmasaydı Devinim sonuçsuz kalır, etkinliği sonsuz olurdu. Newton'un çekimi bir yasa değil, genel bir evrensel Devinim yasasının bir sonucudur.

IV

Devinim, dirençle denge halinde, yaşam dediğimiz bileşimi yaratır. İkisinden biri ağır bastı mı yaşam biter.

V

Devinim hiçbir yerde kısırlığa düşmez, her yerde Sayı'yı doğurur; ama üstün bir dirençle karşılaşıp etkisini yitirdiği de olur, madenlerde olduğu gibi.

VI

Tüm çeşitlilikleri yaratan Sayı, uyumu da yaratır; uyum en yüce anlamıyla, Bir'le parçaları arasındaki ilişkidir.

VII

Devinim olmasaydı, her şey tek ve aynı olurdu. Devinim'in ürünleri, özleriyle aynı olsalar da, özelliklerini doğuran Sayı'yla birbirlerinden farklılaşırlar.

VIII

İnsan, özelliklerin peşindedir, melekse özün peşinde.

IX

İnsan, bedenini ilkel eylemle birleştirerek, İÇ*'inden ışıkla birleşmeyi başarabilir.*

X

Sayı yalnızca insanın sahip olduğu zihinsel bir tanıktır; insan onunla Söz'ün bilgisine ulaşabilir.

XI

Saf olmayanın aşmadığı bir Sayı vardır; yaradılışın sona erdiği Sayı'dır bu.

XII

Bir, yeryüzünde yaratılmış ne varsa hepsinin çıkış noktasıdır. Ondan Bileşikler doğar. Ama son, başlangıcın aynı olmalıdır. Şu tinsel formül bunun sonucudur: Bileşik Bir, değişen Bir, değişmeyen Bir.

XIII

Demek ki evren Bir'de çokluktur. Devinim araç, Sayı sonuçtur. Son her şeyin Bir'e, demek ki Tanrı'ya dönüşüdür.

XIV

İki büyük ruh sayısı, ÜÇ*'le* YEDİ*'dir.*

XV

Üç, yaratılmış evrenlerin simgesidir, yaradılışın tinsel işareti olduğu kadar daire çemberinin de maddesel işaretidir. Gerçekten dairesel çizgilerle iş görmüştür Tanrı. Düz çizgi sonsuzluğun simgesidir. Bu yüzden sonsuzluğu sezen kişi, yapıtlarında düz çizgi kullanır. İki üremenin, ÜÇ *varoluşun Sayı'sıdır; hem üremeyi, hem de ürünü içerir. Buna Dördüncü Zaman'ı ekleyin,* YEDİ *çıkar ki, göğün işaretidir. Tanrı bunun üstündedir ve Bir'dir.*

Gidip Lambert'i bir kez daha gördükten sonra karısından ayrıldım; geri döndüğümde toplumsal yaşam gereklerine öylesine ters düşüncelerin pençesindeydim ki söz verdiğim halde yeniden Villenoix'ya gitmekten vazgeçtim. Louis korkunç bir etki bırakmıştı üstümde. O baş döndürücü havayı bir kez daha solumaktan, o esrimenin bulaşıcılığından ürküyordum. Kim olsa benim gibi sonsuzluğa atılmak isteğine kapılırdı orada; tıpkı Boulogne ordugâhında nöbetçilerden birinin içinde canına kıydığı kulübeye her girenin kendini öldürdüğü gibi. Napoléon'un öldürücü düzeyde kokuşmuş düşünceler barındıran bu kulübeyi yaktırmak zorunda kaldığını herkes bilir. Belki Louis'nin odası da bu kulübe gibi olmuştu, kim bilir? Bu iki olay, onun istencin aktarımıyla ilgili kuramının yeni birer kanıtı da sayılabilirdi. Lambert'in odasında çayın, kahvenin, afyonun, uykunun ve ateşin, amansız etkileriyle sık sık kafalarımızı tutuşturan bu gizemli aracıların en inanılmaz belirtilerini gölgede bırakan olağanüstü sıkıntılar yaşadım. Yalnızca, dibini görmek umuduyla uçurumların kenarından sarkmaya alışık kimi zihinlerin anlayabileceği bu düşünce kırıntılarını tam bir kitap haline getirebilirdim belki de. Büyük olasılıkla gereğinden fazla büyümüş bir imparatorluk gibi her tarafından çatırdayarak çözülmüş bu çok büyük beynin yaşamını, bu varlığın güçten ya da zayıflıktan yarım kalmış hayallerinin öyküsünün içinde anlatabilirdim; ama az çok şiirsel bir kitap yazmaktansa kendi izlenimlerimi aktarmayı yeğledim.

Lambert 25 Eylül 1824'te, sevgili dostunun kolları arasında, yirmi sekiz yaşında öldü. Matmazel de Villenoix onu Villenoix Parkı'nın adalarından birine gömdürdü. Mezarı basit, taş bir haçtan oluşuyor; üstünde ne tarih, ne de ad var. Bir uçurumun kenarında doğan bu çiçeğin bilinmedik renkleri ve kokularıyla, kimsenin haberi olmadan o uçuruma düşüp yok olması kaçınılmazdı. Anlaşılmamış birçok insan gibi o da çoğu zaman yaşamının gizlerini büsbütün yok etmek için kendini gururla hiçliğe bırakmak istememiş miydi? Matmazel de Villenoix bu haçın üstüne hem Lambert'in, hem de kendisinin adını yazdırabilirdi oysa. Nasıl olsa kocasının ölümünden beri gece gündüz ona kavuşmayı düşünmüyor mu? Ama acıdan doğan kendini beğenmişlikler sadık gönüllere uğramaz. Villenoix gün geçtikçe yıkılıp dökülüyor. Lambert'in karısı o günleri anılarında yaşatabilmek için olsa gerek, artık orada oturmuyor. Hem bir zamanlar "Yüreği benimdi, dehası Tanrı'nın olsun" demez miydi?

Saché Şatosu, Haziran-Temmuz 1832

[1] "Şimdinin ve her zamanın sevgilisine ithaf edilmiştir." Balzac romanı sevgilisi Laure de Berny'ye ithaf ediyor. (ç.n.)

[2] O dönemde askere alma, kura yoluyla yapılıyordu ve Balzac'ın kendisi de "iyi" bir numara çekerek askerlikten kurtulmuştu. "Kötü" numara çekenlerse, para karşılığı birini tutup kendi yerlerine askere gönderebiliyorlardı. (ç.n.)

[3] Oratorien: Congrégation de l'Oratoire adlı Katolik tarikatının üyelerine verilen ad. (ç.n.)

[4] Avarelik. (ç.n.)

[5] Abyssus abyssum invocat. Uçurum uçurumu çağırır. (Mezmurlar XLI: 8) (ç.n.)

[6] Tanrısala daha yakın düşünce. (Horatius, Satirler I, 4) (ç.n.)

[7] Gördüğü hayallerle ünlenen bir İspanyol azizesi (1515-1582). (ç.n.)

[8] Fransız mistiklerinden bir yazar (1648-1717). (ç.n.)

[9] Cennet Cehennem Üstüne; İsveçli mistik filozof Swedenborg'un bir yapıtı. (ç.n.)

[10] Louis altını, XIII. Louis döneminde basılmaya başlanan eski bir altın para. (ç.n.)

[11] Fransız devriminde 1792'den 1795'e kadar Fransa'yı yöneten meclis. (ç.n.)

[12] Molière'in Cimri oyununda Harpagon'un hem aşçı, hem de arabacısı. Çeşitli işler gören adam. (ç.n.)

[13] Şaşkınlık, heyecan belirten bir ünlem. Ne ayıp! Nasıl olur! Allah Allah! gibi bir anlama gelir. (ç.n.)

[14] Papazların başvurduğu son çare. (ç.n.)

[15] Xavier de Maistre'in bir yapıtı. (ç.n.)

[16] Mesmer (1733-1815), hayvansal çekim kuramını ortaya atan Alman hekimidir. Gall (1758-1828) ise 1807 yılında Paris'te phrenoloji adını verdiği yeni bir bilim dalıyla büyük ün kazanan başka bir Alman hekimiydi; kafatasının dış biçimiyle beyin işlevleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ileri sürüyordu. Lavater (1741-1801) İsviçreli bir papaz ve ilahiyatçıdır; insan yüzünün yapısıyla kişilik arasındaki ilişkiler üstüne fizyognomoni kuramını geliştirmiştir. Balzac bu üç adamın kuramlarına büyük bir önem vermekte ve bu kuramların maddesel insanla tinsel insan arasındaki ilişkilere ışık tuttuğunu düşünmektedir. (ç.n.)

[17] Üç gönderme de antikçağın ünlü gizem ve bilicilik merkezleriyle ilgilidir. (ç.n.)

[18] La Comédie humaine'de Etudes phılosophiques bölümünün ilk romanı Peau de chagrin; sözü edilen kadın adı Pauline'dir. Louis Lambert romanı, yazarın Etudes philosophiques (Felsefe İncelemeleri) başlığı altında topladığı birkaç romandan biridir. İncelemeler sözcüğüyle belirtilen de, birkaç kez farklı başlıklar altında bir araya getirilen bu romanlar dizisidir. (ç.n.)

[19] Fransa'nın kimi bölgelerinde bugün de fındık dalıyla su kaynaklarını ararlar. (ç.n.)

[20] Ünlü Romalı general. Bir nedenle ölüme mahkûm edilmiş, ama celladına "Caius Marius'u öldürmeye nasıl cesaret edeceksin?" diye bağırınca adam kılıcını bırakıp kaçmıştı. (ç.n.)

[21] Eski bir Cermen kavmi, bu kavmin üyeleri. (ç.n.)

[22] Büyücü türleri. (ç.n.)

[23] Ve Söz, ete kemiğe büründü... (ç.n.)

[24] Büyük olasılıkla, Louis Lambert'in ithaf edildiği Madam de Berny. (ç.n.)

[25] Fransız Akademisi'ni de içine alan, beş bölümlü, büyük Fransız Enstitüsü. (ç.n.)

[*] Yüz düzlemiyle düşey arasındaki açı; antropologların insanın gelişiminde önemli gördükleri biçimsel bir özelliktir.

[26] Sözcüğün aslı Sanskritçedir, "üç" ve "beden" köklerinden oluşmuştur. (ç.n.)

[27] Fenikelilerden Eski Yunanlılara geçmiş bir kült. (ç.n.)

[28] Whist de, boston da birer kâğıt oyunudur. (ç.n.)

[29] İnsanı kaskatı hale sokan, duyarsız ve hareketsiz kılan hastalık nöbeti. (ç.n.)

[30] On sekizinci yüzyılda Janseniste tarikatının fanatik üyelerine verilen ad. (ç.n.)

[31] Origenes; 185'te İskenderiye'de doğmuş, 254'te ölmüş bir düşünür ve ilahiyatçı. Kendi kendini hadım etmiş, bu yüzden kilisenin hışmına uğramıştır. (ç.n.)

[32] Jean Etienne Dominique Esquirol (1772-1840). Ünlü bir Fransız sinir hekimi. (ç.n.)

[33] Çevirideki "uzman" sözcüğü, Fransızca metindeki spécialiste sözcüğünün karşılığı (Oktay Rifat çevirisinde "mütehassıs"la karşılanmış). Balzac'ın etimolojik benzerliklerden yola çıkarak bu sözcükle "görme" sözcüğü arasında kurduğu ilişkiyi dilimize tam olarak aktarmak olanaksız; çeviride araya, özgün metinde bulunmayan

"uzgörü" sözcüğünü katarak metindeki spécialiste-species-speculum-miroir ilişkisini Türkçede de –bir ölçüde– kurmaya çalıştık. (ç.n.)